E. Schmidt

KESK- JA KÕRGEMA HARIDUSEGA KAADRI ETTEVALMISTAMISEST NÕUKOGUDE EESTIS

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

ARH

A-22778

E. SCHMIDT

KESK- JA KÕRGEMA HARIDUSEGA KAADRI ETTEVALMISTAMISEST NÕUKOGUDE EESTIS

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

ARHIIVKOGU

SISSEJUHATUS

Eesti töölisklass liidus töötava talurahvaga teostas Kommunistliku partei juhtimisel 1940. aasta juunis sotsialistliku revolutsiooni, taaskehtestas nõukogude võimu Eestis ja asus sotsialismi ülesehitamisele.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis ja Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi astumine Nõukogude Liidu koosseisu lõid kõik tingimused Eesti NSV rahvamajanduse kasvuks, hariduse, teaduse, kultuuri ja kunsti õitsenguks.

Nõukogude Eesti töötajate kangelaslik töö ja võitlus NLKP juhtimisel, sotsialistliku tootmisviisi suured eelised, leninliku rahvuspoliitika järjekindel teostamine, kõigi Nõukogude Liidu vennasrahvaste, eriti aga suure vene rahva abi muutsid Eesti NSV ajalooliselt lühikese aja jooksul endisest imperialistlike läänеriikide agraar- ja tooraineripatsist kõrgestiarenenud tööstuse ja põllumajandusega ning eesrindliku kultuuriga sotsialistlikuks vabariigiks.

Sotsialismi ülesehitamise lahutamatuks koostisosaks oli kultuurirevolutsiooni teostamine, s. o. sotsialistliku revolutsiooni läbiviimine ideoloogia ja kultuuri valdkonnas ning rohkearvulise intelligentsi loomine, kes on ustav töölisklassile, töötavale rahvale ja sotsialismiüritusele.

Sotsialistliku kultuurirevolutsiooni teostamise tulemusena loodi lühikese aja jooksul rohkearvuline rahvuslik partei-, nõukogude, tootmis-tehniline, põllumajandus-, haridus-, kultuuri- ja kunstialane ning teaduslik-pedagoogiline kaader. Kogu Nõukogude Eesti intelligents etendas ja etendab tähtsat osa sotsialismi ja kommunismi ülesehitamisel.

Käesoleva brošüüri eesmärgiks on käsitleda vabariigi

parteiorganisatsiooni tegevust kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisel Nõukogude Eestis. Autor on püüdnud näidata kaadri ettevalmistamise printsipiaalset erinevust Nõukogude Eestis nii eesmärkide, ülesannete, struktuuri, organisatsiooni kui ka sotsiaalse koosseisu poolest võrreldes kodanlik-natsionalistliku diktatuuri hariduspoliitikaga kodanlikus Eestis ning tõmmata antud küsimuses mõningaid paralleele. Brošüüris antakse ülevaade keskmise ja kõrgema kvalifikatsiooniga kaadri ettevalmistamise organisatsioonilisest protsessist, tema kujundamise põhilistest teedest ja kasvu dünaamikast. Töö annab ülevaate teaduslik-pedagoogilise kaadri loomisest kui kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamise vajalikust eeltingimusest. Brošüüris ei leia käsitlemist kõik kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamisega seotud küsimused, vaid on püütud iseloomustada põhiliselt organisatsioonilist tegevust sel alal.

I. PEATÜKK

EESTI KODANLIK-NATSIONALISTLIKU DIKTATUURI HARIDUSPOLIITIKA

K. Marx ja F. Engels avastasid esmakordselt hariduse ja kasvatuse klassiiseloomu. Kodanlikus ühiskonnas peegeldab haridus paratamatult klassidevahelisi suhteid ja on klassivõitluse tööriistaks. Valitsevad klassid kasutavad kasvatust ekspluateeritavate klasside ideoloogiliseks orjastamiseks ja oma võimu säilitamiseks ning kindlustamiseks. Marx selgitab «Gotha programmi kriitikas», et mõttetus on uskuda, nagu saaks haridus klassiühiskonnas olla võrdne. Kodanlikus ühiskonnas kasutab valitsev klass oma eesõigustatud seisundit selleks, et hariduse kaudu kindlustada oma klassi valitsemist. K. Marx ja F. Engels näitasid kogu kodanliku töölishariduse petlikkust. F. Engels avaldab tuntud seisukoha: «Kui kodanlus laseb neid (s. o. töölisi) vaid niipalju elada, kuipalju see talle endale vajalik on, siis pole midagi imestada, kui ta neile ka haridust annab sedavõrd, kuivõrd see ta enda huvides on.»

Hinnates kooli osa ja tähtsust ekspluataatorlikus ühiskonnas, märkis V. I. Lenin, et «tegelikult oli kool tervenisti muudetud kodanluse klassivõimu tööriistaks, ta oli täielikult läbi imbunud kodanlikust kastivaimust, tema eesmärgiks oli anda kapitalistidele teenistusvalmis sulaseid ja taibukaid töölisi.» [1]

Need seisukohad on täiel määral kehtivad ka eesti kodanluse natsionalistliku diktatuuri hariduspoliitika kohta.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas suured ja avarad väljavaated hariduse arendamiseks Eestis. Nõuko-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 69.

gude võim asus rahvahariduse demokratiseerimisele ja ümberkorraldamisele töörahva huvides. Lühikese aja jooksul tehti ära väga suur töö emakeelse kooli rajamisel, koolihariduse rahvale kättesaadavaks tegemisel, usuõpetuse koolist kõrvaldamisel ja rahvahulkade huvidele ja vajadustele vastavate uute õppeprogrammide väljatöötamisel. Nõukogude võim seadis esmakordselt Tartu ülikooli ajaloos sisse õpetamise eesti keeles. Kiirelt laiendati koolivõrku ja astuti samme õpetajate kvalifikatsiooni tõstmiseks ja tööolude parandamiseks.

Kuid eesti töötaval rahval ei õnnestunud neil aastail lõplikult purustada kodanluse ja välismaiste interventide ühendatud jõude, mille tulemusena Eestis kehtestati natsionalistliku kodanluse diktatuur.

Võimule tulnud eesti kodanlus püüdis ailutada kõik ühiskondliku elu avaldused, sealhulgas ka rahvahariduse oma klassihuvidele, tallas jalge alla rahvahulkade õigustatud vajadused ja soovid. Eesti kodanlus rakendas kõik abinõud selleks, et muuta rahvaharidussüsteem kodanluse poliitika kuulekaks tööriistaks.

Kuid see ei toimunud siiski kergesti ja ladusalt. Nõukogude võimu poolt aastail 1917—1918 rahvahariduse alal teostatud uuendused ja Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei juhtimisel toimuv töörahva revolutsiooniline võitlus olid põhjusteks, miks kodanlik valitsus oli sunnitud 1920. a. mais vastuvõetud algkoolide seaduses tunnistama rahvahariduse põhiprintsiibiks ühtluskooli ja selle alglüliks emakeelse, maksuta ja usuõpetuseta algkooli.

Eesti kodanlus vältis aga igati nende progressiivsete põhimõtete elluviimist. Juba 1923. aastal kehtestati kodanliku valitsuse poolt reaktsiooniline seadus usuõpetuse õpetamise kohta algkoolides vabatahtliku õppeainena riigi kulul. Samal ajal lükati ka 1920. a. algkoolide seaduses ettenähtud kuueklassilise kohustusliku alghariduse teostamine edasi — 1930. aastani. Siinjuures olgu öeldud, et 1920. aastal välja antud algkoolide seadus nägi ette peale 6-klassilise kohustusliku alghariduse sellele järgneva kaheaastase õppeajaga täienduskooli hariduse andmist. Täienduskooli lõpetamine pidi olema kohustuslik kõigile algkooli lõpetanutele, kes algkoolikursuse lõpetamise järel ei jätkanud õppimist kesk- või kutsekoolis.[2] Kuid see oli ilmne dema-

[2] «Eesti Statistika» nr. 222/5/, Tallinn, 1940, lk. 219.

googia. Nagu teada, pandi 6-klassiline algkool kehtima alles 1. jaanuaril 1930. aastal, millega kehtestati koolikohustus lastele 8. eluaastast kuni algkoolikursuse lõpetamiseni või mitteõpetamise korral 16. eluaastani. 1934. aastal alandati koolikohustuse vanusemäära 16. eluaastalt 14. eluaastale, mis järsult suurendas nende arvu, kel jäi algkoolikursus lõpetamata. 1931. aastal algkoolide seaduses tehtud parandustega oli kodanlus sunnitud kustutama täienduskoolide sunduslikkuse nõude kui tühipalja fraasi, sest selle ellurakendamiseks ei olnud kodanlus astunud ühtki sammu.

Kuid ka 6-klassiline kohustuslik algharidus jäi kodanlikus Eestis deklaratsiooniks, mis ei leidnud tegelikkuses täielikku rakendamist. Kohustuslikust algharidusest jäid ilma paljud töötava rahva lapsed, kelle vanemate majanduslik olukord oli raske ning kus lapsed pidid juba varakult endale ise ülalpidamist teenima. Ajavahemikul 1924/25. — 1938/39. õppeaastani (incl.) lõpetas 6-klassilise algkooli kursuse 140 000 õpilast ehk 43 protsenti 1919/20.—1933/34. õppeaastatel sisseastunutest (325 000).[3] Nagu neist andmeist nähtub, ei saanud rohkem kui 50 protsenti koolikohustuslikest lastest kohustuslikku 6-klassilist algharidust. Selle tulemusena vähenes algkoolide võrk. Kui 1922/23. õppeaastal oli kodanlikus Eestis 1436 algkooli[4], siis 1939/40. õppeaastaks oli algkoolide arv vähenenud 1193[5]. Õpilaste arv vähenes samal ajavahemikul 121 888[6] kuni 104 985[7].

Iseloomustades 1934. aastal teostatud koolireformi rahvavaenulikku olemust, oli isegi «Eesti Entsüklopeedia» sunnitud kirjutama, et «1934. aastal alustatud ja järgnevail aastail jätkatud koolireform muutis Eesti koolisüsteemi tunduvalt. Koolikohustuse vanusepiiri alandati seniselt 16. eluaastalt 14. eluaastale. Selle tagajärjel on vähenenud algkoolilõpetajate arv; umbes 42 protsenti lahkub (1939) algkoolist kursust lõpetamata.»[8]

Eesti kodanlus pidas algkoolide ülesandeks riigile ustavate tööorjade kasvatamist, mille tõttu ta ei pööranud tähelepanu rahvahariduse pakiliste küsimuste lahendamisele. Algkoolides, eriti maal, valitses terav puudus õppevahenditest ja

---

[3] «Eesti Statistika» nr. 222/5/, Tallinn, 1940, lk. 234.
[4] Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 269.
[5] Eesti Entsüklopeedia, Täienduskõide I, Tartu, 1940, lk. 278.
[6] Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 271.
[7] Eesti Entsüklopeedia, Täienduskõide I, Tartu, 1940, lk. 278.
[8] Sealsamas, lk. 276.

inventarist. Õpikud olid kallid ja nende hankimine tekitas kehvade vanemate lastele tõsiseid raskusi. Kõigest sellest ei saanud vaikida isegi kodanlikud haridustegelased. Kodanliku Eesti haridusminister A. Jaakson oli oma 1938. aastal kirjutatud artiklis «Meie kooli ülesannetest ja päevamuredest» sunnitud kirjutama: «Käesoleval sügisel avanes mul võimalus külastada 20—30 kooli Lõuna-Eestis, ... töötingimused on armetud. Rasked on olud, milledes töötab kool ja õpetaja maal... Kui vaatled neid raskeid töötingimusi, siis saad aru, miks inimesed on väsinud ja tülpinud, miks puudub vajalik vaimuvärskus.» [9]

Väga iseloomustavad on «abinõud», mida kavandas Jaaksonist haridusminister niisuguse olukorra «parandamiseks». Ta nõudis kooli kasvatusliku osa ja vaimuvärskuse tõstmiseks «radikaalse vahendina» ajaloo õpetamise parandamist, märkides, et «mõningad meie ajaloo õpikuist on kirjutatud vasakpoolse tendentsiga... Eriti tuleks ajaloo õpetamises välja tõsta senisest suuremal määral meie iseseisvuse saamislugu ja vabadussõda. Meie õpilased ei ole neid sündmusi enam isiklikult üle elanud. Kuid needki, kes need sündmused isiklikult on kaasa teinud, kipuvad argipäeva askeldustes sageli alahindama nende tähtsust.» [10]

Tõele au andes tuleb tunnistada, et Jaaksonil oli siinkohal õigus. Töötav rahvas mäletas nördimuse ja tülgastusega «iseseisvuse saamislugu», seda, kuidas eesti kodanlus koos imperialistide tääkidega uputas verre rahva võitluse. Töörahva vaimuvärskus aga küpses üha kasvavas revolutsioonilises võitluses, et kukutada kodanluse rahvavaenulik võim.

Mis puutub keskharidusse, siis sel alal ilmnes igal sammul eesti kodanluse selge eesmärk — muuta keskharidus ainult kodanlike kihtide privileegiks. Kõrge õppemaks tegi peaaegu võimatuks töötava rahva lastel keskhariduse omandamise. Kodanliku Eesti statistika andmeil õppis 1922/23. õppeaastal keskkoolides popside, vabadike ja väikekohapidajate lapsi ainult 2,3 protsenti, tööliste ja teenistujate lapsi 12,7 protsenti keskkooliõpilaste üldarvust. [11]

Keskkooliõpilaste arv oli kõige suurem 1924/25. õppeaastal, millal keskkoolides õppis 18 721 õpilast. Siit peale

---

[9] «Eesti Kool» nr. 10, Tallinn, 1938, lk. 665.
[10] Sealsamas, lk. 668.
[11] Eesti demograafia, Haridus Eestis, Vihk I, Tallinn, 1924, lk. 194.

algas õpilaste arvu vähenemine: 1928/29. õppeaastal õppis keskkoolides 16 341 õpilast, 1933/34. õppeaastal kõigest 11 895 õpilast. Keskkooliõpilaste arv vähenes seega 1924/25. õppeaasta kõrgseisuga võrreldes 1933/34. õppeaastaks 6800 õpilase ehk 36,5 protsendi võrra.[12] Keskkooliõpilaste arvu suur vähenemine on seletatav rahvahulkade suureneva vaesumisega, mis tegi õppimise töötava rahva lastele peaaegu võimatuks. Õpilaste arvu vähendas ka keskkihtide kasvav laostumine, eriti 1929.—1933. aasta majanduskriisi tõttu, sundides nende lapsi keskkoolist eemale jääma.

Kriisiaastatel viidi haridusalal läbi suured koondamised. 1933/34. aastal kärbiti haridusministeeriumi eelarvet 3 miljoni krooni võrra. Õpetajate palku vähendati 15 protsendi, pensione 12 protsendi ning kultuurilisi toetussummasid 27 protsendi võrra. Samal ajal vallandati hulk õpetajaid; tõsteti õpetajate töötundide arvu.[13]

Töörahva lastel oli keskhariduse omandamine väga raske. Et neile keskhariduse omandamist veelgi raskemaks muuta, asus kodanlus ühtluskooli likvideerimisele ja dualistliku koolisüsteemi rajamisele, milleks 1934. aastal viidi läbi koolireform. Endise koolisüsteemi juures käis õpilane 6 aastat maksuta algkoolis ja 5 aastat maksulises keskkoolis (gümnaasiumis), omandades 11. õppeaastal lõpetatud keskhariduse. 1934. a. koolireformiga kehtestatud uues haridussüsteemis nähti ette 4 aastat maksuta algkooli ning 8 aastat maksulist keskkooli ja gümnaasiumi. Seega tuli uue koolisüsteemi järgi maksulist kooli 3 aastat rohkem, mille tõttu keskkool ja gümnaasium muutusid kehvemate kodanike lastele veelgi raskemini kättesaadavaks. Eriti raskeks muutus laste koolitamine töötavale maaelanikkonnale, kus õppemaksule lisandusid veel korteri ja ülalpidamise lisakulud. Uus koolikorraldus põhjustas laialdast rahulolematust töötavate lastevanemate hulgas. Rohkearvuliste protestide tõttu oli kodanlik valitsus sunnitud kehtestama keskkoolide seaduse muutmise seaduse[14], mille alusel keskkoolid jagati 1937. aastal kahte liiki: algkooli neljandale klassile järgnevateks viieklassilisteks keskkoolideks (progümnaasiumid) ja algkooli kuuendale klassile järgnevateks kolmeklassilisteks keskkoolideks (reaalkoolid). Normaalkorras järgnes pro-

[12] «Klassivõitlus» nr. 6 (177), Leningrad, 1935, lk. 5.
[13] Sealsamas, lk. 6.
[14] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 497.

gümnaasiumile humanitaargümnaasium ja reaalkoolile reaalgümnaasium. Nii sai küll reaalkool, mis järgnes kuuendale klassile, rahvale kättesaadavamaks, kuid selle tegelikku kasutamist takistas reaalkoolide vähesus. Humanitaarharidus, olles rajatud progümnaasiumile, mis järgnes algkooli neljandale klassile, jäi endiselt rahva laiematele kihtidele raskesti kättesaadavaks. Kuna aga ülikoolis olid paljud erialad rajatud just humanitaarharidusele, siis reaalhariduse omandanuil oli suuri raskusi ülikooli pääsemisel. Hulgaliste protestide tõttu oli kodanlus 1939. aastal sunnitud tegema järeleandmise, mis seisis selles, et algkooli lõpetanute vastuvõtmise tingimused reaalkooli esimesse ja progümnaasiumi kolmandasse klassi ühtlustati, kusjuures eksam võõrkeeles, mis oli progümnaasiumi kolmandasse klassi pääsemisel seni kõige suuremaks takistuseks, jäeti ära, andes vastuvõetud õpilastele võõrkeele õppimiseks aega kuni eeloleva kooliaasta lõpuni. Näiliselt oli nüüd algkooli (6. klassi) lõpetajatele kindlustatud vaba pääs progümnaasiumi kolmandasse klassi, tegelikult, vabade kohtade puudumisel, pääsesid sinna algkooli lõpetajatest ainult üksikud. Ka osutus vastuvõetutel väga raskeks ära õppida esimene võõrkeel ühe aastaga kolme õppeaasta ulatuses (6-klassilises algkoolis võõrkeelt ei õpetatud). Nii jäi algkooli lõpetanute progümnaasiumi pääsemise õigus suurel määral ainult paberile, nii nagu paljud teisedki kodanliku valitsuse poolt töötavale rahvale antud «õigused».

Keskkoolireform teostati kodanluse huvides, mitte aga keskkooli jagunemise sisulise vajaduse tõttu. See koolireform tegi töötava rahva lastele keskkooliharidusse saamise veelgi raskemaks ning sulges nende ees ülikooliuksed. Nüüdsest peale oli keskkooliharidus kodanlikus Eestis muutunud linna- ning maakodanluse kitsa ringkonna eesõiguseks. 1934. a. koolireformi reaktsioonilist eesmärki ei varjanud kodanlik haridusminister N. Kann, kes avalikult kirjutas: «... reform peab silmas, et gümnaasiumi lõpetajate arv oleks umbes kaks korda väiksem kui nüüd. Kui keskkoolide arv meil näiteks tõuseb 50-le, siis tahab reform üldharidusliikkude gümnaasiumide arvu piirata 25-ni ... Eelkalkulatsioonide järgi peaks meil pärast reformi elluviimist lõpetama keskkooli umbes 1500—1600 õpilast. Neist astuks gümnaasiumidesse umbes 1000.» [15]

[15] N. Kann, «Keskkoolireform oli hädavajaline», «Päevaleht» nr. 288, 1934.

Pätsi-Laidoneri fašistliku valitsuse hariduspoliitika rahvahulkade kasvatamisel lähtus sellest üldtuntud orjaperemehelikust seisukohast, et mida rumalamad ja pimedamad on rahvahulgad, seda kergem on neid sõnakuulmises hoida, neid valitseda ja ekspluateerida. Kodanlus teostas täiesti teadlikult keskkoolide võrgu ja õpilaste arvu vähendamise poliitikat. Kui 1922/23. õppeaastal kuulus keskkoolide võrku veel 85 kooli ja neis õppis 17 294 õpilast [16], siis 1938/39. õppeaastaks oli gümnaasiumide arv vähenenud 48-le ning õpilaste arv 12 724-le (s. o. koos 5. ja 6. klassi õpilastega, sest progümnaasium järgnes 4-klassilisele algkoolile). [17] Väga suur oli õpilaste väljalangemine keskkoolist, mis algas juba esimeses klassis ja kestis enam-vähem ühtlaselt kogu keskkoolikursuse ulatuses. Kodanliku statistika andmeil katkestas õppimise keskkooli I klassis (7. õppeaasta) keskmiselt 15 protsenti sisseastunutest, II klassi lõpul moodustas õpilaste väljalangemine (I klass = 100) tavaliselt 25 protsenti, III klassi lõpul 35 protsenti ja IV klassi lõpul 40 protsenti. Lõpuklassi (viiendasse) jõudis I klassi astunutest keskmiselt 60—62 protsenti ja lõpetas umbes 56—58 protsenti. [18]

Et varjata alg- ja keskkoolikursust lõpetamata lahkunute arvu ja selle tõelisi põhjusi — töötava rahva rasket majanduslikku olukorda, tööpuudust jne., hakkasid kodanlikud haridustegelased ja eriti pseudoteaduse — pedoloogia — viljelejad seletama seda sellega, et «vaimust nõrgad» lapsed ei ole võimelised keskkoolis õppima. Eesti reaktsioonilised haridustegelased kulutasid palju jõudu selleks, et propageerida pedoloogia «rajaja» Stanley Hall'i seisukohta, kes jagab kõik inimesed kahte liiki: «vaimust tugevad», mõeldes nende all kapitaliste, ja «vaimust nõrgad», mõeldes nende all töölisi ja talupoegi. Tema arvates on haridus «vaimust nõrkadele» tarbetu, koguni kahjulik. «Vaimust tugevate» ja varakate klasside laste õigust haridusele kodanlikus Eestis põhjendati «sotsiaalse psühholoogia» ja idealistliku «testide meetodi» abil. Neid pseudoteaduslikke kontseptsioone õigustas rida reaktsioonilisi haridustegelasi kodanlikus Eestis, kes tõid andmeid intelligentsitestide kõverjoontest ja statistikast ning tegid sellest järelduse, et

[16] Eesti demograafia. Haridus Eestis, Vihk I, Tallinn, 1924, lk. 190, 199.
[17] «Eesti Kommunist» nr. 12, 1958, lk. 11.
[18] «Eesti Statistika» nr. 222 (5), Tallinn, 1940, lk. 221.

vaesemais linnaosades asuvate koolide õpilaste intelligentsitase on märgatavalt madalam jõukama koosseisuga koolide õpilaste omast. Pseudoteaduse — pedoloogia viljelejad leidsid, näiteks, et ülikooli õppejõudude ja õpetajate laste intelligents on väga kõrge, kuna aga õppimata tööliste, voori- ja kärumeeste ning «hädaabitööliste» lapsed on madala intelligentsiga nagu nende vanemadki. Nende meelest on laste intelligents seda kõrgem, mida suurem on lapse vanemate korteris tubade ja akende arv, mida kõrgem on üür, suurem põrandapindala ja rikkalikum korteri sisustus. Nende teaduslikuks peetud «uurimiste» eesmärgiks oli tõestada «bioloogilis-sotsiaalselt» seisukohalt, nagu oleks koolikursust lõpetamata koolist lahkunud laste suur arv tingitud pärilikest teguritest. Nende eesmärgiks oli leida negatiivsete mõjutuste ja patoloogiliste moonutuste maksimum õpilaste endi juures, lapse perekonnas, sugulastel, esivanemail ja sellega leida põhjus õpilase kõrvaldamiseks koolikollektiivist. Pedoloogiline teooria ja praktika muutusid kodanliku Eesti hariduspoliitika moodsaks harrastuseks ja taoliste «teooriate» järeldused teenisid reaktsioonilise hariduspoliitika õigustamist.

1934. a. koolireform ei pidanud silmas mitte ainult õpilaste arvu vähenemist. Koolireform taotles hariduspoliitika fašiseerimist, orjavaimu ja sõjameelsuse kasvatamist, koolielu militariseerimist ja vaenu ning viha õhutamist Nõukogude Liidu vastu.

Nende ülesannete teostamise eesmärgil asutati lisaks kodanlikule haridusministeeriumile veel Hitleri eeskujul propaganda-amet, mille eesotsas oli ministriõigustega propagandajuht. 1935. aastal toimus Tallinnas algkoolijuhatajate koosolek, kus esinesid Päts, Eenpalu jt., kes andsid täieliku fašistliku kasvatuse programmi ja nõudsid selle realiseerimist. Päts nõudis, et noorte kasvatamine toimuks militarismi vaimus, ning astus nende koolidirektorite ja õpetajate vastu teravalt välja, kes noorte militaristlikule kasvatamisele ei pööra tähelepanu. Ta oli sunnitud tunnistama, et «kooliõpetajate peres on palju neid, kes meie noorsoo organiseerimise peale vaatavad nagu mingi sõjalise mängu peale». Ta mõistis taolised vaated otsustavalt hukka. Mitte «mängule», vaid kõige reaalsemale ja verisemale tapatalgule õhutas Päts oma kõnes ja nõudis, et kooliõpetajad teeksid sedasama. «Kui meil oli julgust astuda sõtta sajamiljonilise rahva vastu,» kinnitas Päts, «siis peab seda meie

noorsool veel rohkem olema. Mina vaatan uhkusega iga noort poissi ja noort tüdrukut, kes ennast ridadesse seavad . . .» [19] See oli kõige varjamatum ja häbitum sõjale ässitamine, militarismi õhutamine, noorsoo mobiliseerimine imperialistidele suurtükilihaks, et valla päästa sõda «sajamiljonilise rahva», s. o. Nõukogude Liidu vastu. Selleks valmistus ju fašistlik Saksamaa ning tema kuulekad kannupoisid — pätsid jt. temataolised tegid sedasama. See oli Pätsi valitsuse hariduspoliitika lipukiri, mille all eesti fašistlik valitsus noori hullutas klassivendade verd valama. Kõik toodud näited kinnitavad kodanliku hariduspoliitika tõelist olemust, selle suunda ja rahvavaenulikkust.

Kõrgema hariduse omandamiseks olid kodanlikus Eestis olemas Tartu ülikool, Tallinna tehnikaülikool, kunstikool «Pallas» ja Tallinna konservatoorium. Kesk- ja kutsekoolide õpetajate ettevalmistamiseks olid Tartu ülikooli ja Tallinna Pedagoogiumi juures moodustatud didaktilis-metoodilised kursused, kuhu võeti vastu kõrgema õppeasutuse lõpetanuid.

Tööliste laste tee kõrgemasse kooli oli väga raske. Sinna pääsemine oli ühtedele suletud kõrge õppemaksu tõttu, teistele politseimääruse tagajärjel, kui õpilaste vanemad olid poliitiliselt ebausaldatavad jne. Valitsev kapitalistide klass seletas ülbelt, et tööliste lastel pole miskit otsida ülikoolist, et nende saatuseks on jääda — nagu nende vanemadki — töölisteks, talupoegadeks, orjadeks.

Selleks et takistada töörahva lastel kõrgema hariduse omandamist, kõrgendati pidevalt õppemaksumäärasid. Õppemaksu süsteem nägi ette hulgalisi ja kõrgeid makse: üldine õppemaks, immatrikulatsioonimaks, erimaks iga töö eest laboratooriumis ja iga eksami eest jne. Erimaksud laboratoorsete tööde ja praktikumide eest, millel oli suur erikaal Tallinna tehnikaülikoolis, tegid õppimise väga raskeks. Üldine õppemaks kõrgemas koolis kasvas pidevalt. Nii näiteks oli õppemaks Tartu ülikoolis kasvanud 1927. aastaks 1919. aastaga võrreldes kahekümnekordseks ja kõikus 120—150 krooni piires aastas. Järelikult tehti kõik selleks, et ülikoolis võiksid õppida ainult kõige jõukamad elemendid, keda kasvatati kodanliku režiimi ustavaks toeks. Selles nägi kodanlus garantiid, et intelligents järjekindlalt kaitseks kodanluse huve.

1926. a. «Üliõpilaslehe» andmeil õppis ülikoolis töörahva

[19] «Kaja» nr. 42, 18. veebruarist 1935.

hulgast pärinevaid üliõpilasi vaid 5 protsenti kogu üliõpilaskonnast. Hiljem, nagu nähtub kodanliku statistika andmetest, see arv pisut suurenes. Tartu üliõpilaskonna majandusliku seisundi analüüsi andmeil oli 1932/33. õppeaastal ülikoolis väiketalupidajate lapsi 4,0 protsenti ning tööliste ja teenistujate lapsi 11,6 protsenti üliõpilaste üldarvust.[20] Statistika annab ka teatava pildi paljude üliõpilaste raske majandusliku olukorra kohta. Nii näiteks kannatasid 21,3 protsenti meesüliõpilastest ja 21,8 protsenti naisüliõpilastest kehakatte ja õppevahendite puudumise all.[21] Mis puutub toitlusküsimusse, siis 14,0 protsenti meesüliõpilastest ja 16,1 protsenti naisüliõpilastest ei saanud endale lubada iga päev sooja toitu.[22] Ülalmärgitud analüüsist selgub, et ühe korra sooja toiduga nädalas ajas läbi 0,4 protsenti mees- ja 0,7 protsenti naisüliõpilastest, kahe korra sooja toiduga nädalas ajas läbi 1,2 protsenti mees- ja 0,9 protsenti naisüliõpilastest, kolme korra sooja toiduga nädalas ajas läbi 4,2 protsenti mees- ja 5,6 protsenti naisüliõpilastest, nelja korra sooja toiduga nädalas pidi leppima 4,6 protsenti mees- ja 6,1 protsenti naisüliõpilastest.[23] Kõrge õppemaks, ühiselamute puudumine ja üliõpilaskorterite kõrged hinnad, kulutused õppevahenditele jne. sundisid paljusid töötava rahva lapsi ülikoolist lahkuma enne õppekursuse lõpetamist. Äärmiselt suurt ülikooliõpingud katkestanute arvu kinnitavad tabelis nr. 1 toodud andmed.[24]

Tabel 1

Andmed üliõpilaste liikumise kohta Tartu ülikoolis

Vastu võetud			Lahkus ülikoolikursust lõpetamata	
Aasta	Arv	% üliõpilaste üldarvust	Arv	% üliõpilaste üldarvust
1932/33	1854	60,6	1722	56,5
1933/34	2349	82,8	1645	58,0
1934/35	2043	63,0	1752	54 0
1935/36	1880	57,9	1770	54,0
1936/37	1781	58,4	1515	49,6
1937/38	1876	62,9	1386	46,5

[20] «Eesti Statistika», Tallinn, 1935, lk. 341.
[21] Sealsamas, lk. 344.
[22] Sealsamas, lk. 345.
[23] Sealsamas, lk. 345.
[24] «Eesti Statistika», Tallinn, 1940, lk. 312.

Siit järeldub, et iga aasta lahkus ülikoolist ca 50 protsenti üliõpilastest õppekursust lõpetamata. Analoogiline oli olukord Tallinna tehnikaülikoolis. Õpingute katkestamise põhjusi analüüsides selgub, et 1932/33. õppeaastal katkestas 50,7 protsenti Tartu ülikooli üliõpilastest õpingud majanduslikel põhjustel. Selle kohta ütleb kodanlik statistikaajakiri järgmist: «Kõige suuremal määral on ülikoolitöö katkestanud üliõpilased, kes on pärit väiketalupidajate kihist (52,4%); tööliste ja teenistujate kihist (40,9%).» [25] Ajavahemikul 20. septembrist 1919 kuni 15. septembrini 1936 oli Tartu ülikoolis immatrikuleeritud ühtekokku 15 818 üliõpilast, neist ülikooli lõpetanud 4375 isikut.[26] Järelikult lahkus 11 443 isikut ülikoolist, ilma et nad oleksid ülikoolikursust lõpetanud.

Aastail 1926—1933, eriti aga 1929.—1933. aastate majanduskriisi ajal kaotas Tartu ülikool üliõpilaskonnast ca $^2/_5$. Üliõpilaste arvu vähenemist tõendavad tabelis nr. 2 toodud andmed. [27]

Tabel 2

Üliõpilaste arvu vähenemine Tartu ülikoolis

Üliõpilaste arv 1. XII		Vähenemine %%-des (eelmine aasta võrdub 100-ga)
1926	4651	—
1927	4208	9,6
1928	4008	4,8
1929	3686	8,0
1930	3474	5,8
1931	3292	5,2
1932	3048	7,4
1933	2835	7,0

Õppejõudude ja üliõpilaste arvu vähenemist Tallinna Tehnikumis näitavad tabelis nr. 3 toodud andmed. [28]

Kolmekümnendatel aastatel asus kodanlus eriti aktiivselt piirama ülikooli astujate arvu. Kodanlus pidas silmas ainult «esmajärguliste» vajaduste rahuldamist. Sellest kõne-

[25] «Eesti Statistika», Tallinn, 1935, lk. 350—351.
[26] Eesti Entsüklopeedia, Tartu, 1937, kd. VIII, lk. 30.
[27] «Eesti Statistika», Tallinn, 1935, lk. 296.
[28] Sealsamas, lk. 305—306.

Tabel 3

Üliõpilaste ja õppejõudude arvu vähenemine Tallinna Tehnikumis

Aasta	Üliõpilaste arv	Õppejõudude arv
1929	539	33
1930	439	33
1931	359	28
1932	295	14
1933	225	17
1934	125	12

leb väga ilmekalt see fakt, et näiteks 1935. aastal üliõpilaste vastuvõtuplaanis ületas usuteaduskond 25 üliõpilasega loomaarstiteaduskonna, kuhu võeti vastu ainult 20 uut üliõpilast.[29]

1939. a. statistika-andmete järgi oli Tartu ülikoolis 1939. aastal 2682 üliõpilast.[30] See arv oli isegi väiksem kui 1933. aastal, kriisi ajal. Üldse peab ütlema, et kodanlikud natsionalistid oma avalikes esinemistes ja ajakirjanduses püüdsid sageli rõhutada üliõpilaste suurt arvu kodanlikus Eestis. Kuid tegelikkuses ei olnud see kaugeltki nii. Üliõpilaste üldarvu kindlaksmääramisel lähtus kodanlik statistika sellest, kui palju üliõpilasi oli ametlikult üliõpilaste nimekirjas, mitte aga sellest, kui palju üliõpilasi faktiliselt võttis osa õppetööst. Selle tõttu figureerisid arvud, mis ei peegeldanud tegelikku olukorda. Üliõpilaste tegelik arv selgub siis, kui arvata üliõpilaste üldarvust maha üle normaalaja õppijad. Kodanlikus Tartu ülikoolis oli normaalne õppeaeg 4 aastat ja ainult arstiteaduskonnas oli see 6 aastat. Ettenähtud õppeaja jooksul lõpetas ülikoolikursuse ainult väike osa üliõpilastest. Et ülikoolis puudus kindel kursuste süsteem, selle tõttu venis õppeaeg ettenähtust tunduvalt pikemaks. See asjaolu oli kõige olulisemaks teguriks üliõpilaste arvu meelevaldsel suurekspaisutamisel. Tegelikult oli 1938. a. lõpul üle normaalaja õppijaid ülikoolis 43,4 protsenti üliõpilaste üldarvust.[31] Mõnes teaduskonnas moodus-

[29] «Klassivõitlus» nr. 2 (173), Leningrad, 1935, lk. 30.
[30] «Üliõpilasleht» nr. 11/12, 1939, lk. 23.
[31] «Eesti Statistika», Tallinn, 1939, lk. 396.

tas üle normaalaja õppijate arv isegi üle 50 protsendi kogu teaduskonna üliõpilaste üldarvust. Nii näiteks õppis 1938. aastal õigusteaduskonnas, kus õppekursus oli 4 aastat, viiendat aastat 14,7%, kuuendat aastat 8,1%, seitsmendat aastat 6,6%, kaheksandat aastat 6,1%, üheksandat aastat 2,9% ja kümnendat aastat ning üle selle 17,0 protsenti kogu teaduskonna üliõpilaste üldarvust. Seega õppis õigusteaduskonnas 55,4 protsenti üliõpilastest üle normaalselt ettenähtud õppeaja. Farmaatsiaosakonnas moodustas üle normaalaja õppijate arv 52,2%, usuteaduskonnas 46,0%, majandusteaduskonnas 40,4%, metsandusosakonnas 42,1%, agronoomiateaduskonnas 32,5%, loomaarstiteaduskonnas 53,1%, matemaatika-loodusteaduskonnas 30,2%, filosoofiateaduskonnas 38,5% ja arstiteaduskonnas 23,2 protsenti.[32] Kui siinjuures arvestada seda, et 1938. aastal oli õigusteaduskonnas üliõpilasi ligi 1000 ja üle normaalaja õppis selles teaduskonnas 55,4 protsenti üliõpilastest, lisaks sellele veel üle normaalaja õppijad teistes teaduskondades, siis saab kõigile selgeks, mis tegelikult peitus kodanliku ülikooli «suure» üliõpilaste arvu taga. Need üle normaalaja õppijad olid oma rõhuvas enamuses korporatsioonide tegelinskid, tuntud joomakultuuri viljelejad, kes oma peamiseks tegevusalaks pidasid mitte õppetööd, vaid «buršielu».

Üle normaalaja õppijate hulgas oli arusaadavalt ka töötava rahva lapsi, kes raskete majanduslike olude tõttu olid sunnitud õpingud katkestama ja tööle minema turbarappa, metsatööle või mujale, et koguda raha õpingute jätkamiseks. Sel eesmärgil ilmusid samuti ajalehtedes kuulutused, milles pöörati avalikkuse poole palvega laenude saamiseks. Väga tihti võis lugeda ajalehest järgmise sisuga kuulutusi: «Vanemad härrad! Kes teist laenaks kohe 21-aastasele neiule õppemaksu tasumiseks 10 krooni. Teat. slt. «Kunstikooli õpilane».»[33] Võlad, mis olid tehtud õpingute jätkamiseks, koormasid hiljem väga raskelt töötavat intelligentsi. Kui näiteks Päts ühes kõnes küüniliselt märkis, et «...see rahvas ei valluta maid, kelle hällid on tühjad»[34], siis oli isegi kodanlik «Päevaleht» sunnitud kirjutama, et «abiellumist takistab, eriti haritlaste hulgas, see võrdlemisi õige tagasihoidlik teenistus, mis ei anna võimalust asutada perekonda.

---

[32] «Eesti Statistika» nr. 212(7)—213(8), Tallinn, 1939, lk. 397.
[33] «Postimees» nr. 60, 2. märtsist 1935.
[34] «Päevaleht» nr. 285, 20. oktoobrist 1936.

Ja pealegi on veel suur osa meie haritlaskonnast koormatud õppimisaja võlgadega.» [35]

Võrreldes kodanliku Eesti kõrgemates õppeasutustes õppijate arvu kõrgemate õppeasutuste lõpetajate arvuga, veendume, et viimane oli hoopis väiksem. Nii näiteks lõpetas aastail 1919—1939 Tartu ülikooli 5751 isikut [36] (neist naisi 1537) ehk ümmarguselt 40 protsenti vastaval ajavahemikul ülikooli astunute üldarvust.

Mis puutub ülikooli lõpetajate erialadesse, siis seda näitavad tabelis nr. 4 toodud andmed. [37]

Tabel 4

Tartu ülikooli lõpetanute arv teaduskondade ja osakondade järgi ajavahemikul 1919—1939

Teaduskond	Lõpetanute arv	%
Usuteaduskond	241	4,2
Õigusteaduskond	1618	28,1
Majandusteaduskond	816	14,2
Arstiteaduskond	798	13,9
Arstiteaduskonna farmaatsiaosakond	336	5.8
Arstiteaduskonna kehalise kasvatuse osakond	40	0,7
Filosoofiateaduskond	756	13,2
Matemaatika-loodusteaduskond	538	9,4
Loomaarstiteaduskond	219	3,8
Põllumajandusteaduskond	313	5,4
Põllumajandusteaduskonna metsandusosakond	76	1,3
	5751	100,0

Mis puutub kodanliku Eesti teistesse kõrgematesse õppeasutustesse, siis valitses seal analoogiline olukord, s. o. sisseastunute üldarvust lõpetas ainult 40—45 protsenti. Tallinna Tehnikum (kõrgem) laskis välja insenere kogu oma eksisteerimise perioodi jooksul (sept. 1918 kuni 1. aprillini 1935) ainult 197, neist 8 naist [38], s. o. keskmiselt 12 inseneri aastas. Kui Tallinna Tehnikum likvideeriti, avati selle baa-

[35] «Päevaleht» nr. 289, 24. oktoobrist 1936.
[36] «Eesti Statistika» nr. 222 (5), Tallinn, 1940, lk. 229.
[37] Sealsamas, lk. 229.
[38] Eesti Entsüklopeedia, Tartu, 1936, VII kd., lk. 1374.

sil Tallinna Tehnikaülikool, kus lõpetajate arv jäi samuti väikeseks. 1936. aastal oli lõpetajaid 47 inimest, 1937. aastal — 7 inimest, 1938. aastal — 4 inimest ja 1939. aastal — 9 inimest. [39]

Ajavahemikul 1919—1939 lõpetas Tallinna Konservatooriumi 293 isikut ja kõrgema kunstikooli «Pallas» 64 isikut. [40]

Toodud andmed kinnitavad veenvalt, et kodanlikus Eestis toimus kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamine suhteliselt piiratud ulatuses. Kui peatuda asja sisulisel küljel, siis veendume, et isegi selle väikese hulga spetsialistide ettevalmistamine ei toimunud riigi tootlike jõudude arendamise huvides, vaid pearõhk oli pandud ekspluataatorliku riigiaparaadi vajaduste rahuldamisele. Kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamisel kuulus domineeriv koht juristidele, filosoofidele, majandusteadlastele ja «usuteadlastele». Mainitud erialade lõpetajad moodustasid ajavahemikul 1919—1939 rohkem kui 60 protsenti lõpetajate üldarvust (tabel nr. 4). Erilist rõhku pandi õigusala spetsialistide ettevalmistamisele. Nii näiteks moodustasid õigusteaduskonna üliõpilased 1. dets. 1928. aastal 43,3 protsenti (1735 üliõpilast) üliõpilaste üldarvust. [41] Õigusteadlaste ettevalmistamine toimus kodanlusele vajalikus vaimus. Seda teostasid niisugused paadunud tegelased, nagu K. Pätsi diktatuuri kojajurist ja fašistlik ajaloovõltsija J. Uluots, omaaegne siseministri abi, Tartu ülikooli õigusteaduskonna dekaan, suurkapitalisti poeg N. Maim jt., kes võltsisid ajalugu ja tegelikkust, et varjata ja maskeerida kodanliku riigi tõelist olemust, püüdsid teha «olematuks» nõukogude võimu kehtimise fakti Eestis 1917. ja 1918. aastal. Seda kodanluse klassihuvides ettevalmistatud kaadrit kasutati eelkõige kodanliku riigiaparadi tugevdamiseks. Eesti kodanlus, rakendades terrorit ja vägivalda töörahva revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks, pööras samal ajal erakordselt suurt tähelepanu riigiaparaadi koosseisude suurendamisele, nähes selles peamist tagatist oma võimu kindlustamiseks. Sellest tuleneski suur vajadus õigusala kaadri järele. Ekspluataatorliku ja bürokraatliku riigiaparaadi erakordselt suur kasv kutsus töötavates hulkades esile nördimust ja vaenu. Ühiskondliku arvamuse «rahustamiseks» oli sunnitud sõna

[39] «Eesti Statistika» nr. 222 (5), Tallinn, 1940, lk. 231.
[40] Sealsamas, lk. 229.
[41] «Eesti Statistika», Tallinn, 1928, lk. 232.

võtma kodanlik statistik A. Toomas, kes sel puhul kirjutas: «Halveim ja ebaõiglaseim on ettekujutus, mille on omandanud tavaline kodanik, kes lihtsameelselt usub muinasjutte 30-tuhandelisest ametnikkude armeest, milline alatasa veelgi kasvab.» [42] Edasi hädaldab seesama Toomas, et selles küsimuses on juurdunud kaks võrdlust: «Meie riigiteenijaskonna arvuline võrdlus endise vene valitsemisaparaadiga meie territooriumil ja võrdlused välisriikidega ja oletatakse vaid üldiselt, et vene ajal ametnikke vähem olnud,» mis autori arvates vajavad kõrvaleheitmist. Kodanlik sulerüütel ei saa arvuliste andmetega neid võrdlusi ümber lükata, sest kodanliku Eesti riigiaparaadi koosseis oli erakordselt suur. Toomas väidab üldsõnaliselt: «Võrdluses vene ajaga pole veel niivõrd tähtis see, et meil juurde tulid ennem siin puudunud keskasutused . . ., tähtsaim asjaolu selles võrdluses on see, et riik oma kätte on koondanud rea uusi funktsioone (metsade valitsemine), teisi võrratult laiendanud (kooliharidus . . .).» [43] Autor püüab ekspluataatorliku riigiaparaadi suurt armeed, kes lasus töötava rahva turjal, varjata «metsade haldamisega» ja katta mõnekümne metsavahiga. Tegelikult võttis metsade haldamine enda alla murdosa riigiaparaadi koosseisust. Mis puutub haridusfunktsioonide «laiendamisse», siis laseme sellest kõnelda arvudel. Kodanliku Eesti riigimehhanismi peamiste instituutide, s. o. politsei- ja vanglate süsteemi töötajate arv oli 1927/28. majandusaastal ligi 4 korda suurem kui arstide arv (800) kodanlikus Eestis. [44] Politseiaparaadi riigiteenistujate üldarv oli 266 üksuse võrra suurem kodanliku Eesti õpetajate üldarvust 1923/24. õppeaastal. [45] Need arvud kinnitavad kodanliku diktatuuri politsei- ja terrorifunktsioonide laienemist ekspluateeritavate suhtes. Kodanlik riik ja õigus teostasid töörahva otsest mahasurumist, milleks tegutsesid sõjaväljaja ringkonnakohtud, keelati kommunistliku partei tegevus, viidi hulgaliselt läbi kommunistide kohtuprotsesse ning heideti aastateks vanglatesse ja tapeti igasuguse kohtuta töörahva huvide eest võitlejaid.

Kui vaadata kulutusi haridusele, siis suur osa summadest läks keskkoolide ja kõrgemate koolide ülalpidamiseks. Nii moodustasid riigi kulutused 1935/36. aastal ühe kesk-

[42] «Eesti Statistika», Tallinn, 1928, lk. 211.
[43] Sealsamas, lk. 218.
[44] Sealsamas, lk. 87, 214.
[45] «Eesti Statistika», Tallinn, 1925, lk. 49; 1928, lk. 214.

kooliõpilase kohta 118 krooni ja ühe üliõpilase kohta 233 krooni.[46] Kuna keskkoolides ja kõrgemates koolides õppimiseks töölisperekondade lastel peaaegu puudusid võimalused, siis on arusaadav, et kulutused haridusele teenisid peamiselt varakate klasside huve.

Majandusteadlaste ja tehnilise intelligentsi ettevalmistamine teenis samuti ainult võimuloleva klassi huve. Selle kaadri ülesandeks oli suurendada kodanlusele kasulike teaduslike saavutuste ärakasutamise teel töölisklassi ekspluateerimist ning kindlustada tehase- ja vabrikuomanikele suuremaid kasumeid. Majandusteadlaste järelkasv oli kohaldatud kõduneva kapitalismi ja poolkoloniaalse Eesti vajaduste rahuldamiseks ning tööstu rite, pankurite ja hallparunite poegadele ning tütardele nn. «kõrgema hariduse» diplomi soetamiseks. Majandusteaduskonnas olid kõik õppeained läbi imbunud Lääne-Euroopa reaktsioonilisest ideoloogiast ja kõduneva kodanliku maailma väärkontseptsioonidest. Ülikooli majandusteaduskonna rõhuva osa lõpetajate eesmärgiks oli ametialane karjäär ja isiklik rikastumine.

Eesti kodanlus tegi suuri sõnu tehnilise hariduse arendamise ümber. Raamatus «Tartu ülikool» kirjutati: «Vastus meie kõrgema tehnilise hariduse organiseerimise küsimusele ei luba ennast pikemalt edasi lükata ja mitte ainult meie noorsoo ja riigi seisukohalt, vaid ka ülikooli huvides.»[47] Tegelikkus aga kinnitas hoopis vastupidist. Kodanlikud natsionalistid, muutes Eesti imperialistlikest suurriikidest sõltuvaks poolkoloniaalseks maaks, kutsusid esile insenertehnilise haritlaskonna kiratsemise. Nad hävitasid insenertehnilise teaduste ja kaadri arenemiseks ja ettevalmistamiseks olemasoleva materiaalse baasi. Selle tõttu puudusid igasugused väljavaated elujõulise kõrgema tehnilise õppeasutuse arenguks. Seda tõendab asjaolu, et 1918. aastal Eesti Tehnika Seltsi poolt eraõppeasutusena avatud ja 1920. aastal riiklikuks tehniliseks õppeasutuseks nimetatud Tallinna Tehnikum (kõrgem) likvideeriti kodanlike võimude poolt 1935. aastal.

Pärast Tallinna Tehnikumi likvideerimist oli kodanlus sunnitud progressiivselt meelestatud tehnilise intelligentsi protestide alusel uuesti avama kõrgema tehnilise õppeasu-

[46] H. Allik, Eesti töölisklassi elatustase kodanlikul ajal ja praegu, «Eesti Kommunist» nr. 10, 1956, lk. 9.

[47] Tartu Ülikool 1919—1929, Tartu, 1929, lk. 105.

tuse — Tallinna tehnikaülikooli, mis jätkas varem Tallinnas tegutsenud tehnikumi ja ajutiselt Tartu ülikooli juures töötanud tehnikateaduskonna ülesandeid. Kuid ka Tallinna tehnikaülikool ei saanud kodanliku Eesti poolkoloniaalsetes tingimustes kujuneda elujõuliseks õppeasutuseks.

Agronoomide ja veterinaararstide ettevalmistamisel lähtuti küla kulakliku ja jõuka kihi vajadustest ja nõudeist. Juba üliõpilaste endi koosseis valiti hoolikalt peamiselt kulakuvõsukeste hulgast. Kogu õppesüsteem ja kõik saadud teadmised pidid vastama küla kulaklike kihtide püüdele oma majapidamist «ratsionaalsemalt» juhtida, mis tähendas seda, et majapidamine pidi ekspluateerimise suurenemise ja mõningate teaduslike võtete rakendamise tagajärjel rikkamaks muutuma. Põllumajanduse spetsialistide ettevalmistamine oli täielikult allutatud kulaklike majandite vajaduste rahuldamisele ja nende osatähtsuse tõstmisele. Arusaadav, et niisugustes tingimustes ja vaimus ettevalmistatud spetsialistid pidid teenima kulakluse huve. Laialdased kesk- ja kehvtalupoegade hulgad jäid sõna otseses mõttes igasugusest agronoomilisest ja zootehnilisest abist ilma. Neil ei olnud võimalik ei masinaid ega väetisi kasutada, karja tõu parandamise ja teaduslike nõuete rakendamisega karja toodangut tõsta.

Eesti kodanlus pingutas palju jõudu selleks, et hävitada töötavate hulkade teadvusest Oktoobrirevolutsiooni ideed, sulgeda kõik teed marksismi-leninismi ideede levikule, allutada rahvahulgad kodanliku ideoloogia mõjule. Sellele eesmärgile oli allutatud ajaloolaste, filosoofide ja «usuteadlaste» ettevalmistamine. Ajaloolaste ettevalmistamisel võltsiti ja moonutati Eesti ajalugu. Kodanluse klassihuvidest lähtudes propageeriti rahvavaenulikke kontseptsioone, et õrutada eesti rahvas vaenu vene rahva vastu, näidata lääne röövvallutajaid — eesti rahva orjastajaid ja ekspluateerijaid — heategijate oreoolis. Rahvahulkade pimestamisele «piiblitõdede», «jumalavaimu» jne. jutlustamisega oli allutatud ka «usuteadlaste» ja filosoofide ettevalmistamine. 1. detsembril 1939. aastal õppis Tartu ülikoolis usu- ja filosoofiateaduskonnas 394 üliõpilast.[48] Seda kaadrit kujundati ja kasvatati kodanliku maailma reaktsioonilise filosoofia abil. Nii ülikooli kateedritest kui ka filosoofilise lektüüri kaudu tuubiti üliõpilastesse Schopenhaueri metafüüsi-

[48] Eesti Entsüklopeedia, Täiendusköide I, Tartu, 1940, lk. 279.

list voluntarismi, Nietzsche ja Spengleri rafineeritud fašismi ning paljusid muid «õpetusi», millede otseseks eesmärgiks oli kapitalismi parandamatute surmatõvede kinnimätsimine.

Ka mitmesuguste teiste erialade spetsialistide ettevalmistamisel lähtus kodanlus oma kitsastest klassihuvidest. Loomingulise kaadri ettevalmistamine oli suunatud sellele, et ette valmistada kodanlusele kuulekaid ideolooge, «puhta kunsti» viljelejaid, kes ülistaksid kodanlikku korda, laulaksid kiidulaule «rahvusterviklusele», «natsionalismile» jne. Arhitektuuris ja kujutavas kunstis propageeriti formalismi ja modernismi äärmuslike voolude arendamist.

Nii muutis eesti kodanlus kõrgemad õppeasutused, eriti aga Tartu ülikooli, oma ideoloogia, kodanlik-natsionalistlike ideede taimelavaks. Üliõpilaste teadvust mürgitati šovinismi-mürgiga, ebateaduslike kontseptsioonidega, neid kasvatati ägeda nõukogude- ja venevastase laimu vaimus.

Eesti kodanluse taktika oli suunatud kodanlusele vaenulike klasside võitlusjõudude üksteisest eraldamisele. Kodanlus külvas vaenu töölisklassi ja töötavate talupoegade vahele ning püüdis teha kõik selleks, et haritlaskonda töörahvahulkadest eraldada. Kodanlikku pitserit pidi kandma kogu haritlaskond, eriti mõjutati selles suunas aga noort, kasvavat intelligentsi. Mõjutamis- ja kasvatamisvõtteid oli mitmesuguseid. Keskset kohta selles etendasid mitmesugused korporatsioonid, kes olid muutunud tõusikluse taimelavaks. Nii näiteks töötas 1. novembril 1929. aastal Tartu ülikoolis 71 üliõpilaskorporatsiooni ja -seltsi.[49] Korporatsioonide ja üliõpilasseltside kaudu tugevdas klikivalitsus aasta aastalt kodanliku ideoloogia ja šovinismi kasvatamist üliõpilaskonnas. Oma poliitilise olemuse maskeerimiseks püüdsid üliõpilasseltsid ja -korporatsioonid end liigitada konservatiivseteks, radikaalseteks, liberaalseteks jne., et sellega vaadete vabaduse pettemuljet tekitada. Mainitud eesmärki teenis samuti üliõpilasorganisatsioonide rohkuse ja nende siltide kirevuse idee, et tagada maksimumi üliõpilaste «läbitöötamist» kodanlik-natsionalistliku ideoloogia mürgiga. Sisuliselt moodustasid need üliõpilaskorporatsioonid ühise töörahvavastase rinde.

Kuid tuleb öelda, et vaatamata kodanlaste pingutustele üliõpilaskorporatsioonide eesmärkide realiseerimisel tuli neil sel alal ületada suurt vastuseisu revolutsiooniliselt ja

[49] Tartu Ülikool 1919—1929, Tartu, 1929, lk. 412—418.

demokraatlikult meelestatud üliõpilasnoorsoo poolt. 1933. a. andmete järgi ei olnud 44 protsenti üliõpilastest organiseerunud. Kodanlik statistika teatas, et «üliõpilasist kõige enam annab organiseerimatuid tööliste, teenistujate, väiketalundite ja väikeettevõttepidajate kiht».[50] Suure hulga üliõpilaste «organiseerimatus» takistas kodanlusel mõnel määral oma eesmärkide realiseerimist. Kodanlikud ülikoolitegelased kurtsid sellest päris avalikult. Raamatus «Tartu Ülikool» öeldi, et «edasi ei tohi silmist lasta probleemi, kas peavad meil veel pikalt valitsema endised veneaegsed Tartu üliõpilaskonna traditsioonid, või hakkame püüdma uuele üliõpilas-tüübile ja elule».[51] Ülikooli ninamehed ei varjanud oma vaenulikkust vene üliõpilaskonna demokraatlike ja revolutsiooniliste traditsioonide suhtes, eesti ja vene üliõpilaste vahel valitsevate sõprussidemete suhtes. Nad kutsusid üles arendama kodanlik-natsionalistlikku propagandat, püüdes üliõpilasnoorsoost välja rookida kõik progressiivse ja revolutsioonilise.

Kodanlik-natsionalistliku ideoloogia levitamise kõige populaarsemaks võtteks oli apoliitilisuse jutlustamine. Sellega püüti kasvavaid haritlasi eemal hoida poliitilistest ja ideoloogilistest küsimustest, mis olid seotud töörahva huvidega, lämmatada intelligentsi poliitilist teadlikkust ja orienteerumisoskust.

Kodanlik hariduspoliitika kasvatas üliõpilaskonda sügavalt individualistlikus, näiliselt apoliitilises vaimus. Ta kuulutas teaduse lahutatuks poliitilisest elust, kasvatas mentaliteeti, et poliitikaga tegelemine on sünnis ainult «riigimeestele», kuna tõsine teaduseinimene poliitikat ei harrasta. See haritlaste sihikindel suunamine üksnes «puhta» teaduse valdkonda oli ise juba sulaselge poliitika, ehkki seda poliitikat püüti teostada varjatult, maskeeritult.

Apoliitilisuse jutlustamise teiseks mooduseks oli haritlastes kitsa spetsialisti-mentaliteedi õhutamine. Haritlane pidi huvi tundma üksnes oma eriala vastu ja sulgema end selle raamidesse. Muidugi on spetsialiseerumine kaasajal, teaduse ja tehnika kiire arengu etapil üks tähtsamaid ja olulisemaid eeldusi viljakaks tööks. Selle vastu võidelda tähendaks mingi entsüklopeedilise pealiskaudsuse ja diletantismi propageerimist. Kuid kodanlikus Eestis arendati spetsialisti-

[50] «Eesti Statistika», Tallinn, 1935, lk. 349.
[51] Tartu Ülikool 1919—1929, Tartu, 1929, lk. 104—105.

mentaliteeti intelligentsi hulgas sel eesmärgil, et intelligents ei tunneks huvi elu poliitiliste ja üldiste küsimuste vastu. See pidi suigutama intelligentsi teadlikkust, teda rahva ees seisvate poliitiliste probleemide lahendamisest välja lülitama ja töörahva tõeliste eluhädade vastu kurdiks jätma. «Apoliitilisuse» jutlustamine kodanluse poolt tõestas V. I. Lenini sõnade õigsust, et parteitus kodanlikus ühiskonnas on ainult silmakirjalik, varjatud ja passiivne söönute partei, valitsejate partei, ekspluateerijate partei juurde kuulumise väljendus.

Kuid kodanlik-natsionalistliku diktatuuri reaktsioonilise hariduspoliitika eesmärkide ja suundade ning selle poliitika tulemuste vahele ei või ega saa asetada võrdusmärki. Just sellepärast, et töötavad rahvahulgad ning progressiivne intelligents võitlesid mehiselt kodanliku korra vastu, erinesid kodanluse taotlused ja nende taotluste realiseerimine tegelikkuses teineteisest oluliselt. Iseloomustades kahe kultuuri võitlust kodanlik-natsionalistliku diktatuuri perioodil Eestis, öeldakse «Eesti NSV ajaloos» järgmist: «Surudes rahvusliku kultuuri oma aja äraelanud ühiskondliku korra teenistusse, sundides võitlema kõige eesrindliku vastu, määras natsionalistlik kodanlus sellega kultuuri langusele ja degradeerumisele. See on kultuuri arenemise iseloomustavaks jooneks käsitletaval perioodil. Kuid sel perioodil, nagu varemgi, avaldas oma mõju ka vastupidine tendents, rahvusliku kultuuri tõusvas joones arenemise tendents. Veel enam, käsitletaval ajajärgul avaldus see tendents isegi tugevamini kui varem. See oli tingitud mitmest asjaolust. Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena loodi esmakordselt ajaloos Eesti rahvuslik riik, kaotati rahvuslik surve, seati sisse emakeelne õpetamine alg-, kesk- ja kõrgemas koolis, kool lahutati kirikust; laialdased rahvahulgad tõmmati aktiivselt osa võtma poliitilisest elust; intelligentsi teadvuses toimusid tõsised muudatused. Nõukogude võimu kukutamine ja kontrrevolutsiooni võit piirasid ja kitsendasid tugevasti nende uute tingimuste mõju, kuid ei suutnud seda likvideerida. Sellele järgnenud rahva revolutsiooniline võitlus avaldas samuti mõju kultuuritegelastele, sundides neid järele mõtlema oma maa ja rahva saatuse üle, kriitiliselt hindama kapitalistlikku «õitsengut»; parimad kultuuritegelastest rakendasid oma jõud avalikult rahva teenistusse.

Nende kahe vastandliku tendentsi võitlus läbib kogu käsitletava ajajärgu kultuurilist arenemist. Nende keerukast

läbipõimumisest on tingitud kirjanduse, kunsti, teaduse arenemise äärmine vastuolulisus. Reaktsioonilisel kodanlusel ei läinud lõpuni korda suunata kogu rahvusliku kultuuri arenemist endale kasulikku teed mööda. Languse ja mandumise iseloomulike nähtuste kõrval esineb sel perioodil rahvusliku kultuuri arengus ka tõsiseid saavutusi nii sisu kui vormi alal.» [52]

Progressiivsete haritlaste võitlus kodanluse reaktsioonilise hariduspoliitika vastu oli tingitud ka töötava intelligentsi raskest majanduslikust olukorrast. Vaatamata sellele, et kõrgema hariduse omandanud spetsialistide arv kodanlikus Eestis oli suhteliselt väike, oli enamikul nendest töö leidmine äärmiselt raske. Haritlaste tööpuudus oli tavaliseks teemaks kodanlikes ajalehtedes. Intelligentsi suurest tööpuudusest ei saanud vaikida ka kodanlik statistika. Kuukiri «Eesti Statistika» tunnistas, et «ülikooli lõpetades teenistuse leidmine osutub põhjendatud küsimuseks». 1932/33. õppeaasta andmeil ei olnud Tartu ülikooli lõpetajaist 58,7 protsendil mees- ja 82,8 protsendil naisüliõpilastest mingeid väljavaateid teenistuse leidmiseks. Kindlad väljavaated teenistuse leidmiseks olid ainult 23,7 protsendil mees- ja 9,8 protsendil naissoost lõpetajal. [53] Lisaks nendele andmetele kirjutati «Eesti Statistika» veergudel, et «teenistuse leidmisel kõige paremas olukorras asuvad tööstuslikust kihist pärit üliõpilased. Naisüliõpilastest teenistuse leidmine osutub kõige raskemaks tööliste ja teenistujate kihist päritolevail. Nendest 86,6 protsendil ei ole selgunud mingit teenistusväljavaadet.» Need andmed tõendavad, et töölisklassi ja töötava talurahva hulgast võrsunud inimene, kel oli õnnelike kokkusattumuste tõttu avanenud võimalus ülikooli lõpetada, jäi tavaliselt ilma tööta. Ainult need kõrgemate koolide lõpetajad, kes olid pärit kodanlikust klassist või kel olid selle klassiga tihedad sidemed eestkostjate ja mitmesuguste tutvuste näol, võisid saada endale töökoha. Töökoha hankimisel etendas suurt osa üliõpilaskonna kastiorganisatsioonide süsteem, s. o. mitmesugused seltsid ja korporatsioonid. Kui üliõpilane ei kuulunud mõnda mõjuvõimsasse korporatsiooni, siis oli töö leidmine peaaegu võimatu. Üliõpilaskonna kastiorganisatsioonide süsteem, mis pidi kasvatama üliõpilastest kodanliku režiimi ustavaid teenreid,

[52] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 495—496.
[53] «Eesti Statistika», Tallinn, 1935, lk. 343.

kastidistsipliin nendes organisatsioonides, mille kohaselt asutuse juhataja — korporatsiooni liige — võttis enda juurde tööle ainult sellesama korporatsiooni liikme, garanteeris kodanlikule riigile seda, et ühele või teisele ametikohale ei sattunud «ebasoovitavaid» elemente. Peale selle algas seoses fašistliku diktatuuri kehtestamisega nn. «kodade» loomise kampaania fašistliku Saksamaa ja Itaalia eeskujul. Need «kojad» kujutasid järjekordset barjääri selleks, et vältida fašistlikule diktatuurile mitteustavate isikute sattumist ühele või teisele ametikohale. Kodanliku valitsuse poolt kinnitati agronoomide, arstide, rohuteadlaste, inseneride jne. kodade seadused. Nende peamiseks ülesandeks oli oma liikmete poliitiline kontrollimine. Töötamisõigus anti ainult koja liikmetele. Kojad töötasid siseministeeriumi valve all ja pidid vältima progressiivse intelligentsi organiseerumist.

Kodanlikus Eestis tehti palju kära nn. «haritlaste üleproduktsioonist». Seda akuutset päevaküsimust arutas kodanliku Eesti avalikkus korduvalt. Kaaluti kümneid kordi küsimust, kuidas vähendada haritlaste hulka kodanlikus Eestis. Sealjuures tõendati, et Tartu ülikool ja Tallinna tehnikum produtseerivad nii palju haritlasi, et neid ei olevat kodanlikus Eestis võimalik tööle rakendada. Nagu eespool toodud andmetest selgus, toimus kodanlikus Eestis kõrgema haridusega eriteadlaste ettevalmistamine suhteliselt väikeses ulatuses ja peamiselt erialadel, mis vastasid valitseva kliki klassihuvidele. Järelikult mingit «haritlaste üleproduktsiooni» sisuliselt ei olnud olemas. Kui heita pilk kodanlikus Eestis töötanud spetsialistide arvule, siis selgub, et see arv oli naeruväärselt väike. 1934. a. rahvaloenduse andmeil töötas kõrgema haridusega isikuid põllumajanduses 295, tööstuses 660, kaubanduses 777 ja transpordis ning sides 135.[54] Need arvud ei tõenda mingit spetsialistide rohkust majanduselus, vaid seda, et majanduses, kus peremehetses väliskapital, ei saanud olla pinda rahvusliku kaadri kasvule.

Teatavasti päris kodanlik Eesti Venemaalt suhteliselt arenenud suurtööstuse. 1913. aastal töötas Eesti territooriumil suurtööstuses 44 600 töölist.[55] Välismonopolide tahet täites ja omakasu taga ajades hakkas eesti kodanlus «tõestama»,

[54] «Eesti Statistika», Tallinn, 1937, lk. 55.
[55] Eesti ja Nõukogude Liidu Kaubanduspalati majanduslik bülletään nr. 1, Tallinn, lk. 69.

et Eestil ei olevat vaja suurtööstust. Sellest kirjutati kodanlikus ajakirjanduses täiesti avalikult. «Päevaleht» kirjutas: «Eesti majandusliku tuleviku suhtes peab suurkäitisi käsitama kui erakordset nähtust» ja et rasketööstust «ei ole eesti rahval üldse tarvis».[56] Tööstuse likvideerimine toimus ka «ümberkorraldamise» ettekäändel ja «ebarentaablite ettevõtete reorganiseerimise» sildi all. Seoses sellega öeldi kodanlikus entsüklopeedias järgmist: «Tööstuse ümberkorraldus pärast sõda oli suunatud eeskätt uute välisturgude leidmisele Vene turu asemel... Ettevõtted, mis tegevusvälja ei leidnud, likvideerusid (Vene-Balti tehas, Peetri tehas, Boecker, «Dvigatel»).»[57] Selle protsessiga kaasnes suure osa tööliste ja insener-tehniliste töötajate siirdumine arvukatesse kääbusettevõtetesse ning kümnete tuhandete tööliste ja insener-tehniliste töötajate krooniline tööpuudus. 1934. a. rahvaloenduse andmeil oli töötute hulgas 14,4 protsenti kesk- ja kõrgema haridusega inimesi.[58] Kuna tööstusettevõtetes etendas juhtivat osa väliskapital, olid välismaa spetsialistid seal juhtivatel kohtadel ning see põhjustas tööpuudust ja viletsust tehnilise eriharidusega elanikkonna hulgas. Sel alal tööstuses valitsenud olukorda ei saanud isegi kodanlik ajakirjandus varjata. Seoses sellega kirjutas «Päevaleht»: «Tehastes on ikkagi ametis kõrgemapalgalisi välismaalasi-spetse, keda loetakse nende erialal aga asendamatuiks. Eesti eriteadlastelt on aga... võetud töötamisvõimalus.»[59]

Kui võtta vaatluse alla kodanluse-aegse intelligentsi teised rühmad, siis võiks nagu arvata, et töö leidmisel kodanlikus Eestis olid paremas olukorras arstid või õpetajad. Kuid ka siin ei jätnud kodanluse tagurlik poliitika oma kahjulikku mõju avaldamata. Kodanliku Eesti valitsus ei pööranud tähelepanu töötajate tervise kaitsmisele. Vaatamata sellele, et kogu elanikkonna arstliku teenindamise süsteem oli rajatud erakapitalistlikule äritsemise põhimõttele, näitas arstide arv koguni vähenemist. Sel puhul kirjutati «Eesti Statistikas»: «Väärib tähelepanu, et uute arstide juuretulek alates 1925. a. kaldub järjekindlalt vähenema».

Olgu öeldud, et samal ajal oli elanikkonna meditsiiniline

---

[56] «Päevaleht» nr. 28, 29. jaanuarist 1926.
[57] Eesti Entsüklopeedia. II köide, 1933, lk. 587.
[58] «Eesti Statistika», Tallinn, 1935, lk. 13.
[59] «Päevaleht» nr. 194, 21. juulist 1936.

teenindamine väga halvas olukorras. 1930. a. andmeil töötas kodanliku Eesti linnades 630 ja maal 230 arsti, s. o. 10 000 elaniku kohta linnas 22,6 ja maal ainult 2,8 arsti.[60]

Õpetajate arv, mis kodanlike propagandategelaste juttude järgi pidi pidevalt kasvama, pakub tegelike andmete järgi hoopis vastupidist pilti. Nii näiteks ulatus õpetajate arv 1924/25. õppeaastal algkoolides 3948 ja keskkoolides 1609 inimeseni.[61] Üheteistkümne aasta jooksul — 1936. aastaks — oli õpetajate arv algkoolides vähenenud (3858) ning kasvas keskkoolides ainult 369 õpetaja võrra.[62] Kodanlust huvitas eelkõige õpetajate lojaalsus kodanliku korra suhtes. Mitteküllaldane «lojaalsus» tõi endaga kaasa töölt vallandamise. Näiteks märgitakse ühes haridusministeeriumi aruandes, et 1926/27. õppeaastal lahkus kohalt «omal soovil» 366 pedagoogi, «lahti registreeriti» 393 ja tagandati 4 pedagoogi. Seega jäi ainult ühe õppeaasta vältel tööta 763 õpetajat. 1928/29. õppeaastal vabastati «omal soovil» 284 õpetajat ja vallandati 335 õpetajat. 1930. a. sügisel vabastati koolivõrgu koondamise tõttu ühekorraga 293 õpetajat ja «muudel põhjustel» 510 pedagoogi. 1932. a. suvel vallandati erilise seaduse alusel 318 pedagoogi põhjusel, et nende abikaasad olid riigiteenistuses.[63] Sel teel muutus tööpuudus pedagoogide hulgas kodanlikus Eestis alaliseks nähtuseks. Kujunenud olukorra üle tundsid muret juba mõningad kodanlikud ringkonnadki. Sel puhul kirjutas «Päevaleht»: «Mitmel pool on märgatud koolides õpetajaskonna teatud kallakut pahempoolsusse... On apaatsust siginenud isamaalistesse küsimustesse suhtumises.» «Päevaleht» hädaldab, et «nördimus, kibedus, majandusliku kitsikuse tõttu kaldumine pahempoolsusse, pessimism... kas see tunnete kompleks ei mõjuta nende maailmavaadet ja töölaadi? Ja kas see ei mõjuta laste kaudu kõige tugevamal kujul meie riigi homset?»[64]

See hirm ei olnud asjatu. Mitmesuguste haritlaskonna kihtide näol kasvasid kodanlikule korrale vaenulikud jõud, tugevnes nende vastupanu, mis kõik kokku suurendas kodanlust ründavaid jõude. Nõukogude Liidu olemasolu ja eeskuju, nõukogude võimu võit Eestis aastail 1917—1918 —

[60] «Eesti Statistika», Tallinn, 1931, lk. 440.
[61] «Eesti Statistika», Tallinn, 1926, lk. 20, 60.
[62] Eesti arvudes 1920—1935, Tallinn, 1937, lk. 278.
[63] «Eesti Kommunist» nr. 6, Tallinn, 1956, lk. 22.
[64] «Päevaleht» nr. 90, 1. aprillist 1933.

kõik see andis perspektiivi selleks, et eesti haritlaskonna mitmesugused kihid töölisklassi ja tema avangardi — Eestimaa Kommunistliku Partei — juhtimisel aktiviseerisid võitlust kodanliku diktatuuri vastu. Eesti haritlaskonna paremik võitles selle eest, et vabastada teadus ja kultuur kurnajate teenistusest ning kasutada seda töötava rahva huvides. See võitlus intensiivistus 1939. aastal ja eriti 1940. aastal, mil töörahva laiemates hulkades küpsesid jõud kodanliku reaktsioonilise ja fašistliku diktatuuri kukutamiseks. 21. juunil 1940. aastal kukutati kodanluse diktatuur ja taaskehtestati nõukogude võim Eestis.

Eesti töötav rahvas, kukutanud kommunistliku partei juhtimisel kodanluse võimu ning pannud maksma töölisklassi diktatuuri, likvideeris kodanliku haridussüsteemi ning rakendas hariduse, teaduse, tehnika ja kultuuri sotsialismi ülesehitamise teenistusse.

2. PEATÜKK

NÕUKOGUDE VÕIMU ESIMESED SAMMUD RAHVAHARIDUSE ARENDAMISEL JA KAADRI ETTEVALMISTAMISEL

21. juunil 1940. aastal teostas eesti töötav rahvas kommunistliku partei juhtimisel oma ammuse unistuse — purustas kapitali ikke, taaskehtestas nõukogude võimu Eestis ja seadis oma elu uutele sotsialistlikele alustele.

See ajalooline murrang saavutati pika ja raske võitluse tulemusena.

Eesti töörahva revolutsiooniline võitlus kui ülevenemaalise revolutsioonilise liikumise koostisosa arenes ja karastus tihedas koostöös selle liikumise eesrindliku jõuga — vene proletariaadi ja tema kangelasliku eelväe — kommunistliku parteiga. Juba 1905.—1907. a. revolutsiooni päevil pidas eesti töörahvas õlg õla kõrval vene töölistega revolutsioonilisi lahinguid tsarismi kukutamiseks. Veebruarirevolutsioon Petrogradis ja Moskvas leidis aktiivset toetust eesti töörahva hulkade poolt. Tsaarivõim kukutati Tallinnas 2. märtsil 1917. aastal. Algas ühine võitlus sotsialistliku revolutsiooni võidu eest, mis lõppes töölisklassi diktatuuri kehtestamisega.

Kuid eesti töötaval rahval ei õnnestunud aastail 1918—1920 lõplikult purustada kodanluse, mõisnike ja välismaiste interventide ühendatud jõude ja saada peremeheks omal maal. Interventidel läks korda eesti rahvast ajutiselt eraldada meie maa teistest rahvastest. Eestis kehtestati natsionalistliku kodanluse verine diktatuur.

Kodanliku diktatuuri perioodil jätkas eesti töölisklass kommunistliku partei juhtimisel ennastsalgavalt võitlust kodanluse kukutamise ja nõukogude võimu taastamise eest

omal maal. Eesti kommunistidel tuli organiseerida parteitööd sügaval põranda all väga rasketes klassivõitluse tingimustes. See kõik nõudis Eestimaa Kommunistlikult (bolševike) Parteilt painduva taktikalise joone väljatöötamist, oskust diferentseeritult läbi viia poliitilist tööd töörahva mitmesuguste kihtide hulgas linnas ja maal, illegaalse ja legaalse töö vormide oskuslikku ühendamist, et võita tööliste massiorganisatsioonid partei mõju alla, koondada töölisklassi ümber laialdane töörahva rinne võitluseks reaktsioonilise kodanlik-natsionalistliku diktatuuri vastu.

Töölisorganisatsioonide korduvad rüüstamised ja tööliste häälekandjate sulgemised, tapmised ja arreteerimised, samuti ka hulgalised kohtuprotsessid rahva tublide poegade ja tütarde üle näitasid, et Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei võitles visalt ja kindlalt kodanliku korra kukutamise eest. Kommunistliku partei juhtimisel kasvas töötava rahva aktiivsus võitluses kodanluse vastu ja 1940. a. ajaloolistel juunipäevadel heitis eesti töörahvas oma õlgadelt kapitalismi-ikke ning taastas nõukogude võimu Eestis. Algas võidukas sotsialistlik revolutsioon Eestis.

Sotsialistliku revolutsiooni võidu tulemusena kehtestati töölisklassi diktatuur. Selle kehtestamise käigus purustati kodanlik riigiaparaat ja töötav rahvas lõi nüüd oma, nõukogude riigiaparaadi selleks, et murda kukutatud klasside vastupanu, säilitada revolutsiooni saavutusi ja tagada vajalikud tingimused sotsialismi ja kommunismi ülesehitamiseks meie maal.

Üheaegselt nõukogude riigiaparaadi loomisega teostas nõukogude võim vabrikute, tehaste, pankade, transpordi ja kaubandusettevõtete natsionaliseerimise. Nõukogude võim rakendas juba oma olemasolu esimestest päevadest peale abinõusid selleks, et käiku lasta varem tegevusetult seisnud tööstusettevõtted. Likvideeriti tööpuudus. Rida vabrikuid ja tehaseid hakkas tööle kahe ja kolme vahetusega. Alustati vabariigi industrialiseerimist ja tööstusettevõtete rekonstrueerimist uue tehnika alusel.

Suured revolutsioonilised ümberkujundused toimusid maal. Nõukogude maareformi tulemusena said 53 000 sulast, kehvikut ja osa keskmikke kokku üle 550 000 hektari maad. Loodi 26 500 uut talumajandit.[65] Maa anti töötavale talurahvale tasuta. Nõukogude valitsus andis sulastele ja kehvi-

[65] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 528.

kutele pikaajalist krediiti hoonete ehitamiseks ja loomade soetamiseks. Töötav talurahvas vabastati maa väljaostumaksu võlgadest. Juba esimesel nõukogude aastal hakati vabariigis rajama riiklikke põllumajandeid. Loodi 113 sovhoosi, asutati 25 masina-traktorijaama ja üle 250 hobulaenutuspunkti, mis andsid töötavale talurahvale suurt abi.

EK(b)P ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu võtsid tarvitusele rea abinõusid töötajate materiaalse olukorra parandamiseks. Tõsteti tööliste, teenistujate ja insenertehniliste töötajate töötasu. Naistööliste töötasu võrdsustati meestööliste töötasuga. Tunduvalt vähendati korteriüüre. Rakendati abinõusid töölisperekondade korteritingimuste parandamiseks, asuti rahvakorterite ehitamisele. Töötajaile ja nende lastele avati sanatooriumid, pioneerilaagrid, lasteaiad ja lastesõimed. Nõukogude võim määras suured summad rahva tervishoiuks. 1941. aasta riigieelarves oli tervishoiule ette nähtud 70 741 241 rubla, see on 10 korda rohkem kui kulutati tervishoiule kodanlikus Eestis.[66] Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 1940. aasta 24. novembrist viidi ellu tasuta arstiabi töötajaile. Kõik need abinõud aitasid kaasa töötajate materiaalse olukorra paranemisele.

Kõrvuti nende poliitiliste ja majanduslike ülesannete lahendamisega pandi alus sotsialistliku kultuurirevolutsiooni teostamisele.

V. I. Lenin õpetas, et sotsialistliku revolutsiooni lahutamatuks koostisosaks on kultuurirevolutsiooni läbiviimine, mis peab toimuma järk-järgult, sotsialistliku korra baasil.

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist asus vabariigi parteiorganisatsioon selle ülesande lahendamisele. Üksikasjalise tegevusprogrammi kultuurirevolutsiooni teostamiseks kavandas EK(b)P IV kongress (veebruar 1941), millest juhindusid parteiorganisatsioonid oma praktilises töös.[67]

Kultuurirevolutsiooni teostamine nägi ette kodanlik-natsionalistliku ideoloogia väljatõrjumist; kodanlik-reaktsioonilise kultuuri ning kodanliku kasvatus- ja haridussüsteemi likvideerimist, sotsialistliku ideoloogia võidu kindlustamist

[66] «Nõukogude Kultuur», juuni, 1941, lk. 315.

[67] Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Parteiarhiiv (edaspidi lühendatult Parteiarhiiv), f. 1, nim. 1, tmk. 179, lk. 34.

ja ühiskonna kõigi liikmete kasvatamist kommunismi ideede vaimus; sotsialistliku rahvahariduse süsteemi loomist; uue, sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku kultuuri arendamist ning sotsialistliku intelligentsi loomist, kes on ustav töölisklassile, töötavale rahvale ja sotsialismiüritusele.

Vastavalt märgitud ülesannetele asuti kodanlik-natsionalistliku ideoloogia väljatõrjumisele ja reaktsioonilise kultuuri likvideerimisele. Kuid see ei tähendanud hoopiski kogu kultuuripärandi likvideerimist. V. I. Lenin õpetas, et igas rahvuslikus kultuuris on kas või väljaarenematud demokraatliku ja sotsialistliku kultuuri elemendid, sest igas rahvuses on töötavad ja ekspluateeritavad hulgad, kelle elutingimused paratamatult tekitavad demokraatlikku ja sotsialistlikku ideoloogiat.[68] Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei, tuginedes eesti töötava rahva poolt nõukogude võimu eest peetud mehise võitluse käigus väljakujunenud sotsialistliku ja demokraatliku kultuuri elementidele, asus nende baasil looma uut, sotsialistlikku kultuuri ja kasvatama rahvast sotsialistliku ideoloogia vaimus.

Kodanliku korra likvideerimine Eestis tõi endaga kaasa ka kodanliku haridus- ja kasvatussüsteemi likvideerimise ja uue, sotsialistliku rahvahariduse süsteemi loomise. V. I. Lenin kirjutas, et «...koos vana kapitalistliku ühiskonna ümberkujundamisega ei saa endiseks jääda ka nende uute sugupõlvede õpetamine, kasvatus ja haridus, kes hakkavad ehitama kommunistlikku ühiskonda... Ainult siis, kui me noorsoo õpetamise, organiseerimise ja kasvatuse põhjalikult ümber korraldame, võime me saavutada, et noore sugupõlve jõupingutuste tulemusena luuakse uus ühiskond, mis ei sarnane vana ühiskonnaga, s. o. kommunistlik ühiskond.»[69] Sellest tingituna valmistati ette ja viidi ellu suured ja põhjalikud ümberkorraldused rahvahariduse valdkonnas.

Esimeseks sammuks sel alal oli kõigile 6-klassilise kohustusliku alghariduse kindlustamine. Vabariigi valitsus avaldas 1940. a. 7. juulil dekreedi, mille järgi koolikohustust pikendati algkoolis kuni kooli kursuse lõpetamiseni või mittelõpetamise korral kuni 15. eluaastani. Õpilased, kes said 15 aastat vanaks kooliaasta kestel, pidid käima koolis kuni õppeaasta lõpuni.[70]

[68] V. I. Lenin, Teosed, 20. kd., lk. 8.
[69] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 252—253.
[70] «Rahva Hääl» nr. 17, 9. juulist 1940.

Viidi sisse ühtluskool, s. o. likvideeriti progümnaasiumid, reaalkoolid ja gümnaasiumid ning loodi ühtne keskkool ja alustati üleminekut nõukogulikule õppesüsteemile. Koolides ja rahvaharidusorganites said õppe- ja kasvatustöö aluseks kommunistliku kasvatuse põhimõtted. Kesk- ja kutsekoolides kaotati õppemaks (välja arvatud jõukate vanemate lapsed).

Nõukogude võim kavandas abinõud üleminekuks 7-aastasele kohustuslikule üldharidusele, mis pidi toimuma 1941/42. õppeaastal. Juba 1940/41. õppeaastal avati 224 uut klassikomplekti, sealhulgas algkoolide juures 80 seitsmendat klassi.[71] Õpilaste arv alg- ja keskkoolides kasvas 11 000 õpilase võrra.[72] Kodanlikus Eestis asusid keskkoolid peaaegu eranditult linnades, neist rohkem kui pooled Tallinnas ja Tartus. NSV Liidu valitsus eraldas summad 20 kooli ehitamiseks maakeskustesse.

1941. aastal olid rahvaharidusele määratud kulutused 8 korda suuremad kui vastavad kulutused kodanliku võimu viimastel aastatel.[73] See võimaldas oluliselt parandada kõigi õppeasutuste õppe-majanduslikku baasi.

EK(b)P IV kongressil tehti juba mõningaid kokkuvõtteid senisest tööst ja kavandati üksikasjalised abinõud haridussüsteemi ümberkorraldamise lõpuleviimiseks. Kongress pidas tarvilikuks uute õppekavade ja programmide väljatöötamist ning koolide varustamist uute õpikutega, õppe- ja kasvatustöö ideelise ja teoreetilise taseme tõstmist.[74]

Kongressi otsuste täitmiseks tehti ära märkimisväärne töö. Koolide õppekavad vabastati kahjulikust ja ülearusest ballastist. Õppeplaanist jäeti välja need ained, mis olid kõige otsesemalt kodanliku ideoloogia kasvatamise teenistuses, nagu usuõpetus, filosoofia ja kodanikuteadus.

Uute õppeainetena võeti õppeplaani vene keel ja konstitutsioon. Ajalookursuses hakati käsitlema Nõukogude Liidu rahvaste ajalugu ja geograafias Nõukogude Liidu füüsilist ja majandusgeograafiat.

---

[71] «Nõukogude Kultuur», veebruar, 1941, lk. 87.
[72] «Nõukogude Kool» nr. 9, september, 1957, lk. 524.
[73] V. Maamägi, Kultuuriline ülesehitustöö Eesti NSV-s, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, nr. 2, 1955, lk. 184.
[74] EK(b)P IV kongressi resolutsioon EK(b)P Keskkomitee aruande kohta, avaldatud ajakirjas «Nõukogude Kultuur», veebruar, 1941, lk. 82—83.

Väga suur töö tehti ära uute õpikute koostamisel ja väljaandmisel. Olgu öeldud, et 1940/41. õppeaastal toimetati ja kirjastati üldse rohkem kui 1,3 milj. eksemplari õpikuid.[75]

Õppetöö ümberkorraldamine nõukogulikel põhimõtetel tõstis teravalt päevakorda õppe- ja kasvatustöö ideelis-poliitilised küsimused. Nende vastutusrikaste ülesannete täitmine nõudis õpetajate kvalifikatsiooni tõstmist. Sel eesmärgil korraldati õpetajatele eelkõige lühiajalised kursused, kus peeti loenguid marksistlik-leninlikust teooriast, kommunistliku partei ajaloost, NSV Liidu rahvaste ajaloost ja nõukogude pedagoogikast. 1940. aasta suvel õpetajatele korraldatud täienduskursustest võttis ühtekokku osa ligi 5000 pedagoogi.[76]

Haridusminister Johannes Semper, iseloomustades Tartu ülikoolis korraldatud õpetajate täienduskursustel õpetajate uusi ülesandeid, märkis, et meil on praegu käimas põhjalik pööre kogu meie maa sotsiaalses struktuuris, asumine sotsialismi teostamisele meie maal. On saabunud aeg, kus õpetajad ei tarvitse enam olla kodanluse ideoloogia tööriistaks, vaid kus õpetajaid peab haarama uus töörõõm ja hoog sootu uue, õiglasema ja õnnelikuma Eesti ülesehitamisel. Õpetajad on vastutavad selle eest, mida nad oma kasvandikele õpetavad. Noor õpilane peab juba maast madalast teadma, et ta on nüüd ülesehitava sotsialistliku ühiskonna liige, kus pole enam kohta varanduslikel eesõigustel, kurnamisel ja ülekohtul. Loomulik, et kõigepealt peavad õpetajad ise olema ette valmistatud kasvatustöö tegemiseks uutes tingimustes. See nõuab lahtisaamist paljudest senistest eelarvamustest ja väärvaadetest, teatud määral sisemist ümberkujunemist. Seniseid kooliruume tuleb tuulutada kopitanud vaimust, puhastada kodanlik-natsionalistlikest mõistetest, eesõigustest ja eelarvamustest. Kui meie kool nii otseselt kui ka kaudselt kasvatas noori üles kodanlikisamaalises meelsuses, siis peab see nüüd sündima uue, sotsialistliku kodumaa vaimus.[77]

Kõrvuti õpetajate kvalifikatsiooni tõstmisega asuti hoogsalt uute õppejõudude ettevalmistamisele, sest õppejõudude vajaduse katmiseks ei jätkunud tööta olnud õpetajate tööle-

---

[75] «Nõukogude Kool» nr. 9, september, 1957, lk. 525.
[76] Sealsamas.
[77] «Rahva Hääl» nr. 45, 6. augustist 1940.

rakendamisest. Selleks loodi õpetajate seminaride juurde täiendavad lõpuklassid keskkooli lõpetanutele ning asuti õppejõudude ettevalmistamisele iseõppimise teel, milleks kutsuti ellu Tartu Riikliku Ülikooli Pedagoogilise Instituudi kaugõppe osakond.

Üheks kultuurirevolutsiooni ülesandeks oli sotsialistliku intelligentsi loomine. V. I. Lenin rõhutas, et ükski valitsev klass ei ole toime tulnud ilma oma intelligentsita. Iseloomustades intelligentsi uut osa pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu, ütles V. I. Lenin: «Varem lõi kogu inimmõistus, kogu tema geenius ainult selleks, et anda ühtedele kõik tehnika ja kultuuri hüved, teised aga jätta ilma kõige hädavajalikumast — haridusest ja arengust. Nüüd aga saavad kõik tehnikaimed, kõik kultuurisaavutused rahva ühisvaraks, ja nüüdsest peale ei muudeta inimmõistust, tema geeniust iialgi enam vägivalla vahendiks, ekspluateerimise vahendiks.» [78]

Need V. I. Lenini sõnad on leidnud kinnitust tegelikkuses. Nõukogude intelligents teeb oma loovat tööd kõige eesrindlikuma riikliku korra tingimustes, riigis, kus kiiresti arenevad rahvamajandus, tehnika, teadus, kunst ja kogu mitmepalgeline ühiskondlik elu. Intelligentsi töö on suunatud kommunismi ülesehitamisele.

Nõukogude võimu taastamise tulemusena kerkis meie vabariigis täies ulatuses päevakorda ülesanne: luua uus, sotsialistlik intelligents, niisugune riigiaparaadi, teadusala, tootmis-tehniline, põllumajandusala, haridusala, kirjanduse ja kunsti kaader, kes pärineb töölisklassi ja töötava talurahva hulgast ning on nendega tihedasti seotud, kes innuga viib ellu kommunistliku partei poliitikat ja teenib väärikalt oma rahvast.

1940. aastal algaski Eesti NSV-s pingeline töö uue, sotsialistliku intelligentsi loomiseks. Selle kõrval pööras kommunistlik partei väga suurt tähelepanu vana, kodanluseaegse intelligentsi ümberkasvatamisele ja ärakasutamisele töörahva huvides. Selles töös tugines vabariigi parteiorganisatsioon V. I. Lenini teoreetilistele seisukohtadele, ÜK(b)P suurtele kogemustele ja partei Keskkomitee vahetule juhtimisele. Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei IV kongress oma resolutsioonides märkis, et tuleb rohkem ja julgemini tööle kaasa tõmmata vanu spetsialiste,

[78] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 442.

kes soovivad lojaalselt ja ausalt töötada töörahva ja nõukogude võimu hüvanguks.[79]

Koostöö ausate spetsialistidega oli üks tähtsamaid vahendeid kultuuri- ja tehnika-alaste saavutuste ärakasutamiseks töötava rahva huvides, tootlike jõudude edasiarendamiseks, tööviljakuse tõstmiseks ning uue kaadri ettevalmistamise forsseerimiseks.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis 1940. aastal asetas intelligentsi hoopis uude, printsipiaalselt erinevasse olukorda. Kui kodanlikus Eestis intelligents oli sunnitud kodanlust teenima, sest tal ei olnud teist väljapääsu, siis 1940. aastal intelligentsi olukord muutus: kodanlus ei olnud intelligentsile enam töötellijaks ega käsuandjaks, intelligents asus teenima töötava rahva huve. Neis tingimustes hakkas intelligents kujunema loovaks, sotsialistliku ühiskonna ülesehitustööst osavõtvaks jõuks.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus lõid kõik tingimused intelligentsi viljakaks tööks. Likvideeriti tööpuudus, parandati otsustavalt intelligentsi majanduslikku olukorda. Parteiorganisatsioonid, tuginedes eelkõige intelligentsi eesrindlikumale osale, arendasid laiaulatuslikku poliitilist tööd intelligentsi hulgas.

See töö kandis vilja. Intelligentsi rõhuv enamus toetas nõukogude võimu taaskehtestamist ja asus aktiivsele tööle uue, sotsialistliku korra ülesehitamiseks. Inseneride Koja liikmete üldkoosolekul 13. juulil 1940. aastal vastuvõetud resolutsioonis on öeldud, et Inseneride Koja koosolekust osavõtjad tervitavad vabariigi valitsust ja soovivad talle õnne ja edu uue, töötava rahva riigikorra loomisel ning rakendavad omalt poolt kogu oma jõu ja teadmised vabariigi valitsuse deklaratsioonis ülesseatud eesmärkide elluviimisele.[80]

Tartu ülikooli valitsuse 1940. a. 26. juunil peetud koosoleku teadaandes kõigile ülikooli õppejõududele, üliõpilastele, töölistele ja teenistujatele öeldi, et äsja asetleidnud sündmused tähistavad Eesti vabariigi ja tema rahva elus uue ajastu algust. Ühiskonna ümberkorraldamine ja iga töö ning kõigi töötajate vääriline tunnustamine ei jäta soodsat mõju avaldamata nende eesmärkide taotlemisel, milleks Tartu ülikool loodi ja milleks teda arendati, nimelt selleks,

[79] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1, tmk. 179, lk. 35.
[80] «Rahva Hääl» nr. 23, 15. juulist 1940.

et anda kõrgemat haridust, ette valmistada riigile ja rahvale vajalike eriteadmistega asjatundjaid, edendada üldist ja eriti Eesti maad ja rahvast käsitlevat teadust ning viia teadust rahva sekka. ... Ülikooli valitsus, teadlik olles riigi ja rahva elukäigus toimunud murrangu suurusest, nõuab kõigilt ülikoolis töötajailt — õppejõududelt, üliõpilastelt, ametnikelt, teenistujatelt ja töölistelt, et nad ausalt täidaksid neile pandud kohustusi, innukalt, hoolsalt, ustavalt ja distsipliinikindlalt teeksid neile usaldatud tööd ja annaksid oma parima, kui neile langeb uusi ülesandeid, mille lahendamist vajab riik ja rahvas.[81]

Suur grupp haritlaskonna esindajaid pöördus üleskutsega kõigi haridus- ja kultuurialal töötajate poole, kus öeldi, et on toimunud põhjalik pööre meie riigi elus, mis tõotab eriti kultuuri- ja rahvahariduse aladel tuua uusi värskemaid tuuli ja vajalikke otstarbekohaseid lahendusi küsimustes, mis vaimsel alal töötajate enamuse mõtteis juba pikemat aega on otsinud pakitsevalt väljapääsu. Uues olukorras kannab meie haritlaskond eriti vastutusrikast ülesannet... Selleks peab haritlaskond ise tihedamalt organiseeruma, püstitama endale selged tähised, astuma lähemasse kontakti töötava rahva tegeliku eluga ja rakenduma hoogsale tööle. ... Avaldame lootust, et kogu meie teadlik haritlaskond üksmeelselt toetab praegust vabariigi valitsust ja aitab tema algatusi ellu viia.[82]

Eespool loetletud abinõud ning vana kooli intelligentsi paremiku aktiivne tegevus nõukogude võimu ürituste elluviimisel avaldasid positiivset mõju nendele haritlastele, kes veel kõhklesid ja olid kahevahel. Nende kahtlejate positsioon avaldus eelkõige küsimuses: «Kas need ilusad ideed on teostatavad?» Oli vaja teatavat aega selleks, et need kõhklejad veenduksid omaenda kogemuste najal sotsialistlike ideede kehastumises tegelikkuses, praktikas. Leidus aga ka haritlasi, kes vabandasid end sellega, et nad on «harjunud olema opositsioonis. Olid seda kodanluse ajal, on ka nüüd.» Selle väite varju püüti peita oma tagurlikku maailmavaadet. Ühe osa haritlaste poliitiline silmaring oli suhteliselt piiratud, nad ei mõistnud toimunud ja toimuvate sündmuste suurt sisu. Taolise poliitilise ebaküpsuse tunnistuseks olid mõtteavaldused: «Sotsialism on ju väga tore asi, aga milleks töölisklassi diktatuur» jne.

[81] «Rahva Hääl» nr. 6, 28. juunist 1940.
[82] «Rahva Hääl» nr. 17, 9. juulist 1940.

Öeldust selgub, et vana haritlaskonna lülitumine uue ühiskonna teenistusse ei toimunud üle öö ja libedasti, vaid teravas ideoloogilises võitluses, intelligentsi võitluses tema progressiivse enamuse ja reaktsioonilise väikese kildkonna vahel, kes püüdis eelkõige ebateadlikke haritlasi tõmmata reaktsiooni poolele, et neid ära kasutada võitluseks töörahva võimu vastu.

Tänu kommunistliku partei juhtimisele kasvas intelligentsi tööalane ja poliitiline aktiivsus pidevalt.

Haritlaskonna suured hulgad nõudsid endiste reaktsioonide organisatsioonide likvideerimist ja asusid uute, demokraatlike organisatsioonide loomisele. Nii näiteks Saarte Õpetajate Ühingu Liidu Asemikekogu koosolekul nõuti, et õpetajatekodu kui õpetajatele pealesunnitud asutus tuleb likvideerida. [83] Eesti Õpetajate Liit pidas vajalikuks kokku kutsuda augustikuus õpetajate üldkongressi õpetajate organiseerimise, majanduslike, õiguslike ja haridus-alaste ning poliitiliste küsimuste arutamiseks. [84] Õigusteadlaste ja advokatuuri töötajate poolt asutatud toimkonna nimel kutsuti kõiki õigusteadlasi organiseeruma vabal ametiühingulisel alusel ja rakendama oma teadmised maa ja rahva teenistusse. [85]

Pandi alus Nõukogude Eesti loomingulistele organisatsioonidele — kirjanike, kunstnike ja heliloojate liitudele.

Nõukogude võim tegi palju selleks, et eesrindliku nõukogude kultuuri ja teaduse saavutused muutuksid kättesaadavaks töötavale intelligentsile. Eesti keelde tõlgiti ja anti suurtes tiraažides välja marksismi-leninismi klassikute töid ning nõukogude kirjanduse ja teaduse parimaid teoseid. Eesti NSV Riikliku Kirjastuskeskuse plaan nägi ette 34 perioodiliselt ilmuva ajakirja väljaandmist, kusjuures rida ajakirju, nagu «Viisnurk», «Nõukogude Kultuur», «Nõukogude Kõrgem Kool», «Ajalooline Ajakiri» jt. olid määratud töötavale intelligentsile. Tallinnas ja Tartus avati 1940. aastal marksismi-leninismi õhtuülikoolid, reas teistes linnades alustasid tööd nõukogude parteikoolid, kus töötavale intelligentsile avanesid võimalused oma poliitilise taseme tõstmiseks.

Tööstuse natsionaliseerimine, kodanliku vabariigi päevil

---

[83] «Rahva Hääl» nr. 18, 10. juulist 1940.
[84] Sealsamas, nr. 19, 11. juulist 1940.
[85] Sealsamas, nr. 18, 10. juulist 1940.

seismajäänud ja kiratsevate vabrikute ja tehaste täie koormusega töölerakendamine, teaduse, kultuuri ja rahvahariduse laiaulatuslik arendamine — kõik need nõukogude võimu poolt tarvitusele võetud abinõud tagasid seda, et arvukam osa vanast intelligentsist liitus rahvaga ja tuli kõhklemata kaasa nõukogude võimuga.[86]

Nõukogude Eesti intelligents, omandades marksistlik-leninliku teaduse alused, toetudes mineviku progressiivsele kultuuripärandile ning kasutades eesrindliku nõukogude teaduse ja kultuuri saavutusi ja kogemusi, asus viljakalt tööle. Juba pärast nõukogude võimu taaskehtestamist hakkasid eesti intelligentsi juures välja kujunema jooned, mis on iseloomustavad nõukogude intelligentsile: seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise põhimõtted loovas töös. Nõukogude Eesti haritlase töö muutus, nagu töölise ja talupoja töögi, vabaks ja loovaks tööks, mille tulemustest on huvitatud kogu nõukogude ühiskond.

Kõrvuti intelligentsi ümberkasvatamise ja ärakasutamisega pööras kommunistlik partei suurt tähelepanu uue, sotsialistliku intelligentsi loomisele. Selleks asuti rahvusliku kaadri ettevalmistamisele vabariigi tehnikumides ja kõrgemates õppeasutustes. Nõukogude õppeasutuste ülesandeks oli ette valmistada nõukogude spetsialiste, kommunistliku ühiskonna aktiivseid ülesehitajaid. See asjaolu seadis uued ülesanded ja kohustused ka kõigi meie koolide, kesk-eri- ja kõrgemate õppeasutuste ette.

Puudutades kõrgemate õppeasutuste uusi ülesandeid, märkis EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. N. Karotamm oma kõnes Tartu Riikliku Ülikooli 1940/41. õppeaasta avamiskoosolekul, et ülikooli töös on suurimaid puudusi olnud see, et teaduslik töö on väga suurel määral olnud tegelikust elust lahus, teooria ja praktika ei ole olnud käsikäes. Tarvis on aga, et teaduslik töö ja õppetöö oleksid kooskõlas sotsialistliku ehitustöö praktikaga. See on esimene nõue, mis Tartu Riiklik Ülikool peab läbi viima. Teiseks on tarvis mõelda uute teadlaste ettevalmistamisele töötava rahva hulgast. Teadlaste ja professorite-õppejõudude kaadri ettevalmistamine on väga suur ülesanne, mille teostamine pole kerge, kuid mille lahendamisele juba nüüd jalamaid tuleb asuda. Edasi, oluliselt tähtis on üliõpilaste poliitilise kasvatuse küsimus.[87]

[86] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—74, tmk. 67, lk. 216.
[87] «Rahva Hääl» nr. 99, 1. oktoobrist 1940.

Konkreetse tegevusprogrammi vabariigi kõrgemate õppeasutuste töö ümberkorraldamiseks kavandas EK(b)P IV kongress.

Täites kongressi otsuseid, kutsuti Tartu Riikliku Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli juures ellu aspirantuurid kõrgema kooli õppejõudude ja teaduslike töötajate ettevalmistamiseks.[88]

1941. aastal loodi Tartu Riikliku Ülikooli juurde arheoloogia, zooloogia ja geoloogia keskmuuseumid. Ülikooli juurde loodi ka Teadusliku Uurimise Instituut, kelle ülesandeks oli ette valmistada kaadrit Eesti NSV Teaduste Akadeemia loomiseks ja kõrgemate õppeasutuste vajadusteks.[89]

Tähtsaks uuenduseks kõrgema kooli sisestruktuuris oli kateedrijuhatajate instituudi sisseseadmine Nõukogude Liidus kehtiva korra kohaselt. Uue struktuuri järgi ühendas kateeder kogu antud õppeaine professor- ja õpetajaskonna ning organiseeris antud distsipliini õpetamist nii õppemetoodilisest kui ka teaduslikust aspektist. Senise individualistliku, üksikute professorite omaette tegevuse asemele tuli koordineeritud koostöö seatud eesmärkide saavutamiseks. See oli olulise tähtsusega organisatsiooniline samm, mille positiivsed tulemused end õppe-, kasvatus- ja teaduslikus töös peatselt tunda andsid.

Kõrgemates õppeasutustes hakati õpetama paljusid uusi õppedistsipliine ning moodustati uusi kateedreid. Nii moodustati Tartu Riiklikus Ülikoolis marksismi-leninismi, NSV Liidu rahvaste ajaloo, vene keele ja kirjanduse kateedrid. Uue õppeaine — marksismi-leninismi põhialuste — sisseviimisel oli eriti tähtis osa täita üliõpilaste ja õppejõudude kommunistlikul kasvatamisel.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus pöörasid suurt tähelepanu üliõpilaskonna sotsiaalse koosseisu küsimustele. Arendati laiaulatuslikku selgitustööd töölisnoorsoo keskel ning kavandati abinõud selleks, et võimaldada töölisnoortele õppimist kõrgemates õppeasutustes. Et kiirendada lõpetamata keskharidust omavate töölisnoorte astumist kõr-

---

[88] EK(b)P IV kongressi resolutsioon EK(b)P Keskkomitee aruande kohta, avaldatud ajakirjas «Nõukogude Kultuur», veebruar, 1941, lk. 82—83.

[89] H. Moosberg, K. Siilivask, «Tartu Ülikooli ajaloolised sidemed vene eesrindliku teadusega ja ta osa eesti rahva kultuuri arengus», avaldatud ajakirjas «Looming» nr. 9, 1952, lk. 1020.

gematesse õppeasutustesse, organiseeriti neile Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määruse alusel 1941. a. 4. märtsist kuuekuulised kursused keskkooli kursuse kiirendatud lõpetamiseks.[90] Need kursused sarnanesid vennasvabariikides laialdaselt praktiseeritud töölisfakulteetidele ning etendasid tähtsat osa üliõpilaskonna sotsiaalse koosseisu parandamisel.

Töörahva lastele kõrgema hariduse võimaldamisel oli erakordselt suure tähtsusega õppemaksudest vabastamine, stipendiumide sisseseadmine ja üliõpilastele ühiselamute organiseerimine. Vastavalt Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusele 25. septembrist 1940. aastast seati sisse stipendiumid kõigis vabariigi kõrgemates õppeasutustes.

Teostatud abinõude tulemusena muutus oluliselt üliõpilaste sotsiaalne koosseis ning juba 1940/41. õppeaastal moodustasid üliõpilaste põhihulga töötajate lapsed. Nii oli üliõpilaste sotsiaalne koosseis Tartu Riiklikus Ülikoolis 1940/41. õppeaastal järgmine: tööliste hulgast — 40,9 protsenti, töötava talurahva hulgast — 14,4 protsenti, teenistujate hulgast — 23,7 protsenti ja mittetöötavaid elemente — 21,0 protsenti üliõpilaste üldarvust.[91] Samal ajal oli õppemaksust vabastatud 1794 üliõpilast ja paljudele üliõpilastele maksti stipendiumi.[92]

Suured muudatused toimusid ka vabariigi kõrgemate õppeasutuste õppe- ja kasvatustöös. Sotsialistlikus riigis ei olnud enam mõeldav endine õppimisviis, kus üliõpilane «akadeemilise vabaduse» nimel või ka muudel põhjustel viivitas õpingutega oma tahte kohaselt. Kaadri plaanikindel ettevalmistamine, mis meie vabariigis toimus tingimustes, kus üliõpilastele olid tagatud stipendiumid jne., nõudis, et õppeplaanis ettenähtud õppeaeg osutuks ka tegelikuks õppimisajaks. «Akadeemiline logelemine» asendus nüüd teadliku distsipliiniga ja üliõpilaste kohustuseks oli kasutada oma õppeaega võimalikult ratsionaalselt ning lõpetada õpingud edukalt ja tähtaegselt.

Tähtsaks sammuks kõrgemate koolide töös oli üleminek uutele õppekavadele ja kursuste süsteemi rakendamisele. Sellega heideti kõrvale nn. vaba valiku järgi toimuv eksamite sooritamise süsteem ja kehtestati kursuste süsteem,

---

[90] «Eesti NSV Teataja» nr. 29, 1941, lk. 977.
[91] TRÜ 1940/41. õppeaasta esimese semestri aruanne, lk. 13.
[92] «Nõukogude Kõrgem Kool» nr. 1, 1941, lk. 62.

mille kohaselt üliõpilased pidid läbi töötama teatavad ained ja sooritama neis eksamid. Sooritatud eksamite alusel viidi üliõpilane üle järgmisele kursusele.

Üheks oluliseks muudatuseks kõrgemate õppeasutuste töös oli üliõpilaste korporatsioonide ja ühingute täielik likvideerimine ning üliõpilaste organiseerimine kommunistliku noorsooühingu ja ametiühinguorganisatsioonide kaudu. Korporatsioonide valduses olnud hooned anti üliõpilaste ühiselamuteks ja kultuuriasutuste käsutusse.

Üliõpilaste organiseerimine ametiühingutesse toimus suhteliselt kiiresti. Nii näiteks kuulus 1. jaanuaril 1941. aastal Tartu Riiklikus Ülikoolis ametiühingusse üle 1300 üliõpilase.[93] Kõigis kõrgemates õppeasutustes loodi ELKNÜ organisatsioonid.

Pärast nõukogude võimu taastamist asusid legaalses olukorras töötama ka kodanliku klikivalitsuse päevil illegaalselt tegutsenud EK(b)P algorganisatsioonid. Ka kodanlikus Tartu ülikoolis tegutsenud illegaalne EK(b)P algorganisatsioon, kuhu kuulusid seltsimehed O. Sepre, I. Kruus, H. Haberman, A. Uibo jt.[94], asus nüüd tööle uutes tingimustes.

Kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonide ülesandeks oli poliitilise selgitustöö organiseerimine ja läbiviimine professorite-õppejõudude ja üliõpilaste hulgas ning ametiühingu- ja kommunistlike noorte organisatsioonide töö parteiline juhtimine.

Palju aastaid olid pätsid-uluotsad mürgitanud üliõpilaskonda marurahvusluse mürgiga, arendanud temas vaenu NSV Liidu vastu. Süstemaatiline töö üliõpilaste, professorite-õppejõudude ümberkasvatamise alal nõukogude rahvaste sõpruse vaimus, truuduse ja armastuse vaimus oma sotsialistliku kodumaa vastu muutus nüüd esmajärguliseks ülesandeks.

Kui vabariigi kõrgemad õppeasutused asusid likvideerima üliõpilaskonnas kodanlikku ideoloogiat, üliõpilaskonda aktiviseerima ja sotsialistlikule ülesehitustööle kaasa tõmbama, siis tuli neil ületada küllaltki suuri raskusi. Üheks probleemiks paljudele üliõpilastele kujunes küsimus: kas kõrgem kool on ainult teaduslik või ka kasvatuslik asutus?[95] Selle

---

[93] «Nõukogude Kõrgem Kool» nr. 1, 1941, lk. 62.
[94] Sealsamas, nr. 2, 1941, lk. 117.
[95] Sealsamas, nr. 5, 1941, lk. 300.

probleemi üleskerkimine üliõpilaskonnas ei olnud sugugi juhuslik nähtus. Korporatsioonide hulk aastaid kestnud tegevuse tagajärjed andsid end tunda ühe osa üliõpilaste juures. Algas tänuväärne, kuid aeganõudev töö üliõpilaste kasvatamisel kommunistliku maailmavaate vaimus.

Õppe- ja kasvatustöö nõukoguliku ümberkorraldamise huvides kasutasid vabariigi õppeasutused loovalt vennasvabariikide vastavaid kogemusi. Nii käis Leningradi konservatooriumiga tutvumas 5-liikmeline ekskursioon Tallinna Konservatooriumist. Külaskäigul tutvuti nende põhimõtetega, mis olid aluseks Leningradi konservatooriumi töö organiseerimisel, ning koguti igakülgseid andmeid eelseisvate reformide tarvis. Ühtlasi avanes ekskursantidel võimalus tutvuda Leningradi muusikategelastega, jälgida nende tööd konservatooriumis jne. Külaskäigu lõpptulemusena saavutati kokkulepe, mille järgi Leningradi konservatoorium võttis Eesti NSV Tallinna Konservatooriumi oma šefluse alla. Vastav leping sisaldas ka ühiste ürituste plaane.[96] Tallinna Tehnikaülikooli rektor professor J. Nuut viibis nii Leningradi kui ka Moskva kõrgemates tehnilistes õppeasutustes, kus ta sõlmis tihedaid sidemeid edaspidiseks koostööks paljude kõrgemate õppeasutustega.[97] NSV Liidu tehniliste teaduste arendamise tulemuste ja tehniliste õppeasutuste töö organiseerimise kogemuste loov rakendamine võimaldasid kiiresti töö ümberkorraldamist Tallinna Tehnikaülikoolis. Vennasvabariikide kogemuste loov ärakasutamine avaldas viljastavat mõju kõrgema kooli sotsialistlikule ümberkorraldamisele.

Eesti töörahvas saavutas 1940. aastal kommunistliku partei juhtimisel, Nõukogude Liidu otsustava abiga võidu kapitalismi üle poliitiliselt. Likvideerinud kapitalismi majandusliku baasi Eestis, asus nõukogude võim üles ehitama uut ühiskonda. Sotsialistliku ülesehitustöö kõigil aladel saavutati juba nõukogude võimu esimestel kuudel silmapaistvaid tulemusi.

1940/41. õppeaastal tegid koolid ja haridusorganid vabariigi parteiorganisatsiooni juhtimisel ära suure töö hariduse rahvale kättesaadavaks tegemisel, haridusele sotsialistliku sisu andmisel ning uue, sotsialistliku kaadri ettevalmistamisel. Neid edusamme põhjustasid järgmised asjaolud:

[96] «Nõukogude Kõrgem Kool» nr. 1, 1941, lk. 59.
[97] Ajaleht «Kommunist», nr. 84, 25. septembrist 1940.

1. Nõukogude võimu poolt ellu viidud poliitilised ja majanduslikud abinõud murdsid kapitalismi poliitilise ja majandusliku selgroo ning panid aluse sotsialismi majandusliku baasi kujunemisele, mille pinnal hakkas arenema sotsialistlik kultuurirevolutsioon.

2. Peamiseks tõukejõuks rahvahariduse arendamisel olid laiad töörahva hulgad, töötav intelligents, kes kommunistliku partei juhtimisel olid vabanenud kapitalistlikust ekspluateerimisest ning asunud uue, sotsialistliku elu ehitamisele.

3. Tähtsaks eelduseks sotsialistliku kultuurirevolutsiooni kiirele arengule, sealhulgas ka sotsialistliku rahvahariduse ja kaadri ettevalmistamise kasvule olid proletaarse ja demokraatliku kultuuri elemendid, mis olid välja kujunenud kodanluse ja tema reaktsioonilise kultuuri vastu peetud võitluse käigus. Fakt, et Eestimaa töörahvas, võideldes käsikäes vene rahvaga rõhujate vastu, kehtestas 1917. aastal omal maal nõukogude võimu, mille tulemusena lühikese aja jooksul tehti ära suur töö emakeelse kooli rajamisel ja koolihariduse rahvale kättesaadavaks tegemisel, jättis sügavad jäljed töötajate teadvusse.

Eesti kodanlus, saanud välismaa imperialistidelt suurt poliitilist ja sõjalist toetust, suutis küll ajutiseks murda töörahva võimu, kuid mitte kunagi ei õnnestunud kodanlusel lämmatada sotsialistliku revolutsiooni ideed töörahva teadvuses. Kodanliku Eesti vahetus naabruses asuva ja kiiresti areneva sotsialistliku riigi olemasolu innustas Eesti töörahva võitlustahet ja usku sotsialistliku revolutsiooni võidusse.

Rahvahulgad ja intelligentsi eesrindlik osa avaldasid kodanluse reaktsioonilistele taotlustele tõsist vastupanu. Kõik see positiivne, mis kodanliku Eesti rahvahariduses leidus, kujutas endast rahvahulkade võitluse tulemust ja sellele tuginedes suudeti rahvahariduse arendamisel aastail 1940—1941 saavutada silmapaistvaid tulemusi.

4. Rahvahariduse arendamine ja kaadri ettevalmistamine Nõukogude Eestis toimus tingimustes, kus Nõukogude Liidu vennasvabariikides oli võitnud sotsialism ja läbi viidud kultuurirevolutsioon, mis tagas Eesti NSV-le juba algusest peale vennasrahvaste mitmekülgse abi. Nõukogude Eesti töötajail oli võimalus kasutada nende rikkalikke kogemusi ning eesrindliku nõukogude kultuuri, kunsti, hariduse ja teaduse saavutusi. Ja kui eesti rahvas aastail 1940—1941 suutis rahvahariduse arendamisel ja kaadri ettevalmista-

misel nii edukalt edasi sammuda, siis pole selles küsimuses raske näha nõukogude vennasrahvaste igakülgse abi ja kogemuste rakendamise viljastavat toimet.

*

Fašistide röövellik kallaletung katkestas rahuliku loova töö uue elu ehitamisel Eesti NSV-s.

Saksa fašistide poolt NSV Liidu vastu vallapäästetud sõja tulemusel sai raskelt kannatada ka Nõukogude Eesti. Võitluses fašistlike okupantide vastu langes suur hulk meie tublisid ja nõukogude võimu eest peetavas võitluses karastatud töötajaid, nagu Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees J. Lauristin; Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitjad E. Kadakas ja A. Mui; Eesti NSV RKN esimehe asetäitja N. Ruus; EK(b)P Keskkomitee sekretärid H. Arbon, F. Okk ja A. Rauk; Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu Presiidiumi esimees V. Sassi; ELKNÜ Keskkomitee sekretär O. Cher; Eesti NSV siseasjade rahvakomissar A. Murro; rida EK(b)P maakonnakomiteede sekretäre ja täitevkomiteede esimehi, nagu K. Tooming, R. Kivinurk, P. Tänav, A. Kuulberg, V. Kender, J. Oinas, A. Stamm, H. Juhvelt, J. Manni, J. Ellam ja paljud teised.

Suurt hävitustööd nõukogude kaadri hulgas tegid saksa fašistid ja nende käsilased ajutiselt okupeeritud Nõukogude Eestis, kus nad tapsid sadu ja tuhandeid nõukogude patrioote.

Kõige selle tagajärjel kahanes tunduvalt vabariigi nõukogulik kaader, kes oli hakanud kujunema alles pärast nõukogude võimu taaskehtestamist.

Tänu sellele, et Eesti NSV kuulus NSV Liidu rahvaste perre, ei katkenud sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku kultuuri areng ja rahvusliku kaadri ettevalmistamine seoses Eesti NSV ajutise okupeerimisega saksa fašistide poolt, vaid see töö jätkus Nõukogude tagalas Suure Isamaasõja aastail.

Kui hitlerlike okupantide poolt laostatud Eesti NSV rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine algas kõigile sõjaaja raskustele vaatamata otsekohe pärast Eesti NSV vabastamist, siis oleme me selle eest tänu võlgu eeskätt ÜK(b)P Keskkomiteele ja Nõukogude valitsusele, kes olid teinud suure eeltöö Nõukogude Eesti rahvamajanduse ja

kultuuri taastamiseks. Selle mitmekülgse ettevalmistustöö koostisosaks oli eesti rahvusliku kaadri ettevalmistamine Nõukogude Liidu tagalas.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus, juhindudes leninlikust seisukohast, et kaadri põhikontingent rahvusvabariikides peab olema kohalikust rahvusest, osutasid erakordselt suurt hoolitsust ja tähelepanu rahvusliku kaadri loomisele. Töö sel alal toimus kahes suunas: tõsteti olemasoleva kaadri teoreetilist ja erialast kvalifikatsiooni ning valmistati ette uut kaadrit. EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu juhtimisel teostati Nõukogude tagalasse evakueerunud kodanike arvelevõtmine ja nende suunamine mitmesugustele õpinguteie.[98] Saadud andmeil oli evakueerunute arv üle 21 000 inimese.[99] (Siia ei ole kaasa arvatud Nõukogude armee ridades teeninud kodanikke.) Pidades silmas, et kaadriküsimus kujuneb üheks raskemaks probleemiks vabastatud Nõukogude Eestis, asuti intensiivselt ette valmistama uut kaadrit. EK(b)P Keskkomitee otsuse põhjal 15. augustist 1942. aastast pandi alus partei-, nõukogude ja komsomolikaadri ettevalmistamisele. Esimesed kolmekuulised kursused organiseeriti Mõškinos, kuhu võeti vastu 85 inimest.[100] 1943. a. aprillis arutas EK(b)P Keskkomitee büroo küsimust kaadri ettevalmistamise käigust ning kavandas rea uusi abinõusid selle töö laiendamiseks ja parandamiseks. Lisaks juba tööd alustanud kursustele organiseeriti täiendavalt kuuekuulised kursused parteitöötajate [101], neljakuulised kursused propagandistide [102] ja kahekuulised kursused partei- ja nõukogude aparaadi all-lülide kaadri ettevalmistamiseks [103]. Kogusummas võeti nendele kursustele vastu 520 inimest.

Suur töö rahvusliku kaadri ettevalmistamisel tehti ära Eesti NSV rahvakomissariaatide liinis. Nende poolt organiseeriti kursusi ja suunati kaadrit õppima kesk- ja kõrgematesse õppeasutustesse. Organiseeriti kursused kohtu- ja prokuratuuriorganite, rahandus- ning pangandusala töötajaiie, kus asus õppima üle 200 inimese.[104] Suur hulk töötajaid suunati õppima mitmesugustesse tehnikumidesse.

[98] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 181, lk. 35.
[99] ENSV ORKA, f. R-14, nim. 1, tmk. 1072, lk. 48.
[100] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 181, lk. 60.
[101] Sealsamas, lk. 114.
[102] Sealsamas, tmk. 182, lk. 121.
[103] Sealsamas, lk. 149.
[104] Sealsamas, tmk. 181, lk. 103.

Suure tähtsusega kaadri ettevalmistamisel oli praktika. EK(b)P Keskkomitee pidas tarvilikuks, et Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja rahvakomissariaatide juhtivad töötajad teeksid läbi praktika vastavate Nõukogude Liidu rahvakomissariaatide juures.[105] Ka kursuste lõpetajate suhtes rakendati tootmispraktikat. See relvastas noori töötajaid sotsialistliku ülesehitustöö kogemustega ning võimaldas kinnistada omandatud teoreetilisi teadmisi.

Kogusummas valmistati Nõukogude tagalas mitmesugustel kursustel ette üle 2500 inimese partei-, nõukogude, komsomoli-, ametiühingute, majandusalaste ja teiste asutuste ning organisatsioonide jaoks.[106] Nendele lisandus tehnikumide ja kõrgemate õppeasutuste poolt ettevalmistatud kaader. Tuginedes ettevalmistatud kaadrile, oli kohe pärast Eesti NSV vabastamist võimalik rakendada tööle partei-, nõukogude, komsomoli- ja haldusala juhtivad organid.

Suur töö toimus Nõukogude tagalas loomingulise kaadri ettevalmistamise alal.

Nõukogude valitsuse otsusega (detsember 1941) loodi Eesti Riiklikud Kunstiansamblid, mille eesmärgiks oli Nõukogude tagalas viibiva eesti kunstikaadri säilitamine, kasvatamine ja edasiarendamine ning uue kaadri ettevalmistamine. ERKA-te organiseerimine algas 1941. a. detsembris Tšeljabinskis ja viidi põhiliselt lõpule 1942. aasta esimestel kuudel Jaroslavlis.[107] Enam kui kahesajast eesti kunstnikust koosnev pere jagunes kollektiividesse: draamarühm, sega- ja meeskoorid, sümfooniaorkester, rahvatantsurühmad, solistid jne., kuhu kuulusid eesti nimekad kunstnikud, nagu P. Põldroos, G. Ernesaks, J. Variste, H. Kõrvits, A. Ekston, N. Taarna, R. Matsov, R. Merkulov, O. Lund, A. Arder, M. Rungi, V. Alumäe, H. Lepnurm, P. Pinna, E. Tinn, A. Lauter, V. Ratassepp, K. Ird, A. Rebane ja paljud teised. ERKA-te kollektiivid ja solistid andsid ajavahemikul 1942. a. maist kuni 1944. a. septembrini 1139 kontserti[108] Nõukogude Liidu mitmesugustes kohtades.

EK(b)P Keskkomitee otsusega 25. aprillist 1942. aastast kavandati eesti kunstnike ja kirjanike ülesanded ja kvalifikatsiooni tõstmise vormid.[109] Vaatamata sellele et eesti kir-

[105] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 181, lk. 104.
[106] «Eesti Bolševik» nr. 5/6, 1945, lk. 284.
[107] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 181, lk. 38.
[108] Eesti Nõukogude Teater, Almanahh II, Tallinn, 1956, lk. 185.
[109] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 181, lk. 14.

janikud peaaegu eranditult olid otseselt seotud tööga vastutavatel kohtadel riiklikes asutustes või propaganda alal raadios ja ajakirjanduses, jätkus nende loominguline töö. NSV Liidu tagalas ilmus terve rida nii luule- kui ka proosateoseid. Ilmus ajakiri «Sõjasarv» ja teisi väljaandeid. Nimekate kirjanike J. Varese, J. Semperi, A. Jakobsoni, J. Kärneri, A. Alle ja teiste kõrvale ilmus sõja ajal rida uusi jõude, nagu J. Smuul, H. Leberecht, D. Vaarandi ja teised. Iseloomustades eesti kirjanike töösaavutusi, märkis J. Vares oma avasõnas eesti nõukogude kirjanike esimesel konverentsil (8. oktoober 1943) järgmist: «Eesti nõukogude kirjanike esimese konverentsi mõte ja tähtsus on selles, et veel tihedamini liituda Nõukogude Liidu üleliidulise kirjanike perega ... meie organisatsiooni kujundamine — see on eesti kirjanduse nõukogude kirjanduse platvormile ja rööbastele ülemineku lõppstaadium.» [110]

Eesti kunstnike tegevus oli samuti produktiivne. Suure Isamaasõja aastail korraldati rida kunstinäitusi Moskvas, Jaroslavlis ja mujal. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 25. aastapäeva tähistamiseks korraldatud kunstinäitusest Moskvas võtsid eesti kunstnikud osa 53 tööga. Suurt tähelepanu äratas Jüriöö ülestõusu 600. aastapäevale pühendatud näitus Moskvas 1943. aasta aprillis, kus oli eksponeeritud üle 150 teose — maale, skulptuure, graafikat jm., kokku 21 kunstnikult.[111] Eesti kunstnikud, tutvudes suurte vene realistlike kunstimeistrite loominguga ja nõukogude kunstnike teostega, lõid silmapaistvaid teoseid sotsialistliku realismi printsiipidel.

Eesti loomingulise intelligentsi kunstimeisterlikkus, mis baseerus eesti progressiivse kultuuripärandi demokraatlikel ja proletaarsetel saavutustel, kasvas kiiresti vene progressiivse kultuuri- ja kunstipärandi, nõukogude rahvaste kultuuri- ja kunstiloomingu rikkalikul baasil ning tihedas seoses kõigi nõukogude rahvaste võitlusega ühise vaenlase — saksa fašistide vastu. Loomingulised töötajad, võideldes kapitalismi võimutsemise aastaist külge jäänud mitmesuguste igandite vastu, vabanesid marksismi-leninismi õpetuse omandamise alusel järk-järgult oma vanadest esteetilistest tõekspidamistest, karastusid ja küpsesid. See elujõuline ja värske kaader sai tuumikuks, mille ümber koondusid vabastatud Nõukogude Eestis kõik loomingulised töötajad ja asu-

[110] J. Vares, «Nõukogude Eesti taassünd», Tallinn, 1945, lk. 62.
[111] Sealsamas, lk. 128.

sid intensiivselt arendama sisult sotsialistlikku ja vormilt rahvuslikku kultuuri.

Sõja-aastatel Nõukogude tagalas äratehtud kõige hädavajalikum töö kaadri ettevalmistamise alal andis võimaluse kohe Eesti NSV vabastamise järel asuda selle töö jätkamisele ja laiendamisele.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

3. PEATÜKK

TEADUSLIK-PEDAGOOGILISE KAADRI ETTEVALMISTAMISEST EESTI NSV-s SÕJAJÄRGSEL PERIOODIL

Sõjajärgseil aastail, esimesel sõjajärgsel viisaastakul seostas partei teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamise küsimuse tihedalt viie aasta plaani põhilise majanduslik-poliitilise ülesandega. Teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamist aastail 1946—1950 tuli korraldada vastavalt tööde mahule kõikides rahvamajandusharudes ja kõikidel kultuurialadel, arvestades areneva rahvamajanduse ja kultuuri nõudmisi kaadri järele Nõukogude Liidus ja kõigis vennasvabariikides.

Lähtudes neist ülesannetest, mis NSV Liidu sõjajärgse viie aasta plaaniga olid seatud Eesti NSV ette, töötati välja ja võeti Eesti NSV Ülemnõukogu poolt seadusena vastu Eesti NSV rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaan aastaiks 1946—1950.

Selle plaani peaülesanneteks olid vabariigi industrialiseerimine, põllumajanduse kollektiviseerimine ja kultuurirevolutsiooni teostamine. Järelikult oli viie aasta plaan Eesti NSV-le sotsialismi ülesehitamise plaaniks. Arvuka rahvusliku kaadri — kõigi rahvamajandus- ja kultuurialade spetsialistide — ettevalmistamiseta poleks olnud võimalik lahendada vabariigi ees seisvaid sotsialistliku ülesehitustöö ülesandeid.

Sotsialistliku rahvusliku kaadri ettevalmistamine sõltus otseselt teaduslik-pedagoogilise kaadri olemasolust. Sellest lähtudes oli vabariigi parteiorganisatsiooni ülesandeks organiseerida olemasoleva teaduslik-pedagoogilise kaadri baasil esiteks uue teadusliku kaadri ettevalmistamine ja teiseks

arvuka spetsialistide kaadri ettevalmistamine kõigi rahvamajandusharude ja kultuurialade jaoks.

Nende ülesannete täitmiseks oli vabariigi parteiorganisatsioonil olemas:

1) kodanliku Eesti teaduslik-pedagoogiline kaader;

2) nõukogude võimu aastail, eriti Suure Isamaasõja ajal Nõukogude tagalas ettevalmistatud teaduslik kaader;

3) ÜK(b)P Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse poolt Eesti NSV jaoks eraldatud teaduslik-pedagoogiline kaader.

Kodanliku Eesti teaduslik-pedagoogilise kaadri rakendamisel juhinduti V. I. Lenini õpetusest, ÜK(b)P direktiividest ja kogemustest vana, kodanluse-aegse intelligentsi ärakasutamisest töörahva huvides.

Eesti rahvusliku ülikooli loomine ja teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamine kodanlikus Eestis said võimalikuks tänu Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidule.

Välisimperialistide abil võimule pääsenud eesti kodanlus muutis Tartu ülikooli eesti kodanluse ja ta peremeeste — ameerika-inglise imperialistide reaktsioonilise poliitika tööriistaks. Püüti likvideerida ja olematuks teha Tartu ülikooli sidemeid vene eesrindliku teadusega.

Teaduslik-pedagoogilise kaadri arendamise määrasid kodanlikus Eestis kindlaks kodanluse kui valitseva klassi majanduslikud ja poliitilised vajadused ning huvid, asjaolu, et rahvahulgad taheti allutada kodanluse ideoloogiale ja luua kodanlik haritlaskond, kelleta kodanlus ei suudaks hoida valitsevat seisundit ühiskonnas.

Kodanluse võimu esimestel aastatel oli terav puudus kõrgema kooli õppejõudude kaadrist. Siinkohal tuleb märkida, et 1918. aastal, kui saksa imperialistid tungisid Baltikumi, evakueerus suur osa Tartu professorkonnast, mille tulemusena õppejõudude kaadri teaduslik tase langes ning nende arv vähenes. Tekkinud olukorra lahendamiseks kutsuti õppejõududeks välismaalasi, kes pidasid loenguid reas õppedistsipliinides. Näiteks toimusid loengud saksa keeles niisugustes õppeainetes, nagu fakultatiivne teraapia, füsioloogia ja farmakoloogia; prantsuse keeles peeti loenguid kunstiajaloos jne.[112] Kolmekümnendateks aastateks oli kodanlikus Eestis loodud juba mõningane hulk teaduslik-pedagoogilist kaadrit. Seda kaadrit valmistati ette eelkõige ekspluа-

[112] F. Klement, «150 aastat Tartu Riiklikku Ülikooli», avaldatud ajakirjas «Eesti Kommunist» nr. 9, 1952, lk. 45.

taatorliku riigiaparaadi, kodanlik-natsionalistliku ideoloogia arendamise ja levitamise vajadusteks, selleks et lõplikult ja täielikult muuta Tartu ülikool eesti kodanluse reaktsioonilise poliitika teostamise tööriistaks.

Kuid eesti kodanlusel ei õnnestunud Tartu ülikooli ja teisi kõrgemaid õppeasutusi täiesti oma huvidele allutada. Paljud professorid-õppejõud, hoolimata eesti kodanluse reaktsioonilisest poliitikast ning äärmiselt piiratud materiaalsest ja tehnilisest baasist, püüdsid ausalt teenida rahvusliku teaduse arendamist ja kasvatada uut kaadrit progressiivses vaimus. Nad ei katkestanud sidemeid eesrindliku vene ja nõukogude teadusega ning muu maailma progressiivse teadusega ning seetõttu läks neil korda saavutada hinnatavaid tulemusi.

Kuid vaatamata nende eesrindlike professorite ja õppejõudude progressiivsetele püüetele ei saanud olla nimetamisväärset pinda teaduslik-pedagoogilise kaadri kasvuks, veel vähem tema teadusliku mõtte rakendamiseks töötavate hulkade huvides olukorras, kus Eestis peremehetsesid välisimperialistid ja valitses kodanluse terror. Seepärast oli teaduslik-pedagoogiline kaader kodanlikus Eestis oma koosseisult väikesearvuline ja ebaühtlane.

Kodanliku Eesti statistika andmeil töötas 1939. aastal Tartu ülikoolis 213 ja Tallinna tehnikaülikoolis 41 õppejõudu.[113] Õppejõudude koosseisule lisandus assistentide kaader, kes oli põhiliselt komplekteeritud üliõpilastest. Real teadusaladel puudus hoopiski teaduslik-pedagoogiline kaader. Teaduslik-pedagoogilise kaadri ebarahuldav olukord põhjustas õppetöö madala teoreetilise taseme. Tallinna Polütehnilise Instituudi dotsent, tehniliste teaduste kandidaat P. Plakk, kes alustas õppimist Tallinna tehnikaülikoolis 1936. aastal, iseloomustab kodanliku-aegse instituudi mehaanikaosakonna õppe- ja teaduslikku tööd järgmiselt: «Mehaanikaosakonna tehniliste erialade õppejõud ei tegelnud üldse teadusliku tööga. Ma ei tea nimetada mitte ühtki tõsist teaduslikku tööd, mis oleks tehtud mehaanikaosakonna tehniliste erialade õppejõudude poolt terve Tallinna tehnikaülikooli eksisteerimise perioodi kestel. Arvestades öeldut ja seda, et enamik erialast õppetööd elektrotehnilistes ainetes viidi läbi õppeülesannete täitjate poolt, võin ma oma kogemuste põhjal väita, et elektrotehnika õpetamine kodanliku-aegses Tallinna tehnikaülikoolis oli tun-

[113] Eesti Entsüklopeedia, Täiendusköide I, Tartu, 1940, lk. 279.

duvalt madalamal tasemel kui ta on praegu Tallinna Polütehnilises Instituudis.» [114]

Teaduslik-pedagoogilise kaadri rakendamise piiratud võimalused koos kodanlikele teadlastele omase konkurentsikartusega noorema põlvkonna poolt avaldasid kodanlikus Eestis samuti pidurdavat mõju teadusliku kaadri järelkasvule. Põhiliselt toimus järelkasvu valik mitte niivõrd võimete järgi, kuivõrd kohta taotleja vanemate majandusliku ja ühiskondliku positsiooni alusel või tema enda ühte või teise üliõpilaskorporatsiooni kuuluvuse järgi. Iseloomustades teadusliku kaadri järelkasvu tingimusi kodanlikus Eestis, kirjutas Tartu Riikliku Ülikooli professor H. Kadari: «Eriti just teadusliku järelkasvu soetamise alalt on kodanlikust korrast kõige kibedamaid mälestusi. Noorte teadlaste ettevalmistamiseks vajalike stipendiumide aastatega kasvav kärpimine, ... andekamate ja progressiivsemate noorte teadlaste viimastel aastatel süsteemiks kujunenud väljatõrjumiskatsed või nende ülikoolitöösse rakendamise takistamine, kõik see viis teadusliku järelkasvu soetamise kängumisele.» [115] Niisuguse rahvavaenuliku kaadripoliitika tulemused andsid end valusasti tunda teaduslik-pedagoogilisel alal.

Lõppkokkuvõttes tuleb konstateerida, et kodanliku Eesti teaduslik-pedagoogiline kaader ei saanud kuidagi rahuldada Nõukogude Eesti vajadusi.

Nõukogude võimu taaskehtestamine 1940. aastal likvideeris teaduslik-pedagoogilise kaadri kiratseva olukorra ja lõi avarad võimalused kaadri arenemiseks ja kasvuks. Eesti kõrgema kooli õppejõududele avanes võimalus tihedate sidemete loomiseks eesrindliku nõukogude teadusega.

Kuid selle töö teaduslik-pedagoogilise kaadri loomisel katkestas saksa fašistide kallaletung Nõukogude Liidule. Selle tulemusena sai vabariigi õppejõudude kaader tugevasti kannatada. Saksa fašistlike okupantide poolt mõrvati kohe okupatsiooni algul rida Tartu ülikooli õppejõude, nagu prof. A. Kliimann, prof. P. Ruubel, prof. L. Gulkovitš, dots. V. Päll, lektor L. Silberstein, assistendid A. Kajand, E. Kruus, V. Lang, õpetaja A. Looring.[116] Kohe viidi läbi nõukogude-meelsete õppejõudude massiline ametist vallandamine. Neid heideti vanglatesse ja vintsutati koonduslaag-

[114] P. Plakk, Pilk minevikku, «Tallinna Polütehnik» nr. 1, 1958.
[115] «Nõukogude Kõrgem Kool» nr. 2, 1941, lk. 107.
[116] Saksa fašistlik okupatsioon Eestis, Tallinn, 1947, lk. 357.

rites. Okupatsioonivõimude poliitika ülikoolis oli suunatud sellele, et ülikooli õppejõudude hulgast kõrvaldada aktiivsemad progressiivse meelsusega töötajad. Viimase järgu selles roimarlikus tegevuses moodustasid okupatsiooni viimasel aastal fašistide poolt toimetatud värbamised saksa sõjaväkke, mis haarasid peamiselt nooremaid õppejõude. Paljud viimastest suutsid end päästa kõrvalehoidmisega, kuid osa neist hukkus. Kui okupatsioonivõimu lõpp oli selgesti näha, siis tugevdati survet õppejõududele nende sundkorras Saksamaale evakueerimiseks ja hakati sel otstarbel süvendama tuntud hirmu- ja õuduse propagandat. Kõrvuti pururaktsiooniliste haridustegelastega, kes koos hitlerlastega põgenesid, emigreerus ka osa ausaid teadlasi, kes olid sattunud valepropaganda orbiiti.

Teaduslik-pedagoogiline kaader ajutiselt okupeeritud Eesti NSV-s koges isiklikult kodanlike natsionalistide reetlikkust ja fašistide julma terrorit. Saksa fašistid ja nende käsilased hävitasid Eesti NSV saavutused rahvahariduse, teaduse ja kultuuri alal. Kunstiinstituudid Tallinnas ja Tartus lakkasid eksisteerimast. Tallinna Polütehnilise Instituudi saatus olenes saksa armee ohvitserist, kes ülbelt teatas, et «ta mõtleb järele, kas suur-Saksamaa üldse vajab seda instituuti». Saksa tehnilise valitsuse juhataja baurat Masel ütles ehtsa preisi jultumusega: «Meie vajame ehitustöölisi, meie vajame töölisi teede ehitamiseks, siin aga (s. o. Eestis) tahab iga talumees ülikoolis käia.» [117] Okupandid, laostanud kõrgemad koolid ja hävitanud hulga nimekaid õppejõude, püüdsid allesjäänud pedagooge vaimselt mürgitada inimvihkava fašistliku ideoloogia levitamise teel.

Vaatamata fašistliku terrori ja ideoloogia survele osutas progressiivne professorkond visa vastupanu saksa okupantide ja nende käsilaste plaanide teostamisele. Teaduslikud töötajad peitsid kõrgemate õppeasutuste vara okupantide eest ja päästsid sel teel palju kultuuriväärtusi, ajasid nurja fašistide plaani vedada Saksamaale ülikooli raamatukogu ja sisseseadeid. Nii näiteks oli Tartu ülikooli raamatukogu direktori asetäitja sm. Veltman oma tööpostil ka Tartu lahingute ajal ja kaitses ülikooli raamatukogu. Tallinna Polütehnilise Instituudi töötajad ajasid nurja fašistide kavatsused instituuti hävitada.

Fašistide teenistusse läksid üle vaid üksikud reaktsiooni-

[117] Saksa fašistlik okupatsioon Eestis, Tallinn, 1947, lk. 390.

lise intelligentsi esindajad. Nende hulgas ei olnud tõelisi teadlasi ja nad kujutasid endist andetuid kaasajooksikuid teaduse alal. Näiteks J. Uluots oli sel määral vaimustatud Saksa okupatsioonist, et asus üheaegselt teostama kaht «teaduslikku uurimistööd»[118]: «Tartu ülikool bolševikkude võimu perioodil aastail 1940—1941» ja «Vene tung loodesse». Eesti intelligentsi mannetu esindaja Uluots ja teised temataolised pühiti koos saksa okupantide ja muu rämpsuga Nõukogude armee poolt Eestimaa pinnalt.

Suur osa eesti teadlastest ja kultuuritegelastest võitles Suure Isamaasõja aastail Nõukogude rahvaste peres fašistlike röövvallutajate vastu. Nii näiteks võitlesid sõja-aastail Nõukogude armee Eesti Rahvuskorpuse ridades 52 professorit ja dotsenti.[119] Paljud haritlased töötasid ja õppisid Nõukogude tagalas. Nõukogude Liitu evakueerunud õppejõududele avanesid võimalused jätkata oma tööd erialal teadusliku uurimise instituutides, kõrgemates koolides või juhtivatel kohtadel tootmises ning sellega täiendada oma teadmisi ja praktilisi oskusi. Meie noortele teaduslikele töötajatele osutati suurt abi ja tähelepanu. Nii näiteks Tallinna Polütehnilise Instituudi dotsent G. Mets asus tööle Füüsikaliste Probleemide Uurimise Instituuti Moskvas, sama õppeasutuse lõpetanud insener N. Alumäe, praegu tehniliste teaduste doktor, hakkas tööle Ukraina NSV Teaduste Akadeemias kandidaadidissertatsiooni juures. Teadlaste grupp Sverdlovskis — prof. J. Nuut, prof. A. Altma, dotsendid A. Kõll, I. Öpik, E. Soonvald ja teised — töötasid NSV Liidu Teaduste Akadeemia Uraali filiaalis ja Sverdlovski kõrgemates õppeasutustes.[120] Juba Suure Isamaasõja ajal sai Nõukogude tagalas võimalikuks Eesti NSV Töösstuse Teadusliku Uurimise Keskinstituudi asutamine, kuhu koondus mõnikümmend insener-tehniliste alade eriteadlast.[121]

Tõsine töö toimus kultuuri- ja kunstiala õppejõudude poolt oma kvalifikatsiooni tõstmisel. Paljud neist, nagu G. Ernesaks, E. Kapp, H. Kõrvits, V. Alumäe, H. Lepnurm, J. Variste, A. Ekston, A. Arder, E. Einmann ja teised tegid

---

[118] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 80, tmk. 12, lk. 2.

[119] V. Maamägi, Kultuuriline ülesehitustöö Eesti NSV-s, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, nr. 2, 1955, lk. 183.

[120] «Eesti Bolševik» nr. 2, 1945, lk. 82—83.

[121] Nõukogude teaduse arengust Eesti NSV-s aastail 1940—1950, Tallinn, 1950, lk. 111.

läbi keeruka ideoloogilise arenemisprotsessi ja kunstimeisterlikkuse tõstmise kooli.

Samal ajal valmistati ette ka uut teaduslikku kaadrit. Moskva, Leningradi, Sverdlovski ja teiste linnade kõrgemates õppeasutustes õppis sõja-aastail kuni 170 Eesti NSV-st evakueerunud üliõpilast.[122]

Tänu kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse hoolitsusele ja tähelepanule tehti sõja-aastatel NSV Liidu tagalas suur töö teadusliku kaadri koondamisel ja ettevalmistamisel. Selle tõttu saadi pärast Eesti NSV vabastamist hitlerlikest okupantidest asuda kõrgemate koolide ja teaduslike asutuste töö organiseerimisele.

Seoses olemasolevate kõrgemate õppeasutuste järsu laiendamise ja uute õppeasutuste organiseerimisega ning Eesti NSV Teaduste Akadeemia loomisega sõjajärgsetel aastatel kasvas järsult vajadus õppejõudude ja teadusliku kaadri järele. Ülesanded olid suured ja ulatuslikud ning nende lahendamine sõltus eelkõige kaadriküsimuse kiirest lahendamisest.

Tekkinud olukorra lahendamisel osutasid meie vabariigile suurt abi ÜK(b)P Keskkomitee ja Nõukogude valitsus. NSV Liidu valitsuse otsusel anti Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule õigus välja valida I Eesti Tagavara Laskurpolgust vajalikku kaadrit, kes kohe demobiliseeriti ja suunati tööle õppe- ja teaduslikesse asutustesse.[123]

EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu 1945. a. määruse alusel kontrollis partei Keskkomitee kaadriosakond kõigis rahvakomissariaatides ja asutustes teaduslike töötajate rakendamist, mille tulemusena suunati varem kõrgemas koolis töötanud või selleks tööks vajalikke eeldusi omavad töötajad tööle kõrgematesse õppeasutustesse.[124]

Sel viisil täienesid pedagoogilise kaadri read. Kuid siiski oli meil terav puudus kvalifitseeritud kaadrist, eriti humanitaarteaduste aladel.

Selle küsimuse lahendamisel etendas erakordselt tähtsat osa ÜK(b)P Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse poolt Eesti NSV jaoks eraldatud teaduslik-pedagoogiline kaader. Lisaks sellele andis Nõukogude valitsus EK(b)P Keskkomi-

---

[122] «Rahva Hääl» nr. 36, 10. septembrist 1943.
[123] Eesti NSV Ministrite Nõukogu arhiiv, tmk. 4-C, 1944, lk. 49.
[124] Parteiarhiiv, nim. 1—3, tmk. 186, lk. 188, 189.

teele ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule õiguse välja kutsuda töötajaid teistest vabariikidest ja oblastitest, kes olid varem Eesti NSV-s töötanud või olid nõus siia tööle asuma.[125] Siinjuures olgu öeldud, et nõukogude vennasvabariikides elas küllaltki palju eesti rahvusest Nõukogude kodanikke. Kodanlikus Eestis valitseva tagakiusamise ja raske majandusliku olukorra tõttu suurendas emigratsioon kodanlikust Eestist seda arvu pidevalt. Seda kinnitavad järgmised andmed: [126]

Väljarändamine kodanlikust Eestist

Kuhu	1924. aastal	1925. aastal	1926. aastal
NSV Liitu	116	532	1145
Lääne-Euroopasse	355	150	436

Nõukogudemaal olid kõigil kodanikel võimalused hariduse ja eriala omandamiseks. Ja siis, kui Nõukogude Eestil oli terav puudus teaduslik-pedagoogilisest kaadrist, tuli terve rida teadlasi ja pedagooge vennasvabariikidest tööle Eesti NSV õppeasutustesse ja teaduslikesse instituutidesse.

Vennasvabariikidest Eesti NSV-sse tulnud ja siin tööle asunud kaader osutas suurt abi rahvusliku kaadri kasvatamisel, nõukogulike töömeetodite ja -vormide kasutuselevõtmisel kõrgemate koolide töös ja teadusliku uurimistöö organiseerimisel. Meie õppeasutuste kollektiivid on palju tänu võlgu niisugustele suurte kogemustega teaduslikele töötajatele ja pedagoogidele, nagu akadeemik J. Eichfeld, professor F. Klement, ajalooteaduste doktor H. Moosberg, professor O. Stein, dotsent V. Reiman, dotsent A. Raud, dotsent R. Mahl, majandusteaduste kandidaat R. Antons, filosoofiateaduste kandidaat G. Zapožnikov, dotsent L. Schmidt, dots. L. Kaalman, dotsent K. Prinkman, ajalooteaduste kandidaat A. Hendrikson, ajalooteaduste kandidaat L. Roots jt., kes on teinud ja teevad suurt tööd rahvusliku kaadri ettevalmistamisel Eesti NSV-s.

Sõjajärgsel perioodil jätkas vabariigi parteiorganisatsioon aastail 1940—1941 alustatud tööd kodanliku teaduslik-

[125] Eesti NSV Ministrite Nõukogu arhiiv, tmk. 7/1, 1944, lk. 49.
[126] «Eesti Statistika», Tallinn, 1927, lk. 291.

pedagoogilise kaadri ärakasutamise ja tema marksistlik-leninliku kasvatamise alal.

Iseloomustades kodanluse-aegse intelligentsi käitumist kohe pärast Eesti NSV vabastamist ja parteiorganisatsiooni ülesandeid, märkis EKP Keskkomitee praegune esimene sekretär seltsimees Käbin, et kui Nõukogude armee oli vabastanud Eesti NSV, rakendusid kohe paljud haritlased ühiskondlikku, poliitilisse ja majanduslikku töösse kommunistliku partei juhtimisel. Üks osa haritlasi jäi algul äraootavale seisukohale, olles veel mitte vabanenud hirmust, mis oli tekkinud seoses fašistlike repressioonidega, terrori ja valepropagandaga. Enamikus oli see aus, poliitiliselt end mitte millegagi määrinud osa eesti intelligentsist. Sellele ausale, kuid kõhklevale osale intelligentsist oli vaja appi tulla, selgitada talle seda, mis on toimunud, julgustada teda ja tööle kaasa tõmmata.[127]

Eesti haritlaskond ei olnud mingi kompaktne ühtlane ühiskondlik rühmitus, kuna ta ulatus oma sotsiaalsete juurtega väga mitmesugustesse ühiskonnakihtidesse. Sellest tulenevalt vajasid ka üksikud rühmitused lühemat või pikemat aega, et vabaneda ekspluataatorlike klasside poliitilisest mõjust ja asuda töölisklassi seisukohtadele. Suurem osa vanast intelligentsist toetas nõukogude võimu poliitikat ja asus nõukogude võimu taaskehtestamisel omandama marksistlikku maailmavaadet, et aktiivselt osa võtta uue elu ehitamisest. Enamik sellest intelligentsist tegi läbi aktiivse võitluse kooli nõukogude võimu eest Suure Isamaasõja aastail ja asus taasvabastatud Eesti NSV-s aktiivsele tööle kommunistliku partei juhtimisel.

Teine osa intelligentsist asus nn. «neutraalsel positsioonil» [128] ning kaalus, kas minna koos rahvaga või jääda kõrvale suurtest sotsiaalsetest ümberkujundustest. Niinimetatud «neutraalsus» väljendus mitmesugustes vormides. Ühed neist astusid välja «apoliitilisuse» eest teaduses [129] ja kaitsesid «puhta kunsti» kontseptsiooni kunstiloomingus, teised kahtlesid Eesti tulevases õitsengus ja levitasid pessimismi. Ühe osa intelligentsi hulgas jätkus lõmitamine Lääne kultuuri ees.[130]

---

[127] J. Käbin «Tööst intelligentsi hulgas», avaldatud ajakirjas «Eesti Bolševik» nr. 2, 1945, lk. 96.
[128] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 195, lk 233.
[129] Sealsamas, f. 1, nim. 1—3, tmk. 211, lk. 90.
[130] Sealsamas, f. 1, nim. 1—3, tmk. 220, lk. 153.

Üksikute haritlaste juures esines püüdeid eralduda rahvahulkadest, alahinnata rahvaste sõprust kui nõukogude ühiskonna liikumapanevat jõudu.

Selle intelligentsi kõhkleva ja «neutraalse» osa suhtes võttis kommunistlik partei tarvitusele vajalikud abinõud, et veenmise ja seltsimehelikkuse õhkkonna loomisega lülitada teda aktiivsesse töösse uue, sotsialistliku elu ehitamisel.

Võitluses vana kooli teaduslik-pedagoogilise kaadri koostöö eest nõukogude võimuga toetus vabariigi parteiorganisatsioon selle kaadri kõige eesrindlikumale osale, kes oli oma saatuse tihedalt sidunud oma rahva teenimisega. Oma teadmised ja loova energia andsid noore nõukogude vabariigi teenistusse tuntud teadlased ja õppejõud.

Professor, füüsika-matemaatikateaduste doktor J. Nuut, kes oli Eesti NSV silmapaistvamaid matemaatikuid, asus uurima vene suure matemaatiku Lobatševski poolt loodud geomeetria rakendusvõimalusi kaasaegse füüsika põhiprobleemides. J. Nuut võttis energiliselt osa ühiskondlikust tööst ja oli mitu korda NSV Liidu Ülemnõukogu saadik. Intensiivselt asus töötama oma erialal mitmekülgsete teadmistega teadlane, professor, füüsika-matemaatikateaduste doktor A. Humal, kes peale viljaka uurimistöö teeb suurt tööd noore kaadri ettevalmistamisel.

Professor, keemiateaduste doktor P. Kogerman, kes oli silmapaistev teadlane orgaanilise keemia ja eriti põlevkivikeemia alal, jätkas Eesti põlevkivi ja põlevkiviõli igakülgset uurimist ning saavutas sel alal silmapaistvaid tulemusi. Professor, geoloogia-mineraloogiateaduste doktor A. Luha, kuuludes meie vabariigi silmapaistvamate geoloogide-paleontoloogide hulka, jätkas uurimistöid Eesti NSV aluspõhja geoloogia, pinnakatte ja maavarade ning ehitusmaterjalide leiukohtade ja varude määramise alal ning juba 1947. aastal anti talle viljaka töö eest Nõukogude Eesti esimese järgu preemia.

Nõukogude võimu algusaastail kerkis vabariigis teravalt päevakorda tootmis-tehnilise kaadri ettevalmistamise probleem. Professor, tehnikateaduste doktor O. Maddisson, väljapaistev eriteadlane ehituse ja ehitusmehaanika, eriti sildade projekteerimise ja nende ehitamise alal ning suurte kogemustega pedagoog tegi suurt tööd ehitusmehaanika teoreetilise ja rakendusliku iseloomuga probleemide uurimisel, inseneride kasvatamisel ning tehnika-alase teadusliku kaadri ettevalmistamisel.

Eesti NSV teadlaste pere noorema generatsiooni üks andekamaid esindajaid, professor, füüsika-matemaatikateaduste doktor A. Kipper rakendus intensiivsele tööle astrofüüsika ja kosmilise mateeria probleemide uurimisel ning saavutas sel alal silmapaistvat edu.

Mitmed tuntud teadlased asusid aktiivselt lahendama vabariigi põllumajanduse arendamise küsimusi. Professor, loomaarstiteaduse doktor F. Laja asus uurima koduloomade haigusi, eriti brutselloosi, tuberkuloosi, sigade punataudi ja marutõbe ning on teinud tõhusat tööd nende haiguste vastu võitlemisel. Vabariigi põllumajandusteaduste ja sordiaretustöö arendamisele asus põllumajandusteaduste doktor J. Aamisepp. Tema sulest on ilmunud palju teaduslikke ja populaarteaduslikke töid ning ta võttis aktiivselt osa põllumajandusteaduse levitamisest töötavate talupoegade hulgas. Põllumajandusteaduste doktor M. Pill, olles pühendanud kogu oma töörikka elu rahva teenimisele, jätkas intensiivset tööd nõukogude korra tingimustes. Rakendades mitšuurinliku bioloogia meetodeid ja võtteid, saavutas M. Pill sordiaretuse ja seemnekasvatuse alal uusi silmapaistvaid tulemusi. M. Pilli poolt aretatud sortide laialdane levik Eesti NSV-s on nende kõrge väärtuse parimaks tõendiks.

Vabariigi üks suuremaid eriteadlasi eesti keele alal, professor J. Veski, kes üle poole sajandi oma tööga on arendanud ja rikastanud eesti kirjakeelt, jätkab energilist tööd rahvavõimu hüvanguks.

Suured ülesanded seisid ajalooteaduse ees. Tuli asuda eesti rahva ajaloo kõigi perioodide süstemaatilisele ja plaanipärasele uurimisele. Eesti rahva ajalugu tuli vabastada moonutustest ning idealistlikest ja reaktsioonilistest kontseptsioonidest. Professor, ajalooteaduste doktor H. Moora asus aktiivsele tööle Eesti kõige vanema ajaloo ja arheoloogia uurimisel, et ümber hinnata aadelliku ja kodanliku historiograafia pärandit, koguda ja üldistada materjale Eesti kõige vanema ajaloo küsimustes kõigepealt nende probleemide kohta, mis olid seni kas täiesti uurimata või mida eelnenud uurijad olid käsitlenud ekspluataatorlike klasside huvides tendentsiikult. H. Mooral on suuri teeneid noore arheoloogide-kaadri ettevalmistamisel ja kasvatamisel mitte üksnes meie vabariigis, vaid ta on osutanud sel alal suurt abi ka Läti ja Leedu vennasvabariikidele. Ajalooteaduse alal rakendus aktiivselt tööle samuti ajalooteaduste kandidaat A. Vassar, kes pühendas palju jõudu noorte ajaloolaste

kasvatamisele, töötas välja esimese marksistliku ülikoolikursuse Eesti NSV ajaloos ning tegi märkimisväärset tööd eesti ajaloo marksistlikul ümberhindamisel.

Oma teadmised ja energia rakendasid nõukogude võimu teenimisele paljud teised tuntud teadlased, nagu bioloogiateaduste doktor H. Haberman, professor, filosoofiateaduste doktor A. Koort, professor, õigusteaduste doktor J. Vaabel, professor, tehnikateaduste doktor L. Jürgenson, professor A. Altma, professorid, loodusteaduste doktorid A. Vaga ja K. Orviku, professor, filoloogiateaduste doktor P. Ariste, professor H. Riikoja ja paljud teised.

Rida vana kooli teadlasi ja pedagooge asus intensiivselt tööle teaduslik-pedagoogilisel tööpõllul, võttis aktiivselt osa vabariigi nõukoguliku kõrgema kooli ja teaduslike asutuste organiseerimisest, nende väljakujundamisest ja tööst. Nii näiteks töötas J. Nuut Tallinna Polütehnilise Instituudi esimese rektorina ja Eesti NSV haridusministrina aastail 1944—1946. Sõjajärgsetel aastatel töötas A. Koort Tartu Riikliku Ülikooli rektorina ja A. Altma Tallinna Polütehnilise Instituudi direktorina. A. Koortil ja A. Altmal on suuri teeneid nende õppeasutuste sõjajärgsel taastamisel ja juhtimisel. Rida teadlasi võttis aktiivselt osa Eesti NSV Teaduste Akadeemia organiseerimisest ja töötas akadeemia asutuste süsteemis vastutavatel tööpostidel. Nii näiteks töötas professor, füüsika-matemaatikateaduste doktor A. Kipper Eesti NSV Teaduste Akadeemia asepresidendina. Ühtlasi tegi A. Kipper Eesti NSV TA Presiidiumi volinikuna ära tunnustusväärse töö akadeemia Tartu asutuste rajamisel ja väljaarendamisel. Eesti NSV TA tegevliige, õigusteaduste doktor professor J. Vaabel töötas Eesti NSV Teaduste Akadeemia asepresidendina ja Tallinna Polütehnilise Instituudi majandusteaduskonna dekaanina. A. Luha töötas Eesti NSV TA Geoloogiliste Teaduste Instituudi direktorina jne.

Need silmapaistvad teadlased, kes asusid teenima Nõukogude kodumaad ja oma rahvast, mõjutasid suurel määral kodanluse-aegse intelligentsi meelsust ja kiirendasid selle intelligentsi lülitumist aktiivsesse töösse sotsialismi ehitamiseks.

Tähtsaks sündmuseks vabariigi intelligentsi ideelises elus oli Eesti NSV intelligentsi I kongress (jaanuar 1945), kus arutati läbi ja kavandati intelligentsi ülesanded rahvama-

janduse ja kultuuri taastamisel Eesti NSV-s.[131] Kongress võttis vastu üleskutse eesti intelligentsile, milles öeldi:

«Nõukogude Eesti teadlased, professorid ning kõrgemate õppeasutuste ja tehnikumide õpetajad! Arendage väsimatult eesrindlikku nõukogude teadust ning pidage leppimatut võitlust igasuguse ebateaduse vastu, vaenuliku kodanliknatsionalistliku ideoloogia vastu, ükskõik millisel kujul see ka ei avalduks. Võidelge teaduse elulähedu se ja efektiivsuse eest, sest teadus peab aitama kaasa nõukogude rahva ja Nõukogude riigi hüvanguks.

Valmistage ette noori teadlasi — kõrge kvalifikatsiooniga eriteadlasi rahvamajanduse ja kultuuri kõigi alade jaoks, andke neile edasi oma kogemused ja teadmised, kasvatage neid nõukogude patriotismi vaimus, suure armastuse vaimus Nõukogude kodumaa vastu.» [132]

1945. a. augustis toimus ülevabariigiline õpetajate kongress, mis kavandas õpetajate võitlusülesanded uue, nõukoguliku kooli võidu kindlustamiseks.[133]

Pärast vabariigi intelligentsi ja õpetajate kongresse võttis EK(b)P Keskkomitee büroo vastu otsuse, mis määras kindlaks parteiorganisatsioonide ülesanded töös intelligentsiga. Keskkomitee otsuses pöörati suurt tähelepanu kogu töötava intelligentsi aktiivsele kaasatõmbamisele vabariigi rahvamajanduse ja kultuurielu taastamiseks ja arendamiseks. Sel eesmärgil kohustati linnade ja maakondade parteiorganisatsioone süstemaatiliselt korraldama intelligentsi koosolekuid mitmesugustes küsimustes nii linna kui maakonna ulatuses, samuti ka erialade järgi, et tutvustada intelligentsi sotsialistliku ülesehitustöö käiguga ja järjekordsete ülesannetega. Parteiorganisatsioonide pakiliseks ülesandeks oli abinõude väljatöötamine, mis pidid abistama intelligentsi marksistlik-leninliku teooria omandamisel; nende ülesandeks oli tõmmata üha laiemaid intelligentsi hulki poliitilisse, kultuurhariduslikku ja majanduslikku töösse, tagades intelligentsi tihedat koondamist töölisklassi ja kommunistliku partei ümber. Nende ülesannete täitmise käigus organiseerisid linnade ja maakondade parteiorganisatsioonid järjest laiemaid intelligentsi hulki aktiivsele tööle vabariigi majanduse ja kultuuri taastamiseks.

[131] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 184, lk. 109.
[132] Eesti NSV intelligentsi esimese kongressi läkitus eesti intelligentsile, avaldatud ajakirjas «Eesti Bolševik» nr. 2, 1945, lk. 92.
[133] Parteiarhiiv, f. 1, nim. 1—3, tmk. 192, lk. 54.

Parteiorganisatsioonid osutasid suurt tähelepanu intelligentsi marksistlik-leninlikule kasvatamisele. EK(b)P Keskkomitee V pleenumi (detsember 1944) otsuste alusel kutsuti perioodiliselt kokku mitmesuguseid koosolekuid ja seminare õpetajatele, teaduse ja kunsti alal töötajatele, kus korraldati loenguid ja ettekandeid marksismi-leninismi teooria, rahvusvahelise olukorra jne. küsimustes.

Partei Tartu ja Tallinna linnakomiteed ning kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonid pöörasid suurt tähelepanu intelligentsi ideelisele kasvatamisele, juhindudes V. I. Lenini juhtnöörist selle kohta, et «kommunistide ülesandeks on — vähem käsutada, õigemini üldse mitte käsutada, vaid suhtuda teaduse ja tehnika spetsialistidesse... erakordselt ettevaatlikult ja oskuslikult, õppides neilt ja aidates neil laiendada oma silmaringi, lähtudes vastava teaduse saavutustest ja andmetest, meeles pidades, et insener jõuab kommunismi tunnustamiseni mitte nii, nagu selleni jõudis põrandaalune propagandist, literaat, vaid oma teaduse andmete kaudu, et kommunismi tunnustamiseni jõuab agronoom omamoodi, metsateadlane omamoodi jne.» [134]

Tähtsat osa pedagoogilise kaadri ideelis-teoreetilises ettevalmistamises etendasid marksismi-leninismi õhtuülikoolid. Õpetajate kaadri ideelis-poliitilise kasvatustöö tõstmise eesmärgil organiseeriti Tallinna ja Tartu marksismi-leninismi õhtuülikoolide juures spetsiaalsed fakulteedid hariduse alal töötajaile. Partei Tallinna Linnakomitee juures asuv marksismi-leninismi õhtuülikool avas osakonna Tallinna Polütehnilise Instituudi juures instituudi teaduslik-pedagoogilistele töötajatele. Aastail 1945—1958 on Tallinna ja Tartu marksismi-leninismi õhtuülikoolid lõpetanud kokku summas 3422 töötajat.

Tähtis koht teadusliku kaadri marksistlikul kasvatamisel kuulus mitmesugustele diskussioonidele, mis toimusid teaduse, kirjanduse, kunsti jne. küsimustes. Nende küsimuste vaba arutamine arendas teaduslike töötajate kriitilist ja enesekriitilist meelt, aitas neil loovalt omandada marksistlik-leninlikku teooriat.

Keskse koha vabariigi teaduslike töötajate ja pedagoogide ideelis-teoreetilise taseme tõstmisel on suhtlemine vennasvabariikide teaduslike töötajatega. Sel eesmärgil toimus

[134] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 123.

rida teaduslikke sessioone ja konverentse, millest võtsid osa Moskva ja Leningradi teadlased. Meie vabariigi professorid, teadlased ja insenerid on korduvalt osa võtnud mitmesugustest üleliidulistest või vennasvabariikides peetud nõupidamistest, on käinud ekskursioonidel Moskvas ja muudes tööstus- ja kultuurikeskustes. Need sõbralikud sidemed andsid vabariigi intelligentsile võimaluse tutvuda nõukogude teaduse ja kultuuri saavutustega, kommunistliku ülesehitustöö edusammudega, omandada teadusliku ja pedagoogilise töö organiseerimise kogemusi, mis kõik kokku avaldasid viljastavat mõju nende poliitilisele ja tööalasele tegevusele.

Parteiorganisatsioonid võitlesid selle eest, et vabariigi teaduslik-pedagoogiline kaader omandaks marksistlik-leninliku teooria, sest seda täielikumalt ja paremini saab see kaader töötada oma tööpõllul. Ilma marksistlik-leninliku teooria omandamiseta ei saa ka võidelda kodanlik-natsionalistliku ideoloogia ja tema mitmesuguste avaldumisvormide vastu.

EK(b)P Keskkomitee XII pleenum, mis toimus 1946. a. augustis, pidas ideoloogilise töö üheks tähtsamaks ülesandeks kodanlik-natsionalistlike kontseptsioonide paljastamist Eesti kodanliku perioodi ajaloos, filosoofias, õigusteaduses, kunsti- ja kirjandusteoorias, ning nõudis vabariigi intelligentsi kaasatõmbamist sellesse üritusse.

Ka 1950. a. märtsis toimunud EK(b)P Keskkomitee VIII pleenum pööras tähelepanu vajadusele tugevdada võitlust kodanliku natsionalismi vastu. See oli oluline ja aktuaalne ideoloogilise töö ülesanne. Pleenumi otsuse realiseerimise käigus tugevnes ja teravnes kriitika ideoloogilises töös, teaduse ja hariduselu valdkonnas avalduvate kodanlik-natsionalistlike vaadete, kontseptsioonide ja praktika vastu. Kõigel sellel oli oluline tähtsus ideoloogilise töö tõstmisel, teaduslik-pedagoogilise kaadri poolt marksistlik-leninliku metodoloogia omandamisel ning intelligentsi kommunistlikul kasvatamisel. Samal ajal esines selles töös ka mõningaid vigu ja puudusi, üksikute ausate töötajate põhjendamatut süüdistamist natsionalismis. EK(b)P Keskkomitee juhtis parteiorganisatsioonide tähelepanu nendele vigadele ja nõudis, et parteiorganisatsioonid suhtuksid õigesti ja tähelepanelikult vana kooli kaadrisse. Seda mõtet rõhutas eriti EK(b)P Keskkomitee II pleenum (juuli 1951), kus märgiti, et kõrgemate koolide, teaduslike, kultuuri- ja kunstialaste asutuste parteiorganisatsioonid suhtuvad real juhtudel ebaõigesti üksikutesse vana intelligentsi esindajatesse, pidades

neid ankeetandmete põhjal kodanlikeks, natsionalistideks, jättes aga arvesse võtmata nende töötajate praktilise tegevuse.

Nõukogude Eestil tuli lahendada sotsialismi ülesehitamise küsimusi, sealhulgas ka kõrgema kooli väljakujundamise küsimusi mitte üksinda, nagu seda omal ajal väga rasketes tingimustes tuli teha nõukogude rahval, vaid tihedas koostöös Nõukogude Liidu rahvastega, kes osutasid meile palju abi. See kiirendas ja kergendas kultuuri arengut, aitas ületada raskusi teel sotsialismile. Ajaloolise murrangu etapil Eestis asus peamine osa intelligentsist, sealhulgas ka pedagoogiline kaader, suhteliselt kiiresti proletariaadi poolele.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja sotsialismi võit NSV Liidus, võit saksa fašismi üle Teises maailmasõjas, tormiline sotsialistlik areng vabariigis — kõik need ajaloolised sündmused ja kommunistliku partei õige poliitika avaldasid suurt mõju vana kooli pedagoogilisele kaadrile.

Paralleelselt vana kooli teadusliku kaadri ärakasutamise ja ümberkasvatamisega asus kommunistlik partei nõukogude teaduslik-pedagoogilise kaadri loomisele.

EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV RKN 1945. a. määrus «Eesti NSV kõrgemate koolide töö parandamisest» rõhutas professorite-õppejõudude kaadri otsustavat tähtsust kõrgema kooli töös ja kavandas abinõud selle kaadri ettevalmistamise edasiseks suurendamiseks ja tema ideelis-poliitilise taseme tõstmiseks. Määruses pöörati erilist tähelepanu noorte, tööliste ja talupoegade hulgast pärinevate teadlaste kasvatamisele. Sel eesmärgil nähti ette järgmist:

1. Koostada teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise plaanid; määrata kindlaks dissertatsioonide teemad, nende täitmise tähtajad ja sisse seada väitekirjade ettevalmistamise süstemaatiline juhendamine ja kontroll.

2. Organiseerida Eesti NSV kõrgemate õppeasutuste juures aspirantuur uue teadusliku kaadri ettevalmistamiseks ja kindlustada organiseeritud vastuvõtt aspirantuuri 1945/46. õppeaasta alguseks.

Nende ülesannete täitmine nõudis kõrgemate õppeasutuste teadusliku uurimistöö arendamist tihedas seoses sotsialistliku ülesehitustöö praktikaga. Määruses soovitati rahvakomissariaatidel esitada kõrgematele õppeasutustele

aktuaalsete ja pakiliste probleemide loetelu, mis vajasid teaduslikku läbitöötamist.

EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV RKN määrus kujunes kõrgemate õppeasutuste direktsioonidele ning partei- ja ametiühinguorganisatsioonidele konkreetseks võitlusprogrammiks kõrgema kooli uue kaadri loomise eest.

Nende ülesannete täitmine nõudis suuri pingutusi. Vana kooli negatiivsed mõjud ja traditsioonid andsid end veel ikka tunda. Need seisid selles, et osa kõrgemate õppeasutuste töötajaid käsitles teadusliku töö ülesandeid lahus oma ideelis-poliitilise hariduse tõstmise ülesandeist; ideelis-poliitilise hariduse omandamisse suhtusid mõned kui ebamugavasse lisakoormusse. Teadusliku uurimistöö temaatikas kaldusid nad sageli kaugesse minevikku, et vältida tänase ja homse päeva teravaid teemasid. Mõned õppejõud püüdsid tegelda ainult õpikute tõlkimisega jne., asumata suuremate ja ulatuslikumate uurimuste kallale. Teaduslikus töös esines mitmesuguseid poliitilisi vigu ja ideoloogilisi moonutusi. Nende nähtuste põhjus seisis õppejõudude mittekülla1dases süvenemises ideoloogilistesse küsimustesse, marksistlik-leninlikku teooriasse. Bolševistliku kriitika ja enesekriitika arendamine kõrgema kooli teaduslike töötajate hulgas toimus ebarahuldavalt. Kaastöötajate töösse ja töötulemustesse suhtuti sageli veel valesti mõistetud seltsimehelikkusega, oldi arvamisel, et kriitika ja enesekriitika tähendavad autoriteedi õõnestamist ja diskrediteerimist.

Võideldes nende puuduste vastu ja valmistades ette uut teaduslikku kaadrit, saavutasid kõrgemad õppeasutused juba esimestel sõjajärgsetel aastatel mõningat edu. Nii näiteks kaitsti Tartu Riiklikus Ülikoolis 1946. a. juunist kuni 1947. a. juulini 12 kandidaadidissertatsiooni. Teadusliku uurimistöö alal töötavad õppejõud õppisid tundma nõukogude teaduse saavutusi ja süvendasid kontakti NSV Liidu tuntud teadlaste ja vastava ala uurimisasutustega. 1948. aastal töötas ligikaudu 20 õppejõudu Tartu Riiklikust Ülikoolist väitekirjade kallal Moskva ja Leningradi ülikoolide professorite teaduslikul juhendamisel.[135] Astuti esimesi samme uue kaadri ettevalmistamiseks aspirantuuri kaudu.

Suurt tähtsust teadusliku kaadri ettevalmistamisele omistas EK(b)P Keskkomitee XVII pleenum (juuli 1947). Pleenu-

[135] «Eesti Bolševik» nr. 18, 1948, lk. 37.

mil märgiti, et rahvamajanduse ja kultuuri kiire areng vabariigis ja koos sellega kasvav nõudmine kaadri järele kohustab vabariigi parteiorganisatsiooni tõsiselt tegelema mitte ainult tööstuse, põllumajanduse, haridusala, vaid ka äsja-asutatud Eesti NSV Teaduste Akadeemia ja kõrgemate õppeasutuste kaadri ettevalmistamisega. Ligikaudsete arvestuste põhjal vajati 1947. aastal Eesti NSV Teaduste Akadeemia ja kõrgemate õppeasutuste normaalseks tööks kokku umbes 600 teadusliku kraadiga töötajat. Tegelikult oli vabariigis tol ajal umbes 200 teadusliku kraadiga töötajat. Teaduslikud asutused ja kõrgemate õppeasutuste kollektiivid tundsid teravat puudust kaadrist. Tallinna Polütehnilise Instituudi professorite ja õppejõudude koosseisus oli 1947/48. õppeaastal 31 teadusliku kraadiga töötajat ehk 18,4% õppejõudude üldarvust. Tartu Riikliku Ülikooli kateedrijuhatajatest (88 inimest) oli 1. jaanuariks 1947 doktori teaduslik kraad 28 ja teaduste kandidaadi kraad 24 inimesel. Neist olid NLKP liikmed ja liikmekandidaadid 5 inimest. Eesti NSV Teaduste Akadeemia teaduslikest töötajatest oli 1947. a. 20. novembriks komplekteeritud ettenähtud 391 koosseisulisest töötajast 291 inimest, s. o. 71,8%. Teaduslikke töötajaid teadusliku kraadiga oli ette nähtud 161, komplekteeritud oli aga 106, s. o. 63%; ilma teadusliku kraadita töötajaid oli ette nähtud 230, komplekteeritud oli aga 190, s. o. 84%. Tuleb arvestada ka seda, et suur hulk teaduslikke töötajaid — 52 inimest — töötasid Eesti NSV Teaduste Akadeemias kohakaasluse alusel. Ilma teadusliku kraadita teaduslike töötajate üldarvust ei olnud kõrgemat haridust 62 inimesel. See oli Eesti NSV Teaduste Akadeemia nooremate teaduslike töötajate kohta lubamatult madal hariduslik tase. Samal ajal oli Eesti NSV Teaduste Akadeemia töötajate hulgas kommuniste ja kommunistlikke noori ainult 3% töötajate üldarvust. Toodud andmed näitavad, kui teravat puudust tunti meie vabariigis kvalifitseeritud teadusliku kaadri järele.

Pleenumil otsustati, et uue teadusliku kaadri ettevalmistamiseks võivad Eesti NSV TA, TRÜ ja TPI aspirantuuri vastu võtta kuni 90 inimest. Aspirantide ettevalmistamiseks mõne eriala jaoks pidas pleenum vajalikuks kutsuda kohale professoreid teistest liiduvabariikidest. Pleenum pidas vajalikuks suurendada teadusliku kaadri ettevalmistamist meie vabariigi jaoks ka Moskva, Leningradi jt. Nõukogude Liidu kõrgemate õppeasutuste kaudu. Pleenum nõudis teadusliku

uurimistöö temaatika lähendamist sotsialistliku ülesehitustöö otsestele ülesannetele.

Pleenumi otsus tõi esile puudusi uue kaadri ideoloogilises kasvatamises ja märkis ära konkreetsed abinõud selle töö parandamiseks, nõudes, et tugevdataks võitlust igasuguste marksismile-leninismile vaenulike vaadete ja kontseptsioonide, eriti eesti kodanliku natsionalismi vastu.

Osutades aspirantuurile kui teadusliku ja pedagoogilise kaadri ettevalmistamise ühele põhilisele vormile suurt tähtsust, arutas EK(b)P Keskkomitee büroo aspirantuuri töö olukorda Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Tallinna Polütehnilises Instituudis ning nõudis oma otsuses, et põhjalikult parandataks aspirantuuri komplekteerimist, suurendataks nõudmisi aspirantuuri astujate suhtes. Osutati vajadusele pöörata erilist tähelepanu aspirantuurikandidaatide valikule tööstuses ja põllumajanduses töötavate spetsialistide hulgast. Otsuses nõuti dissertatsioonitööde kvaliteedi parandamist, teaduslike uurimistööde temaatika hoolikamat valikut ja aspirantide ideelis-teoreetilise ettevalmistamise tõstmist.

Nende ja rea teiste parteiorganite otsuste täitmise käigus paranes kõrgemates õppeasutustes tehtav töö teadusliku-pedagoogilise kaadri ettevalmistamisel, kuid olukord sel alal jäi ikkagi ebarahuldavaks.

EK(b)P Keskkomitee VIII pleenum 1950. a. märtsis märkis ära suuri puudusi vabariigi kõrgemate õppeasutuste ja teaduslike uurimisasutuste töös. Eriti halb oli olukord teadusliku kaadri ettevalmistamisel. Nii näiteks ei teostanud Tallinna Polütehniline Instituut 1946., 1947. ja 1948. aastal aspirantuuri vastuvõtmist. Vastuvõtmise plaanid nägid ette võtta neil aastail aspirantuuri vastu 19 inimest, faktiliselt ei võetud aga ühtki. Samal ajal oli Tallinna Polütehnilises Instituudis 1949/50. õppeaastal professorite ja õppejõudude koosseisus (157 inimest) ainult 24 teaduste kandidaati ja 6 teaduste doktorit. Ka ei täidetud instituudis aastast aastasse teadusliku uurimistöö plaani. Aastail 1948—1950 täideti plaanist vähem kui 50 protsenti.

Suuri puudusi oli teaduslikus uurimistöös ja teadusliku kaadri ettevalmistamises ka Tartu Riiklikus Ülikoolis. Teadusliku uurimistöö plaane ei täidetud määratud tähtajaks ning uurimistöö oli nõrgalt seotud vabariigi ees seisvate praktiliste ülesannete lahendamisega. Vähe oli aktuaalseid töid NSV Liidu rahvaste ajaloo, eesti ajaloo ja eesti kir-

janduse alalt. Aastast aastasse jäi täitmata aspirantuuri vastuvõtmise plaan vaatamata ülikooli enese tungivale vajadusele kvalifitseeritud kaadri järele mitmetes teadusharudes. Ei toimunud spetsialistide ettevalmistamist ühiskonnateaduste alal. Kuue sõjajärgse aasta jooksul (1945—1951) lõpetas ülikooli juures aspirantuuri 19 inimest (kes olid vastu võetud aastail 1946—1947); neist kaitses kandidaadi väitekirja ainult 7 inimest. EK(b)P Tartu linnakomitee ja ülikooli parteibüroo ei osutanud samuti vajalikku tähelepanu sellele tähtsale töölõigule.

Tõsised puudused leidsid aset Eesti NSV Teaduste Akadeemia töös. Niisuguse olukorra peamiseks põhjuseks oli siin kaadri ebaõige valik. Eesti NSV TA Presiidium ja instituutide juhtkond ei ilmutanud küllaldast järjekindlust ja printsipiaalsust uue kaadri ettevalmistamisel.

EKP Keskkomitee VIII pleenumi otsuses nõuti kõrgemate õppeasutuste ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia töö otsustavat parandamist uue kaadri ettevalmistamise osas. Täites pleenumi otsust, toimus aastail 1951—1952 rida organisatsioonilisi muudatusi akadeemia töös. Viidi läbi instituutide profiilide range täpsustamine ja mõned asutused reorganiseeriti. Muutus ka asutuste geograafiline paiknemine. Et keskendada jõud ja vahendid kõige tähtsamate ja suuremate probleemide lahendamisele, piirati järsult uurimist ja lahendamist vajavate probleemide ja teemade hulka. Kui neljandas viie aasta plaanis oli 236 uurimisprobleemi, siis viiendas viie aasta plaanis oli neid ainult 68. Rida teaduslikke töötajaid, kes ei seisnud oma ülesannete kõrgusel, asendati uutega. Tugevdati ka juhtivate teaduslike töötajate kaadrit. 1950. a. sügisel valiti Eesti NSV Teaduste Akadeemia presidendiks suurte teadusliku töö organiseerimise kogemustega teadlane akadeemik J. Eichfeld. 1952. a. algusest hakkas süstemaatiliselt ilmuma teaduslik ajakiri «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised».

Silmapaistvat edu saavutas vabariigi parteiorganisatsioon teadusliku kaadri ettevalmistamisel. Paranes vastuvõtmine aspirantuuri, dissertatsioonitööde temaatika muutus aktuaalsemaks ja tõusis teadusliku uurimistöö kvaliteet. Nii näiteks suurenes Tartu Riikliku Ülikooli aspirantuuris aspirantide arv 20-ni (jaanuar 1951). Aspirantide hulgas oli 12 kommunisti ja 2 komsomolikku noort. Üheksa noort spetsialisti suunati aspirantuuri Moskva ja Leningradi kõrgemate õppeasutuste juurde.

Tallinna Polütehniline Instituut hakkas 1950. aastast alates aastast aastasse täitma aspirantide vastuvõtmise plaani, mille tulemusena aastail 1950—1955 võeti vastu 31 aspiranti. 1950. aastast alates suunas Tallinna Polütehniline Instituut oma andekamate lõpetajate hulgast noori spetsialiste edasi õppima vennasvabariikide kõrgemate õppeasutuste aspirantuuri, kusjuures nad pärast aspirantuuri lõpetamist tulid tagasi tööle Tallinna Polütehnilisse Instituuti. Aspirantuuri vennasvabariikide kõrgemate õppeasutuste juurde suunati 1952/53. õppeaastal 12 inimest ja 1953/54. õppeaastal samuti 12 inimest.

Tänu neile abinõudele pöördusid aspirantuurist tagasi hea ettevalmistusega noored teaduslikud töötajad, nagu näiteks seltsimehed G. Samoilevski, O. Terno, H. Tiismus, H. Velner, H. Oruvee, E. Risthein, H. Ross, O. Vahelaid, U. Raukas, M. Raukas, L. Krumm, A. Pärnapuu, A. Jürgenson, H. Sillamaa jt., kes hakkasid aktiivselt osa võtma instituudi õppe- ja teaduslikust tööst.

Aspirantide arvu kasvu iseloomustavad tabelis nr. 5 toodud andmed.[136]

Tabel 5

Aspirantide arvu kasv

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
			(aasta algul)					
Kokku aspirante	71	113	127	170	186	172	138	130
Sealhulgas:								
Eesti NSV Teaduste Akadeemia juures	46	59	68	83	89	84	60	59
Tartu Riikliku Ülikooli juures .	21	44	54	69	71	58	50	43
Tallinna Polütehnilise Instituudi juures	4	5	5	13	18	22	15	16

Peale selle suurenes aastast aastasse eesti aspirantide hulk Moskva ja teiste linnade kõrgemates õppeasutustes ja teadusliku uurimise instituutide aspirantuurides.

[136] Eesti NSV Statistikavalitsuse arhiiv, tabelid kogumiku «Eesti NSV rahvamajandus» juurde, lk. 335.

Koos aspirantide arvu suurenemisega kasvas pidevalt aspirantuuri lõpetajate arv, mida kinnitavad järgmised andmed:[137]

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Aspirantuuri lõpetanuid Eesti NSV-s	17	23	21	38	52	64	64	59

Aspirantuuri osatähtsuse pidev kasv ja selle töö parandamine võimaldasid omandada vajalikke kogemusi noore teadusliku kaadri kasvatamisel. Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Eesti NSV Teaduste Akadeemias olid aspirantidel kvalifitseeritud teaduslikud juhendajad, nagu tuntud professorid ja teaduste doktorid A. Humal, N. Alumäe, P. Ariste, A. Kipper ja teised. Aspirandid said hea ettevalmistuse ja töötavad nüüd edukalt vabariigi kõrgemates koolides ning teaduslikes asutustes.

Positiivseid kogemusi teadusliku kaadri ettevalmistamise alal aspirantuuris on omandanud ka Tallinna Polütehniline Instituut. Kui esimestel sõjajärgsetel aastatel instituut valmistas aspirantuuris ette suhteliselt piiratud arvul teaduslikke töötajaid, siis viimastel aastatel on olukord põhjalikult muutunud. On kasvanud aspirantide arv ja tõusnud nende teadusliku juhendamise tase. Aspirantide teaduslikeks juhendajateks on tuntud teadlased L. Jürgenson, H. Laul, A. Aarna, A. Altma, H. Lepikson ja teised.

Teaduslik-pedagoogilise kaadri süstemaatilise ettevalmistamise organiseerimine Eesti NSV-s aspirantuuri kaudu ei lahendanud aga küsimust täiesti. Teaduslik-pedagoogilise kaadri järele oli nõudmine ikkagi veel väga pakiline. See on ka täiesti arusaadav, sest aspirantide ettevalmistamine nõudis aega ega suutnud kvantitatiivses suhtes rahuldada Eesti NSV kõrgemate õppeasutuste kasvavaid vajadusi teaduslik-pedagoogilise kaadri järele.

Üheks kõrgemate koolide jaoks teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamise ja täiendamise vormiks kujunes õppejõudude komandeerimine kuni 1 aastaks aspirantuuri,

[137] Eesti NSV Statistikavalitsuse arhiiv, tabelid kogumiku «Eesti NSV rahvamajandus» juurde, lk. 336.

kusjuures komandeerimise kestus määrati iga kandidaadi jaoks individuaalselt, olenevalt sellest, kui palju õppejõud oli juba töötanud väitekirja kallal ja kuivõrd keerukas oli väitekiri. Niisuguses korras suunati aastasesse aspirantuuri eelkõige neid, kellel oli tehtud rohkesti tööd väitekirja kallal ja avaldatud teaduslikke töid.

Perioodil 1951—1958 komandeeriti teadusliku kvalifikatsiooni tõstmiseks aastasesse aspirantuuri (Moskvasse, Leningradi) Tartu Riiklikust Ülikoolist 30 inimest ja kaheaastasesse doktorantuuri 4 inimest, Tallinna Polütehnilisest Instituudist vastavalt 11 ja 2 inimest. Suurem osa komandeerituist viis lõpule oma teadusliku uurimistöö ja kaitses kandidaadi-dissertatsiooni.

Kõrvuti loetletud teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamise vormidega oli vabariigis laialdaselt levinud ka selline teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise vorm, kus õppejõud iseseisvalt, oma põhitööd katkestamata sooritasid kandidaadieksamid, valmistasid ette ja kaitsesid dissertatsiooni teaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Nimetatud vorm kaadri ettevalmistamiseks võimaldas täiendada kõrgemate koolide teaduslik-pedagoogiliste töötajate koosseisu.

Kommunistlik partei osutas suurt tähelepanu ühiskonnateaduste õpetajate kaadri loomisele. Tulevaste spetsialistide marksistlik-leninliku maailmavaate kujundamisel oli eriline tähtsus just ühiskonnateaduste õpetajatel. Seepärast oli parteiorganite tähtsaks töölõiguks ühiskonnateaduste õppejõudude valik, nende pedagoogilise meisterlikkuse ja teadusliku kvalifikatsiooni tõstmine. Juba Suure Isamaasõja ajal Nõukogude Liidu tagalas arutas EK(b)P Keskkomitee büroo 21. augustil 1943. aastal küsimust «Marksismi-leninismi ja poliitilise ökonoomia õppejõudude kaadri ettevalmistamisest Eesti NSV-le». Otsuses märgiti, et marksistlik-leninliku teooria õpetamiseks Eesti NSV kõrgemates koolides on vaja 4 professorit, 7 dotsenti, 7 õpetajat, 4 assistenti ja 8 aspiranti. Büroo märkis ära mõningad abinõud selle kaadri kindlustamiseks, kuid küsimus ühiskonnateaduste õppejõududest jäi lahtiseks ning töö sel alal jätkus vabastatud Eesti NSV-s.

Sotsiaal-majanduslike distsipliinide õpetamise jaoks vajaliku teaduslik-pedagoogilise kaadri loomine oli erakordselt raske, kuna sellise kaadri ettevalmistamist tuli alata algusest peale. Kõige teravamaks osutus kaadri vajadus just

nende distsipliinide alal. Kuni 1946. aastani ei olnud õpetajate seminarides ühtki koosseisulist ühiskonnateaduste õpetajat. 1949. aastal olid Tartu Riikliku Ülikooli marksismi-leninismi aluste ja poliitilise ökonoomia kateedrite koosseisud komplekteeritud ainult 52 protsendi ulatuses. Samasugune oli olukord ka teistes kõrgemates õppeasutustes. Tänu parteiorganite jõupingutustele olid 1951. a. jaanuariks ühiskonnateaduste õppejõudude ametikohad komplekteeritud 80 protsendi ulatuses. Kuid ühiskonnateaduste õppejõudude kvalitatiivne koosseis ei rahuldanud: 41-st vabariigi kõrgema õppeasutuse ühiskonnateaduste õppejõust ei olnud 15 inimesel lõpetatud kõrgemat haridust. Ainult 3 õppejõul oli teaduslik kraad. Tõsi, ühiskonnateaduste õppejõudude koosseisus oli terve rida kogemustega partei- ja nõukogude töötajaid, kuid nende teaduslik kvalifikatsioon oli madal. Samal ajal ei täidetud vabariigi kõrgemates õppeasutustes ühiskonnateaduste õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise plaani. See oli seletatav raskustega õppejõudude komplekteerimisel, nende ülemäärase kohakaaslusega ja kateedrite töötajate ühiskondlike ülesannetega ülekoormamisega.

Ühiskonnateaduste õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise küsimust arutati kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonides. 1950. a. oktoobris arutas Tartu Riikliku Ülikooli ühiskonnateaduste kateedri parteigrupi koosolek teadusliku töö olukorra ja noore teaduslik-pedagoogilise kaadri kasvatamise küsimust ülikoolis. Analoogilisi küsimusi arutati ka vabariigi teistes kõrgemates õppeasutustes. Parteiorganisatsioonid ja õppeasutuste juhtkond ei tulnud täielikult toime sel alal vastuvõetud otsuste täitmisega.

Terve rida EK(b)P Keskkomitee otsuseid oli pühendatud ühiskonnateaduste teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamise küsimusele. EK(b)P Keskkomitee otsuses 27. augustist 1951 «Ühiskonnateaduste õpetamise parandamise abinõudest kõrgemates koolides» rõhutati, et ühiskonnateaduste õpetamise suuremate puuduste peapõhjuseks on parteiorganite ja vabariigi kõrgemate õppeasutuste juhtkonna mitteküllaldane tähelepanu ühiskonnateaduste õppejõudude ettevalmistamise, nende ideelis-poliitilise taseme ja teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise küsimustele.

Parteiorganite otsuste realiseerimiseks, mis nõudsid ühiskonnateaduste õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni tõst-

mist, rakendati viimastel aastatel kõrgemates õppeasutustes rida abinõusid: koostati õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmise plaanid ja jälgiti rangemalt nende täitmist; määrati kindlaks teadusliku uurimistöö küsimused kõigi õppejõudude osas; reguleeriti ühiskondlike ülesannete koormust jne. Kõrgemate koolide juhtkonnad ja parteiorganisatsioonid suurendasid abi ja tõstsid nõudlikkust ühiskonnateaduste kaadri suhtes. Võideldes nende abinõude realiseerimise eest, saavutasid kõrgemate koolide kollektiivid mõningaid tulemusi ühiskonnateaduste õpetajate kvalifikatsiooni tõstmisel, mida näitavad tabelis nr. 6 toodud andmed.

Tabel 6

Ühiskonnateaduste õppejõudude koosseis
(1. septembril 1958)

	NLKP ajaloo, poliitilise ökonoomia ning dialektilise ja ajaloolise materialismi kateedrite õppejõudude arv (ilma kohakaasluseta)	Neist teaduste kandidaate
Tartu Riiklik Ülikool	29	6
Tallinna Polütehniline Instituut	15	4
Eesti Põllumajanduse Akadeemia	11	4
Ed. Vilde nimeline Tallinna Pedagoogiline Instituut . . .	8	2
Tallinna Riiklik Konservatoorium	3	1
Eesti NSV Riiklik Kunstiinstituut	2	1
Kokku:	68	18

Ühiskonnateaduste kaadri ettevalmistamisel osutas vabariigile suurt abi NLKP Keskkomitee. Rõhuv enamus ühiskonnateaduste õppejõududest omandas teadusliku kvalifikatsiooni NLKP Keskkomitee juures asuvas Ühiskonnateaduste Akadeemias ja Moskva ning Leningradi kõrgemates õppeasutustes.

Vaatamata mõningatele edusammudele ei saa olukorda ühiskonnateaduste õppejõudude osas pidada veel rahulda-

vaks. Ühiskonnateaduste õppejõudude hulgas ei ole ühtki teaduste doktorit, vähe on ka teaduste kandidaate.

Kõrgemad õppeasutused peavad ette valmistama inimesi, kes on hästi omandanud eriala, kes võitlevad aktiivselt leninlike ideede ja kommunistliku partei poliitika eest ning on kindlalt veendunud kommunismi võidus. Nende omaduste kasvatamisel etendab suurt osa ühiskonnateaduste õpetamine, mille tõttu kõrgemate koolide juhtkonna ja parteiorganisatsioonide tähelepanu peab olema suunatud ühiskonnateaduste õpetajate teadusliku kvalifikatsiooni tõstmisele.

Sõjajärgseil aastail toimusid Nõukogude Eestis põhjalikud muudatused teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamise alal. Vabariigis loodi uus, sotsialistlik teaduslik-pedagoogiliste töötajate kujundamise süsteem. Ja viimastel aastatel on toimunud olulised muudatused teaduslik-pedagoogiliste töötajate kvantitatiivses ja kvalitatiivses koosseisus. 1957. aastaks kasvas teaduslike töötajate arv 1940. aastaga võrreldes 3,2 korda. 1958. aastal oli teaduslike töötajate üldarvust 525 inimesel teaduste kandidaadi kraad ja 67 inimesel doktorikraad. Teaduslik-pedagoogilise kaadri kasvust annavad veenvalt tunnistust tabelis nr. 7 toodud andmed.

Tabel 7

Teaduslike töötajate arvu kasv

Aastad (1. oktoobriks)	Kokku teaduslikke töötajaid	Neist kõrgemates õppeasutustes	Teaduslike töötajate üldarvust on teaduslik kraad	
			teaduste doktor	teaduste kandidaat
1947	945	712	61	139
1948	1122	739	57	169
1949	1254	796	60	177
1950	1221	785	59	176
1951	1263	793	54	185
1952	1345	840	63	222
1953	1432	872	56	251
1954	1537	980	58	312
1955	1618	980	56	410
1956	1751	1001	61	462
1957	1899	1001	65	477
1958	1981	1005	67	525

Tabelis nr. 8 toodud andmed näitavad teaduste doktorite ja kandidaatide arvu vabariigi kõrgemates õppeasutustes teadusharude järgi 1. oktoobril 1957. aastal.

Tabel 8

Teaduste doktorite ja kandidaatide arv teadusharude järgi vabariigi kõrgemates õppeasutustes

	Doktorite arv	Neist			Kandidaatide arv	Neist			
		TRÜ	TPI	EPA		TRÜ	TPI	EPA	Ped. instituut
Füüsika-matemaatika	3	3	—	—	24	12	7	4	1
Keemia	2	—	1	1	17	7	5	3	2
Bioloogia	6	5	—	1	11	8	—	2	1
Geoloogia-mineraloogia	—	—	—	—	5	4	1	—	—
Tehnika	4	—	4	—	62	—	56	6	—
Põllumajandusteadus	3	—	—	3	14	—	—	14	—
Ajalugu	1	1	—	—	19	11	2	3	3
Majandusteadus	—	—	—	—	13	6	2	4	1
Filosoofia	—	—	—	—	6	3	1	—	2
Filoloogia	2	2	—	—	27	20	1	—	6
Geograafia	—	—	—	—	2	2	—	—	—
Õigusteadus	3	2	1	—	14	13	—	1	—
Pedagoogika	1	1	—	—	5	5	—	—	—
Arstiteadus	9	9	—	—	33	32	—	—	1
Farmaatsia	2	2	—	—	3	3	—	—	—
Veterinaaria	6	—	—	6	9	—	—	9	—
Kunstiajalugu	—	—	—	—	5	1	—	—	—
Arhitektuur	—	—	—	—	1	—	1	—	—
Muud teadusharud	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kokku:	42	25	6	11	270	127	76	46	17

Tabeli andmetest nähtub, et suur protsent teaduste doktoreist langeb bioloogiale ja veterinaariale — 28,5% ning arstiteadusele — 21,2%. Teaduste kandidaatide kõige suurem protsent langeb tehnilistele (22,9%) ja meditsiinilistele teadustele (12,2%). Kui 1951/52. õppeaasta alguseks oli vabariigi kõrgemate õppeasutuste professorite-õppejõudude koosseisus (ilma kohakaasluseta) 33 teaduste doktorit ja 92 teaduste kandidaati, siis 1957. aastal oli nende arv vastavalt 42 ja 270, s. o. oli kasvanud rohkem kui 2,5 korda. Kuid vaatamata sellele, et teadusliku kvalifikatsiooniga töö-

tajate arv on viimasel ajal võrdlemisi kiiresti kasvanud, on nende protsent Eesti NSV kõrgemates õppeasutustes väiksem kui Nõukogude Liidus tervikuna.

Tabel 9

Teaduste doktorite ja teaduste kandidaatide arv NSV Liidu kõrgemate õppeasutuste õppejõudude hulgas

	Koosseisuliste õppejõudude arv 1956. aastal (ilma kohakaasluseta)	Neist			
		doktoreid	%	teaduste kandidaate	%
NSV Liit (1956. a. lõpuks) . . .	114 470	5 358	4,7	42 750	37,4
Eesti NSV (1. oktoobriks 1957) .	984	42	4,4	270	27,5

Vabariigi kõrgemate õppeasutuste juhatajad ja parteiorganisatsioonid peavad osutama erilist tähelepanu teaduste kandidaatide ja doktorite ettevalmistamisele, kuna sellest sõltuvad teaduse ja tehnika edasine edukas areng ja kvalifitseeritud spetsialistide ettevalmistamine.

Märgatavalt on tõusnud vabariigi kõrgemate õppeasutuste kateedrijuhatajate kvalifikatsioon: 1. oktoobril 1957. aastal oli 137-st kateedrijuhatajast 93-l teaduste doktori ja kandidaadi kraad.

Mitmeti huvitav on võrrelda vabariigi kõrgemate koolide õppejõudude kaadri koosseisu mitte ainult teadusliku kraadi omamisest, vaid ka teistest kvalifikatsiooni näitajatest lähtudes. Sõjajärgsetel aastatel suurenes märgatavalt kommunistide protsent teaduslik-pedagoogilise kaadri hulgas. 1. oktoobril 1957. aastal oli vabariigi kõrgema kooli õppejõudude üldarvust 21,6 protsenti NLKP liikmeid ja liikmekandidaate. Kuid ka kommunistide arv Eesti NSV kõrgema kooli professorite-õppejõudude koosseisus on väiksem kui Nõukogude Liidus tervikuna. 1956. aastal oli Nõukogude Liidu kõrgemates õppeasutustes 51 442 kommunisti ehk 45% õppejõudude üldarvust.[138]

Vabariigi kõrgemate koolide õppejõudude koosseisu analüüs tööstaaži järgi kõrgemates õppeasutustes viib järeldusele, et viienda viisaastaku lõpul oli teaduslik-pedagoogili-

[138] Вестник высшей школы, № 11, 1957, стр. 14, 15.

sest kaadrist suurem osa noori töötajaid, kes tulid tööle kõrgematesse õppeasutustesse vahetult sõjajärgsetel aastatel ja kel ei olnud küllaldasel määral praktilisi kogemusi. Tulevase eduka töö pandiks on kahtlemata see, et oma eale vastavalt võib see kaader veel palju aastaid töötada pedagoogilisel ja teaduslikul uurimistööl.

Noore kaadri kõrval on kõrgemates õppeasutustes olemas kaader, kel on teadusliku ja pedagoogilise töö alal kõrgemates koolides suuri kogemusi.

Kõrgemate õppeasutuste kollektiivide koosseisus töötavad edukalt koos teadlaste vana põlvkonna esindajad ja nõukogude ajal kasvanud noored teadlased. Vabariigi kõrgemad õppeasutused tunnevad uhkust selliste väljapaistvate teadlaste üle, nagu professorid J. Veski, P. Ariste, A. Vaga, A. Kipper, L. Jürgenson, J. Vaabel jt. Kõrgemate koolide teadlaste noorema põlvkonna esindajatest võiks nimetada alles viimastel aastatel oma dissertatsiooni kaitsnud teaduste doktoreid, nagu H. Keres, G. Kangro, P. Vihalem, A. Kask, E. Siirde, H. Raudsepp, A. Aarna, H. Laul, A. Voldek jt.

Toodud ülevaatest ja andmetest kõrgema kooli kaadri kujunemisest järeldub, et vabariigis on loodud uus, sotsialistlik teaduslik-pedagoogiline kaader, kes kujunes põhiliselt järgmisel viisil:

e s i t e k s — vana kooli teaduslik-pedagoogilise kaadri paremiku ärakasutamise ja tema marksistlik-leninliku kasvatamise korras;

t e i s e k s — töötajate hulgast pärineva teadusliku kaadri ettevalmistamine statsionaarse ja mittestatsionaarse aspirantuuri kaudu vabariigi kõrgemates koolides, Eesti NSV Teaduste Akadeemias, vennasvabariikide kõrgemates õppeasutustes ja teaduslikes uurimisinstituutides;

k o l m a n d a k s — NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse abiga, kes suunasid teistest liiduvabariikidest, eriti VNFSV-st Eesti NSV kõrgemate koolide käsutusse kvalifitseeritud teaduslikke töötajaid.

Teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamine etendas suurt osa sotsialistlikus ülesehitustöös. Ilma selle kaadri loomiseta ei oleks olnud võimalik kindlustada kvalifitseeritud spetsialistide ettevalmistamist ja selle ettevalmistamise kiiret tempot. Pedagoogilise kaadri pidevalt kasvav teaduslik kvalifikatsioon lõi reaalsed võimalused noorte spetsia-

listide ettevalmistamise kvaliteedi parandamiseks. Arvuka teadusliku kaadri loomine soodustas teadusliku mõtte kiiret arengut, rea tähtsate teaduslike probleemide lahendamist.

Kõrgema nõukoguliku kooli võit Eestis, teaduslik-pedagoogilise kaadri loomine ja tema marksistlik-leninlik kasvatamine lõpetasid üliõpilaste teadvuse mürgitamise iga liiki idealistlike ja reaktsiooniliste teooriatega. Kõrgematest õppeasutustest tõrjuti välja pseudoteadusliku rassiteooria propageerijad, ajaloovõltsijad ja jumalasõnakuulutajad, kes moonutasid mitte ainult ajalugu, vaid ka loodusteadusi. Kateedritesse tulid noored teadlased, kes olid relvastatud marksistlik-leninliku maailmavaatega, kes olid omandanud teaduse ja tehnika uued saavutused, samuti ka vanad spetsialistid-teadlased, kes olid teinud lõpparve minevikuga, saades tõelise teaduse propageerijateks.

Nõukogude Eesti kõrgemate koolide suurt üleolekut kodanliku Eesti kõrgematest õppeasutustest näitavad kõrgemate koolide arvu, professorite-õppejõudude koosseisu ja üliõpilaste arvu suurenemine. Kuid vahet tõelise teaduse ja usu, tõe ja ebatõe vahel, erinevust parasiidi amoraalse jutluse ja teaduslik-revolutsioonilise propaganda vahel ei saa väljendada mitte mingisuguste statistiliste andmetega. Nõukogude Eesti kõrgema kooli ja tema teaduslik-pedagoogilise kaadri kvantitatiivse üleoleku kõrval kodanliku Eesti kõrgematest koolidest ja selle õppejõudude kaadrist on olemas väga suur kvalitatiivne üleolek — ja see on peamine ning otsustav.

Praegu kujutab Eesti NSV kõrgemate koolide teaduslik-pedagoogiline kollektiiv endast kvalifitseeritud võitlussalka vabariigi rahvusliku kaadri hulgas, kes on võimeline täitma kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse ülesandeid tulevaste spetsialistide õpetamise ja kasvatamise alal väga mitmesuguste rahvamajandusharude ja kultuurialade jaoks. Kuid nõudmised, mida seab pedagoogile ja teadlasele meie aeg, kasvavad pidevalt. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu teesid «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning rahvahariduse süsteemi edasiarendamisest meie maal» ning selle alusel NSV Liidu Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadus rahvaharidussüsteemi edasiarendamise kohta esitasid pedagoogilise kaadri kvalifikatsiooni tõstmiseks uued nõudmised, mis on kooskõlas kommunistliku ülesehitustöö praktika poolt meie ette seatud ülesannetega. Teesides on öeldud, et noorte spetsialistide praktilise

ja teoreetilise ettevalmistuse kvaliteedi tõstmise üheks otsustavaks tingimuseks on kõrgemate õppeasutuste teadusliku ja pedagoogilise kaadri koosseisu parandamine. Tuleb luua tingimused selleks, et andekatest, praktilise töö kogemusi omavatest kõrgema haridusega noortest saaks ette valmistada kvalifitseeritud teaduslikke ja pedagoogilisi töötajaid, kes on võimelised edasi arendama teadust, tehnikat ja kultuuri. Kõrgema kooli iga õppejõu kohuseks on pidevalt tõsta oma teadusalast kvalifikatsiooni, aktiivselt osa võtta teaduslikust uurimistööst ja teadusliku abi osutamisest tootmisele.

4. PEATÜKK

MÕNINGAID KOKKUVÕTTEID KESK- JA KÕRGEMA HARIDUSEGA SPETSIALISTIDE ETTEVALMISTAMISEST

Pärast Suure Isamaasõja võidukat lõppemist suunas kommunistlik partei nõukogude rahva jõupingutused rahvamajanduse taastamisele, meie kodumaa edasise õitsengu saavutamisele.

Neljanda viie aasta plaani ülesanded seisid selles, et taastada rasketööstuse ja põllumajanduse sõjaeelne tase ning seejärel rahvamajanduse sõjaeelne tase tunduvas ulatuses ületada.

Lähtudes NSV Liidu neljanda viie aasta plaani ülesannetest, seisid Nõukogude Eesti põhilised ülesanded selles, et taastada rahvamajanduse sõjaeelne tase ning sotsialistliku tööstuse arendamise, põllumajanduse kollektiviseerimise ja kultuurirevolutsiooni järjekindla teostamise alusel kindlustada sotsialismi võit vabariigis.

Sotsialismi ülesehitamine ja kommunistliku ülesehitustöö suurejooneliste ülesannete täitmine meie vabariigis nõudsid arvuka sotsialistliku haritlaskonna loomist, sest ilma selleta ei oleks olnud mõeldav nende ülesannete täitmine. See töö algas kohe nõukogude võimu taaskehtestamise momendil, jätkus NSV Liidu Suure Isamaasõja aastail Nõukogude tagalas ja saavutas ennenägematu hoo ja ulatuse saksa okupantidest taasvabastatud Nõukogude Eestis sõjajärgseil aastail.

Eesti NSV parteiorganisatsioon tugines uue, sotsialistliku rahvusliku kaadri ettevalmistamisel ja kasvatamisel marksistlik-leninlikule õpetusele kultuurirevolutsioonist, V. I. Lenini teoreetilistele seisukohtadele, NLKP suurtele kogemustele ja nende loovale ärakasutamisele ning NLKP Keskkomitee vahetule juhtimisele ja abile.

Kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide kaadri kujunemine Nõukogude Eestis sõjajärgseil aastail jätkus ja toimus alljärgneval neljal teel:

1. Vana, kodanluse-aegse intelligentsi paremiku ärakasutamise ja ümberkasvatamise teel.

2. NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse poolt Eesti NSV-sse suunatud kvalifitseeritud spetsialistide abil ja osavõtul.

3. Eesrindlike tööliste ja talupoegade massilise edutamise alusel juhtivale tööle ning nende väljaõpetamisega mitmesuguste kursuste ja mittestatsionaarse haridussüsteemi kaudu.

4. Uue, nõukogude intelligentsi hulgalise ettevalmistamise teel vabariigi keskkoolides, kesk-eri- ja kõrgemates õppeasutustes ning vennasvabariikide õppeasutustes.

Spetsialistide kaadri loomisel ja kujundamisel kuulus keskne koht nende ettevalmistamisele kesk-eri- ja kõrgemates õppeasutustes. Sellest tingituna pööras kommunistlik partei suurt tähelepanu tehnikumide ja kõrgemate õppeasutuste võrgu väljaarendamisele, õppeasutuste majandusliku baasi loomisele, pedagoogilise kaadri ettevalmistamisele ja üldhariduse laiaulatuslikule arendamisele. Kuid vaatamata rakendatud abinõudele tuli kasutada ka teisi teid kaadri saamiseks, sest kaadri ettevalmistamine vastavates õppeasutustes nõudis küllaltki pikka aega. Selle probleemi lahendamisel oli suure tähtsusega vana, kodanluse-aegse intelligentsi paremiku ärakasutamine, teiseks — vennasvabariikidest abiks suunatud kaader ning kolmandaks — eesrindlike tööliste ja talupoegade hulgaline edutamine juhtivale tööle.

Nõukogude Liit on paljurahvuseline sotsialistlik riik, kus kodumaa hüvanguks töötavad paljudest rahvustest töötajad, keda ühendab nõukogude patriotism. Nõukogude patriotismi üheks avalduseks on vennasvabariikide vahelise tiheda majandusliku ja kultuurilise koostöö ja vastastikuse abistamise viljastav jõud, mis avaldus täiel määral Nõukogude Eestis nii fašistliku okupatsiooni hävitustöö jälgede likvideerimisel kui ka rahvamajanduse ja kultuurielu sotsialistlikul ümberkorraldamisel.

Nõukogude ühiskondlik kord, vennasrahvaste ulatuslik abi ja leninliku rahvuspoliitika teostamine kindlustasid eesti rahvale vajalikud tingimused selleks, et jagu saada kvalifitseeritud kaadri nappusest real erialadel kohe pärast Eesti

NSV vabastamist saksa okupantidest ja võimaldasid kõige lühema aja jooksul ette valmistada vajaliku rahvusliku kaadri.

Vennasrahvaste mitmekülgse abi üheks avaldumisvormiks oli kvalifitseeritud kaadri eraldamine teistest vennasvabariikidest meie vabariigi jaoks. Okupandid olid teinud vabariigis määratu suurt purustustööd kultuuri, hariduse ja teaduse alal. Nad hävitasid tuhandeid inimesi, nõukogude korra aktiviste ning juhtivat partei- ja riigiaparaadi kaadrit. Seda kaadrialast abi osutasidki meile vennasrahvad, kes kõrvuti tööstuslike seadmete ja uue tehnikaga suunasid meile kvalifitseeritud insener-tehnilisi töötajaid, töölisi ja tootmisjuhte, kes tegid ära suure töö tööstuse taastamisel ning etendavad suurt osa tööstuse arendamisel.

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse poolt eraldatud kvalifitseeritud kaader etendas tähtsat osa rahvusliku kaadri kujundamisel. See kaader on andnud ja annab Eesti NSV töötajaile sotsialistliku ülesehitustöö kogemusi ja organisatsioonilisi oskusi. Vennasvabariikidest meile tööle suunatud kaader kergendas ja kiirendas vabariigi partei-organisatsiooni tööd sotsialistliku rahvusliku kaadri ettevalmistamisel.

Rahvusliku kaadri ettevalmistamise tähtsaks abinõuks oli eesrindlike tööliste ja talupoegade massiline edutamine juhtivale partei-, nõukogude ja majanduslikule tööle ning nende väljaõpetamine mitmesuguste kursuste ja mittestatsionaarsete õppimisvormide kaudu.

Sotsialistlik demokraatia, mis tõmbab riigi valitsemisele kaasa laiad rahvahulgad, soodustab töötava rahva hulgast pärineva intelligentsi ridade kasvu. Töörahva massiorganisatsioonid — nõukogud, ametiühingud, kommunistlik noorsooühing, kooperatiivid jne. — on suurepäraseks kooliks töörahva hulgast võrsuva kaadri ettevalmistamiseks juhtivale tööle.

V. I. Lenin andis oma teostes edutamise ülesannetele ja abinõudele sügava ja igakülgse põhjenduse, tõestas, kui põhjendamatud on kodanluse apologeetide väited ja eelarvamus, nagu võiksid riiki valitseda ainult rikkad.

Eesrindlike inimeste massiline edutamine on uus nähtus, nagu märkis V. I. Lenin, mis on võimalik ainult proletariaadi diktatuuri tingimustes, sotsialismi tingimustes.

Olukorras, kus nõukogude spetsialistide ettevalmistamist alles hakati organiseerima, rahvamajanduse taastamise ja

arendamise ülesannete lahendamine aga nõudis pakiliselt kaadrit, kerkis vabariigi parteiorganisatsiooni ette ülesanne organiseerida eesrindlike tööliste ja töötavate talupoegade hulgalist edutamist juhtivale tööle. Massilise edutamise organiseerimisel tugines EK(b)P laiade töörahvahulkade initsiatiivile ja aktiivsusele, mille oli vallandanud sotsialistlik revolutsioon. Juba EK(b)P IV kongress (veebruar 1941) nõudis, et juhtivatele ametikohtadele edutataks julgelt töölisi ja töötavaid talupoegi, kes on näidanud end praktilises ja ühiskondlikus töös vääriliste nõukogude patriootidena. EK(b)P Keskkomitee VI pleenum (1945. a.) andis vastulöögi neile, kes püüdsid õigustada kaadri puudumise sildi all võõraste ja vaenulike elementide tööd riigiaparaadis. Pleenum nõudis julgelt tööliste ja töötavate talupoegade edutamist riiklikule tööle ning nendele igakülgse abi osutamist, nähes selles peamist tagatist riigiaparaadi koosseisu tugevdamiseks. Samaaegselt nõudis pleenum, et kaadri valik ja edutamine ei toimuks kiirustades, ilma valitavate ja edutatavate põhjaliku tundmaõppimiseta. Pleenumil märgiti, et just nende puuduste tõttu oli eriti kooperatsiooni ja kaubanduse aparaati sattunud vaenulikke ja laostunud elemente, kes riisusid sotsialistlikku omandit ja töötasid nõukogude võimu vastu.

Ka mitmetes hilisemates otsustes kaadriga tehtava töö kohta juhtis EKP Keskkomitee ühiskondlike organisatsioonide ja ettevõtete ning asutuste juhtivate töötajate tähelepanu vajadusele viia otsustavalt ellu kommunistliku partei nõudmine töörahva liikmete edutamise kohta juhtivale tööle.

Parteiorganisatsioonide juhtimisel valisid ja soovitasid töötajate ja noorsoo-organisatsioonid — nõukogud, ametiühingud, kommunistlik noorsooühing — oma liikmete hulgast sadu ja tuhandeid inimesi mitmesugusele juhtivale tööle. Ainuüksi Tallinna linna ettevõtetes edutati 1944. a. neljandas kvartalis juhtivale tööle 946 töölist, neist 171 partei- ja komsomolitööle ning 300 töölist juhtivale tootmistööle. 1945. aastal edutati 580 tööstustöölist juhtivatele ametikohtadele vabariigis.

Edutamine andis positiivseid tulemusi. Nii oli vabariigi tähtsamate tootmisettevõtete (309) direktorite hulgas 1946. aastal 274 edutatut. Tootmisaparaat puhastati sotsialismile vaenulikest elementidest.

Kaadri edutamise tähtsaks allikaks oli Nõukogude armee isikuline koosseis. Demobiliseeritud võitlejad Eesti Rahvus-

korpusest aitasid suurel määral rahuldada vajadusi kaadri alal. Seoses sellega märkis EK(b)P XVII pleenum, et demobiliseerimise korras sai vabariik uut bolševistlikult karastatud kaadrit. Nõukogude valitsuse eriloal oli Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule antud õigus enne üldist demobilisatsiooni välja valida I Eesti Tagavara Laskurpolgust vajalik kaader, kes otsekohe demobiliseeriti. Aastail 1945—1947 saabus vabariiki 35 000 demobiliseeritut. Kõik see suurendas kaadri arvu ja parandas tema kvalitatiivset koosseisu hariduse ja parteilisuse järgi. 1947. aastal oli 96 protsenti maakondade parteikomiteede sekretäridest ja maakondade täitevkomiteede esimeestest, 83 protsenti valdade täitevkomiteede esimeestest ja parteiorganisaatoreist, 60 protsenti külanõukogude esimeestest endised Eesti Laskurkorpuse võitlejad. Üle 600 demobiliseeritu töötas vabrikutes, tehastes ja ettevõtetes direktorite ja inseneridena. Märgatavalt paranes kaadri sotsiaalne koosseis. 1947. aastal moodustasid valdade täitevkomiteede esimeestest 43 protsenti töölised ja 49 protsenti kehvikud ning keskmikud.

Tööliste, töötavate talupoegade ja demobiliseeritute massiline edutamine juhtivale partei-, nõukogude ja majanduslikule tööle kinnitas eredalt nõukogude võimu tõeliselt demokraatlikku olemust. Need sajad ja tuhanded edutatud töötajad, kes olid esmakordselt asunud vabariigi poliitilise, majandusliku ja kultuurilise elu juhtimisele, tulid oma ülesannetega toime. Töötava rahva keskelt kasvanud juhtiv kaader etendas suurt osa rahvahulkade poliitilise ja tööalase aktiivsuse stimuleerimisel. Suurem osa neist näitasid end praktilises töös oskuslike juhtide ja organisaatoritena töörahva mobiliseerimisel kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse otsuste ellurakendamisel. Ei tule unustada, et nende töö toimus fašistlike okupantide poolt laostatud rahvamajanduse tingimustes ja uue, sotsialistliku elu ehitamise olukorras, mis püstitas nende ette erilisi raskusi.

Eesrindlike tööliste ja talupoegade edutamine juhtivale tööle kui sotsialistliku kaadri ettevalmistamise uus meetod on lahutamatult seotud nende väljaõpetamisega. Sõjajärgseil aastail, kus edutamine võttis eriti suure ulatuse, muutus edutatute väljaõpetamine üheks juhtiva kaadri kvalifikatsiooni tõstmise oluliseks abinõuks.

Edutatud kaadri poliitiliste ja tööalaste teadmiste tõstmise organiseerimisel tugines vabariigi parteiorganisatsioon NLKP suurtele kogemustele. Selle töö läbiviimiseks

tõmmati kaasa kaadri kõige kvalifitseeritum osa, eriti aga vennasvabariikidest meile abiks suunatud teoreetiliselt ja praktiliselt hästi ettevalmistatud töötajad, kes koos ühe või teise tööala teoreetiliste aluste õpetamisega andsid üle oma kogemusi töö organiseerimise kohta.

Edutatute väljaõpetamiseks organiseeriti vabariigis rida väga mitmesuguse kestusega kursusi, koole ja seminare, kus noor kaader täiendas oma teadmisi.

Seminaride korraldamine toimus peamiselt maakondade ja linnade parteikomiteede ning ministeeriumide ja keskasutuste poolt. Näiteks ajavahemikul 1. detsembrist 1945 kuni 1. juulini 1946 korraldas EK(b)P Pärnumaa Komitee 96 seminari. Korraldatud seminaride rohkus oli tingitud peamiselt sellest, et kaader oma rõhuvas enamuses ei omanud vajalikku erialast ja poliitilist ettevalmistust. Selle tõttu osutus tema pidev instrueerimine hädavajalikuks. Seminarid toimusid üldreeglina diferentseeritult: nõukogude, põllumajandus-, kultuuriala jne. töötajatele. See võimaldas konkreetselt analüüsida kaadri töö puudusi, üldistada töökogemusi ning tutvustada neid tööülesannetega. Erialaste küsimuste tundmaõppimine oli tihedalt seotud poliitilistel teemadel peetavate loengute ja diskussioonide korraldamisega.

Edutatud kaadri poliitiliste teadmiste tõstmine toimus parteiharidussüsteemis organiseeritud õpingute kaudu. Näiteks õppis 1946. aastal Tallinna ja Tartu marksismi-leninismi õhtuülikoolis 1278 inimest, partei linna- ja maakonnakomiteede juures moodustatud 20 parteikoolis, 64 poliitkoolis ja 720 poliitringis õppis rohkem kui 15 000 isikut.

Poliitiliste teadmiste tõstmise levinud vormiks olid teoreetilised konverentsid partei maakonnakomiteede juures, millest võttis osa edutatud kaader. Nende teoreetiliste konverentside eesmärgiks oli kontrollida, kuidas kaader omandab iseseisvalt töötades marksistlik-leninlikku teooriat, harjutada partei- ja nõukogude kaadrit esinema teoreetiliste ettekannetega, selgitada keerulisemaid teoreetilisi küsimusi ning üldistada ja analüüsida tegeliku elu fakte ning nähtusi.

Kõrvuti mainitud kvalifikatsiooni tõstmise vormidega omas suurt tähtsust alaliselt töötavate kursuste süsteem, kus omandati juba põhjalikumaid teadmisi.

Partei-, nõukogude ja komsomolitöötajate kvalifikatsiooni tõstmise baasiks kujunes EK(b)P Keskkomitee juures asuv vabariiklik parteikool. 1945. aastal lõpetas 3-kuulised par-

tei- ja nõukogude töötajate kvalifikatsiooni tõstmise kursused 394 inimest. Ajakirjanduse ja propagandistide kaadri kvalifikatsiooni tõstmiseks olid organiseeritud kahekuulised kursused. Valdade parteiorganisatsioonide sekretäridele praktiliste kogemuste andmiseks ja nende ideelis-poliitilise taseme tõstmiseks organiseeritud kursused lõpetas 183 inimest.

Alates 1946. aastast loodi kindlam süsteem partei- ja nõukogude töötajate teoreetilise ja erialase kvalifikatsiooni tõstmiseks. Organiseeriti alaliselt töötavad kursused, kus õppeajaks määrati kuus kuud. Alates 1947. aastast pikendati kursuste kestust üheksale kuule ja 1953. aastast peale määrati kursuste õppeaeg kindlaks ühele aastale. See võimaldas oluliselt tõsta kursusest osavõtjate ettevalmistamise taset, anda neile ulatuslikumaid teoreetilisi teadmisi marksismi-leninismi alustes. Aastail 1946—1954 lõpetas märgitud kursused 391 inimest.

Nõukogude aparaadi kõigi lülide kaadri kvalifikatsiooni tõstmiseks organiseeriti Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures alaliselt töötavad kursused. Aastail 1954—1957 õppis neil kursustel 927 inimest.

EK(b)P pööras suurt tähelepanu majandus- ja tootmisala kaadri kvalifikatsiooni tõstmisele. EK(b)P Keskkomitee XVII pleenumi (juulis 1947) otsuste alusel organiseeriti vabariigi alluvusega ministeeriumide juurde mitmesugused kursused tootmisettevõtete spetsialistide kvalifikatsiooni tõstmiseks. Alaliselt töötavad kursused loodi tootmisettevõtete direktorite ja teiste juhtivate töötajate töö-alase kvalifikatsiooni tõstmiseks. Nende kursuste kaudu tehti ära suur töö majandus- ja tootmisala kaadri väljaõpetamisel. Nii näiteks lõpetas 1949. aastal Eesti NSV kohaliku tööstuse ministeeriumi süsteemis täienduskursused 724 inimest.

Praktikute kvalifikatsiooni tõstmisel oli eriti tähtis nende üldharidusliku ja erialase haridusliku taseme tõstmine kaugõppe-haridussüsteemi kaudu.

Organiseeritult toimus vabariigis juhtivate partei- ja nõukogude töötajate kvalifikatsiooni ja nende ideelis-teoreetilise taseme tõstmine. See oli eriti vajalik noore Eesti nõukogude vabariigi tingimustes, kus oli suur puudus juhtivast partei- ja nõukogude kaadrist. Selle küsimuse lahendamisel etendas tähtsat osa NLKP Keskkomitee juures asuva Kõrgema Parteikooli kaugõppeosakonna loomine Tallinnas. Siin asusid õppima vabariigi juhtivad partei- ja nõukogude töö-

tajad, kellel ei olnud võimalik tööd katkestada. Aastail 1947—1957 lõpetas kõrgema parteikooli kaugõppe teel 145 juhtivat partei- ja nõukogude töötajat.

Et luua töötajatele avaramaid võimalusi hariduse omandamiseks tootmistööd katkestamata, loodi 1945. aastal Tartu Riikliku Ülikooli juurde kaugõppeosakond, mis avas laialdased võimalused ülikooliharidu se omandamiseks mitmesugustel erialadel. Seoses mittestatsionaarsete üliõpilaste arvu kiire kasvuga avati Tallinnas Tartu Riikliku Ülikooli kaugõppeosakonna konsultatsioonipunkt. Aastail 1946—1958 lõpetas Tartu Riikliku Ülikooli kaugõppe teel 591 inimest.

Kõrgema tehnilise hariduse omandamiseks loodi ka Tallinna Polütehnilise Instituudi juurde 1946. aastal kaugõppeosakond ja 1947. aastal õhtune osakond. Aastail 1946—1958 lõpetas Tallinna Polütehnilise Instituudi kaugõppe osakonna 156 inimest ja õhtuse osakonna 177 inimest.

1959. aastaks oli Eesti Põllumajanduse Akadeemia kaugõppeteaduskond ette valmistanud 90 kõrgema haridusega spetsialisti.

Mittestatsionaarselt õppijate arv kõrgemates õppeasutustes, tehnikumides ja teistes kesk-eriõppeasutustes on pidevalt suurenenud. Kui 1945/46. õppeaastal oli mittestatsionaarselt õppijate arv kõrgemates ja kesk-eriõppeasutustes 242, siis 1956/57. õppeaastaks oli nende arv kasvanud 5628-le inimesele.[139]

Kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamise põhiliseks allikaks on kesk-eri- ja kõrgemad õppeasutused.

Selleks et kindlustada vabariigi rahvamajandust vajalike spetsialistidega, tuli eelkõige ulatuslikult arendada üldharidust. Neljas viie aasta plaan (1946—1950) rahvamajanduse alal nägi ette seitsmeklassilise kohustusliku üldhariduse teostamist ning täieliku keskhariduse ulatuslikku laiendamist selle arvestusega, et suunata vähemalt 50 protsenti seitsmeklassilise kooli lõpetajaist edasi õppima üldhariduslikku kooli VIII klassi.

Viies viie aasta plaan aastaiks 1951—1955 nägi ette rahvahariduse alal täieliku keskhariduse järkjärgulist elluviimist ja polütehnilise õppuse korraldamist.

Nendest ülesannetest juhindudes asuti lahendama hariduskü simusi sõjajärgsetel aastatel. Hitlerlik okupatsioon

[139] Eesti NSV rahvamajandus, Tallinn, 1957, lk. 251, 252.

jättis eesti rahvale raske pärandi mitte üksnes koolide õppe- ja kasvatustöö fašiseerimise ja paljude progressiivsete õpetajate koolitööst kõrvaldamise ja füüsilise hävitamise tõttu, vaid ka koolide materiaalsele baasile ülisuure kahju tekitamise tõttu. Kuid hoolimata nendest raskustest suudeti üldhariduse arendamisel saavutada silmapaistvaid tulemusi, mida kinnitavad järgmised andmed: [140]

Üldhariduslike koolide ja õpilaste arv
(kaasa arvatud töölis- ja maanoorte ning täiskasvanute koolid)

	1940/41	1945/46	1950/51	1956/57
Algkoole, seitsmeklassilisi koole ja keskkoole kokku	1255	1059	1243	1197
Sealhulgas keskkoole	42	59	120	187
Õpilaste arv tuhandetes . . .	121,1	125,9	156,5	165,9
Sealhulgas VIII—XI klassis (ilma töölisnoorte ja täiskasvanute keskkoolideta)	10,6	10,9	15,3	31,9

Toodud andmetest selgub, et keskkoolide ja keskkooliõpilaste arv on kasvanud aastail 1944—1956 umbkaudu kolm korda. Kui 1951/52. õppeaastal asus VII klassi lõpetajaist üldhariduslike koolide VIII klassi edasi õppima natuke alla poole (45 protsenti), siis 1955/56. õppeaasta lõpuks tõusis see arv 65 protsendile. Kui aga arvesse võtta ka neid VII klassi lõpetajaid, kes asusid haridust jätkama vabariigi tehnikumides ja muudes kesk-eriõppeasutustes ning töölisnoorte koolides ja Vabariiklikus Kaugõppe Keskkoolis, siis ulatus edasiõppijate arv 87 protsendile.[141] Need andmed kõnelevad ilmekalt meie vabariigi edusammudest keskhariduse teostamisel, partei XIX kongressi vastava otsuse elluviimisel.

1958/59. õppeaasta algul oli meie vabariigi üldhariduslikes koolides 168 754 õpilast, sealhulgas iga tüüpi keskkoolide õpilaste arv ulatus 37 000 õpilaseni.[142]

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus pööravad suurt tähelepanu meie kooli õppe-majandusliku baasi loomisele, mis praegu tunduvalt ületab kodanliku aja taseme.

[140] Eesti NSV rahvamajandus, Tallinn, 1957, lk. 216.
[141] «Nõukogude Kool» nr. 12, 1957, lk. 710.
[142] «Eesti Kommunist» nr. 12, 1958, lk. 12.

Sõjajärgseil aastail on ehitatud ja õpilaste kasutusse antud 53 koolihoonet 23 460 õpilaskohaga üldsummas 126 000 000 rubla väärtuses. 1958. aastal oli ehitamisel 30 koolimaja 16 600 õpilaskohaga. Kui 1950. aastal oli koolimajade ehitamiseks ette nähtud 5,2 miljonit rubla, siis 1958. aastal oli selleks otstarbeks eraldatud 41 miljonit rubla.[143]

Kõrvuti koolihoonete ehitamisega on laienenud üldhariduslike koolide juurde internaadihoonete ehitamine. Suurt tähelepanu on pööratud koolide õppetöökodade loomisele ja nende sisustamisele. Ainuüksi kahe aasta jooksul (1956—1957) on koolid ehitanud 88 töökoda ja 53 kasvuhoonet. 1958. aastaks oli vabariigi koolides 532 töökoda ja 464 õppekabinetti. Kui 1950. aastal eraldati inventari müretsemiseks 2 miljonit rubla, siis 1956. aastal kasutati selleks otstarbeks 9 miljonit rubla ning 1957. aastal 15,2 miljonit rubla. Õppetöökodade sisustamisele on palju kaasa aidanud koolide šefid, kes on koolidele tasuta andnud tööpinke ja seadmeid: ligi 250 autot, üle 150 treipingi, 200 elektrimootorit, 300 traktorit jne.

Üldhariduse laialdase leviku baasil toimus kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide laiaulatuslik ettevalmistamine.

EK(b)P V kongress 1948. aasta detsembris tegi kokkuvõtte eesti kommunistide võitlusest sotsiaalsete ümberkorralduste teostamise eest vabariigis ning rõhutas oma otsustes vajadust kiirendada sotsialismi ülesehitamise tempot ja suurendada kaadri ettevalmistamise ulatust. V kongress püstitas ülesande likvideerida vahe spetsialistide vajaliku hulga ja olemasoleva hulga vahel. Sel eesmärgil kohustas kongress EK(b)P Keskkomiteed, Eesti NSV Ministrite Nõukogu, ministeeriumide ja keskasutuste juhtijaid välja selgitama vajadused kaadri järele ja töötama selle alusel välja kaadri ettevalmistamise plaani lähemaks 5—7 aastaks sellise arvestusega, et kindlustada vabariigi rahvamajanduse vajaduste rahuldamine kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide osas. Sellega andis kongress üksikasjalise programmi rahvusliku kaadri ettevalmistamiseks ja mobiliseeris vabariigi partei-, nõukogude, komsomoli-, ametiühingu- ja majandusorganisatsioonid selle probleemi lahendamisele.

---

[143] Eesti NSV haridusministri V. Oja ettekandest Eesti NSV Ülemnõukogu neljanda koosseisu seitsmendal istungjärgul, avaldatud ajalehes «Noorte Hääl» nr. 205, 30. augustist 1958.

Sõjajärgsel perioodil jätkus aastail 1940—1941 alustatud töö vana kodanliku kooli revolutsioonilise ümberkujundamise lõpuleviimise alal ning kogu õppe- ja kasvatustöö rajamisel kommunistliku kasvatussüsteemi printsiipidele. Tuli ümber korraldada ja üle viia kogu õppe-, kasvatus- ja teaduslik töö marksistlik-leninliku teooria ning eesrindliku teaduse ja tehnika saavutuste alusele ning muuta õpilaste ja üliõpilaste sotsiaalset koosseisu nii, et oleks tagatud uue, sotsialistliku intelligentsi kujunemine töötava rahva kihtidest. Selle ülesande lahendamiseks suunas EK(b)P Keskkomitee õppeasutustesse juhtivale tööle kommuniste, töörahva ja töötava intelligentsi esindajaid ning tugevdas komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonide parteilist juhtimist. Õppeasutuste parteiorganisatsioonid, tuginedes eesrindlike professorite-õppejõudude ja üliõpilaste-töölistuumiku jõududele, asusid lahendama kooli valitsemise ja juhtimise ülesandeid.

See töö toimus eelkõige õpilaste ja üliõpilaste sotsiaalse koosseisu parandamise huvides. Ülesanne seisis selles, et järsult suurendada tööliskl.assi ja töötava talurahva ridadest pärinevate noorte osatähtsust tehnikumides ja kõrgemates õppeasutustes. Partei- ja komsomoliorganisatsioonid koos õppeasutuste juhtkondadega arendasid ulatuslikku selgitus- ja organiseerimistööd töölisnoorsoo keskel, et organiseerida nendest sotsialistliku intelligentsi kujundamist. Et kiirendada lõpetamata keskharidust omavate töölisnoorte astumist kõrgematesse õppeasutustesse, organiseeriti 1945. aastal Tartu Riikliku Ülikooli ja Tallinna Polütehnilise Instituudi juurde kuuekuulised kursused keskkoolikursuse kiirendatud lõpetamiseks.

Kohustusliku seitsmeklassilise koolikohustuse elluviimine ning keskhariduse laialdane arendamine lõid avarad tingimused keskmise ja kõrgema kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamiseks töörahva hulgast. Nii oli 1951. aastal Tartu Riikliku Ülikooli esimesele kursusele vastuvõetud üliõpilaste sotsiaalne koosseis järgmine: tööliste hulgast — 35 protsenti, töötava talurahva hulgast — 24 protsenti, teenistujate hulgast — 41 protsenti. Tallinna Polütehnilises Instituudis olid need näitajad samal aastal vastavalt 44, 21 ja 35 protsenti. Töötava talurahva hulgast pärinevate laste protsent oli kõrgem pedagoogilistes õppeasutustes. Kiiresti kasvas kommunistlike noorte arv kõrgemates õppeasutustes.

Nõukogude valitsus lõi kõik materiaalsed tingimused töö-

tava rahva lastele hariduse omandamiseks stipendiumide maksmise, õppevahendite ja ühiselamute kasutada andmise näol. Kui kodanlikus Eestis kõrgematel õppeasutustel puudusid ühiselamud ja üliõpilased olid sunnitud elama eratubades ja toanurkades ning maksma selle eest kallist üüri, siis nõukogude õppeasutused laiendasid ja laiendavad ühiselamute võrku aastast aastasse. Kui Tartu Riikliku Ülikooli ühiselamuis elas 1945. aastal 260 inimest, siis 1948. aastal elas neis 590 inimest, 1951. aastal aga juba 1136 inimest. 1955/56. õppeaasta alguseks elas kõigi kõrgemate õppeasutuste üliõpilastest 4175 ühiselamuis. Statsionaarsetest üliõpilastest said stipendiumi 6833 ehk 80,6 protsenti. Olgu siinjuures öeldud, et kodanlikus Tartu ülikoolis sai 1927. aastal ainult 3,6 protsenti üliõpilastest üht või teist abi riigilt, kusjuures selle abi keskmine summa aastas võrdus ligikaudu aastas tasutava õppemaksuga.

Peamine ülesanne vabariigi koolides, tehnikumides ja kõrgemates õppeasutustes seisis kogu õppe- ja kasvatustöö marksistlik-leninlikel põhimõtetel ümberkorraldamises ning selle ideelise taseme tõstmises. Sel eesmärgil korraldati ümber kogu õppeprotsess; kehtestati uued õppeplaanid ja -programmid, mis olid kooskõlas eesrindliku teaduse ja tehnika nõuetega ning olid suunatud sellele, et valmistada ette haritud ja kultuurseid nõukogude spetsialiste. Vabariigi tehnikumide ja kõrgemate õppeasutuste ülesandeks sai valmistada ette spetsialiste mitmesugustele majandus-, kultuuri- ja haldusaladele ning pidevalt tõsta õppetöö kvaliteeti vastavalt sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise kasvavatele vajadustele. Nende ülesannete täitmisel juhindusid õppeasutused kommunistliku partei nõudest, et nõukogude spetsialist ei saa olla ainult oma teadusala spetsialist, vaid ta peab ühtlasi olema ka poliitika- ja ühiskonnategelane, elavalt huvi tundma oma maa ja rahva elu vastu ning aktiivselt osa võtma maa poliitilise elu juhtimisest.

Tulevaste spetsialistide ettevalmistamine esimestel sõjajärgsetel aastatel toimus olukorras, kus vabariigis polnud veel mitte täielikult välja juuritud vaenulike klasside jäänused, eriti kulaklus, kes püüdsid kasvavat noorsugu mitmesugusel viisil mõjutada ning uimastada kodanlik-natsionalistliku ideoloogiaga. Samal ajal tuli arvestada seda, et tehnikumide ja kõrgemate õppeasutuste õpilaskond oli rõhuvas enamuses võrsunud kodanliku ühiskonna tingimustes ja viibinud kolm aastat saksa fašistliku ideoloogia mõju all.

Kõigi nende tegurite toimel andsid end teatud osa noorsoo juures tunda kodanliku ideoloogia igandid ja kodanliku natsionalismi avaldused, esines vastutustundetut suhtumist õppetöösse ning amoraalset käitumist. Paljude noorte, samuti aga ka ühe osa õpetajate hulgas valitsesid veel ebanõukogulikud vaated, nagu ei oleks poliitika ja haridus ning teadus omavahel seotud jne. Teatavasti väidavad kodanlikud poliitikud, et kodanlik riik ei segavat end ei haridusellu ega teadusesse, et viimased elavad nn. «omaenda» elu. Tegelikult aga viib kodanlus ka hariduse ja teaduse valdasellu oma klassipoliitikat. V. I. Lenin ütles, et vana kool kuulutas, et ta tahab kujundada igakülgselt haritud inimest, et ta õpetab teadusi üldse. Meie teame, et see oli läbi ja läbi vale, sest kogu ühiskond oli rajatud ja püsis inimeste jaotusel klassideks, ekspluateerijaiks ja rõhutuiks. On loomulik, et vana kool, olles läbi imbunud klassivaimuga, andis teadmisi ainult kodanluse lastele. Iga tema sõna oli kodanluse huvides võltsitud. Tööliste ja talupoegade noor sugupõlv ei saanud neis koolides niivõrd kasvatust kui drilli sellesama kodanluse huvides. Neid kasvatati nõnda, et valmistada kodanlusele kõlblikke teenreid, kes suudaksid talle kasu tuua ega häiriks ühtlasi tema rahu ja jõudeolekut. Sellepärast, eitades vana kooli, seadsime endale ülesandeks võtta sealt ainult see, mida vajame selleks, et saavutada tõeline kommunistlik haridus.[144]

Järelikult ei saanud ükski õpetaja asuda väljaspool poliitikat, kui ta kasvatas lapsi ekspluateeriva klassi huvides. Õpetajale öeldi, et niikaua kui tema töö on kooskõlas valitseva, ekspluateeriva klassi poliitikaga, on ta apoliitiline. Kui ta aga püüdis lapsi kasvatada vastavalt töörahva huvidele, siis loeti teda «poliitikaga» tegelevaks ja kõrvaldati õppetöölt. See kodanliku klassipoliitika teostamise deviis oli nõukogude korra algusaastail veel tugevasti juurdunud ning sellepärast tuli ideoloogilise töö raskuspunkt asetada selle kahjuliku ning aegunud «apoliitilisuse» positsiooni paljastamisele ning selle selgitamisele, et nõukogude spetsialisti juures peab tema erialane professionaalsus olema orgaaniliselt seotud tema ühiskondlik-poliitilise tegevusega sotsialismi ehitamisel.

Nende ja mitmesuguste teiste kodanliku aja igandite olemasolu nõudis, et meie tehnikumid ja kõrgemad õppeasutused, nende õpilased ja üliõpilased võitleksid visalt kõigi

[144] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 254.

igandite vastu noorsoo teadvuses, mis takistasid õige kommunistliku maailmavaate kujunemist. Seepärast tuli intensiivistada ideelis-poliitilist kasvatustööd, muuta see plaanipäraseks ja järjekindlaks, mobiliseerida parteiorganisatsioonide juhtimisel selle teostamisele õppejõude ja üliõpilasi.

Üliõpilaste hulgas tehtav kasvatustöö toimus kahes põhilises lõigus: õppeprotsessis ja õppetöö-välises kasvatustöös.

Et põhiline kasvatustöö toimuks õppeprotsessis, selleks tuli kõrgema kooli administratsioonil ja parteiorganisatsioonil tagada, et kõik loengud, seminarid ja praktikumid annaksid üliõpilastele mitte ainult erialase ettevalmistuse, vaid ka kasvataksid neid, avardaksid nende silmaringi, äratasid huvi poliitiliste, majanduslike ja kultuuriliste küsimuste vastu. Selle nõude täitmisel esines esimestel sõjajärgsetel aastatel suuri raskusi. Hulk õppejõude arvas, et nende ülesandeks on ainult «puhas õppetöö», mis ei ole seotud kasvatuslike funktsioonide täitmisega. Sellises olukorras pöörasid parteiorganisatsioonid suurt tähelepanu sellele, et kõigi distsipliinide õpetamine rajaneks marksistlik-leninlikul metodoloogial ja väljendaks leppimatut võitlust pseudoteaduslike kodanlike kontseptsioonide vastu. Selle nõude realiseerimine toimus vahetus seoses professorite ja õppejõudude ideelis-poliitilise kasvatamisega. Vastavalt sellele, kuidas õppejõud omandasid marksistlik-leninliku maailmavaate, toimus loengukursuste ümberkorraldamine marksistlik-leninliku metodoloogia printsiipidel ning selles osutati järjest suuremat tähelepanu teadusliku metodoloogia küsimustele ning õpetati üliõpilasi tegema õigeid üldistusi dialektilise meetodi alusel. Marksistlik-leninlike ideede käsitlemine eriteaduste materjalil aitas üliõpilastel sügavamalt omandada materialistlikku maailmavaadet. Marksistliku maailmavaate süvendamise eesmärgil korraldati kateedrite ja kateedrite-vahelisi nõupidamisi eriteaduste alal esile kerkinud teooriate metodoloogiliseks ja filosoofiliseks selgitamiseks. Samal ajal praktiseeriti mitmesuguste ettekannete esitamist nõukogude teaduse, tehnika, kirjanduse ja kunsti aladelt ning nende läbiarutamist. Nende ja mitmesuguste teiste vahendite rakendamisega saavutati seda, et õppetöö protsessis professorid-õppejõud lakkasid olemast «puhta teaduse» õpetajad ja muutusid aktiivseiks nõukogude ühiskonna spetsialistide kasvatajaiks, kes tunnevad oma eriala ja riigi poliitikat.

Eriti vastutusrikast osa noorte spetsialistide kasvatamisel õppetöö käigus etendas ühiskonnateaduste õpetamine. Relvastades üliõpilasi marksistlik-leninliku teooria tundmisega, aitasid need kateedrid kõige rohkem kaasa tulevaste spetsialistide kommunistliku maailmavaate kujunemisele.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel esines aga ühiskonnateaduste õpetamisel suuri raskusi ja puudusi. Näiteks Tallinna Polütehnilise Instituudi ühiskonnateaduste kateedrid tulid esialgu halvasti toime neile pandud ülesannete täitmisega. Nende kateedrite loengud ja seminarid toimusid madalal teoreetilisel tasemel: loengutes käsitleti ebarahuldavalt kodanliku ja proletaarse maailmavaate vastandlikkust, selgitati nõrgalt nõukogude korra üleolekut kapitalistlikust korrast; seminarid toimusid primitiivsel küsimuste ja vastuste meetodil. Sellise ebarahuldava töö tulemused avaldusid 1947/48. õppeaasta talvisel eksamisessioonil, kus paljud üliõpilased andsid pealiskaudseid ja ebateaduslikke vastuseid. Analoogilisi puudusi esines teiste kõrgemate õppeasutuste ja tehnikumide töös.

Erakordselt suurt tähelepanu ühiskonnateaduste õpetamise parandamisele pööras EK(b)P Keskkomitee. Keskkomitee organiseeris regulaarselt ühiskonnateaduste kateedrite juhatajate ja õppejõudude ning kõrgemate õppeasutuste parteibüroode sekretäride seminare. Neil seminaridel vahetati töökogemusi, tutvuti uute töömeetodite ja -vormidega, arutati teoreetilisi küsimusi ning üldistati töökogemusi ühiskonnateaduste õpetamise organiseerimisel ja üliõpilaste abistamisel marksistlik-leninliku teooria õppimises.

EK(b)P Keskkomitee büroo kuulas ühiskonnateaduste õpetamise kvaliteedi pideva tõstmise eesmärgil süstemaatiliselt ära aruandeid ühiskonnateaduste õpetamise kohta, mis avaldas suurt mõju õppeasutuste juhtkondade ja parteiorganisatsioonide töö paranemisele ühiskonnateaduste õpetamisel.

Üheks kommunistliku kasvatuse tähtsaks koostisosaks oli teadliku distsipliini kasvatamine. Kodanlikus Eestis, nagu kõikjal kapitalistlikes maades, valitses õppetöö korraldamisel kõrgemates õppeasutustes täielik anarhia. Juurdus kahjulik traditsioon — õppimine on ainult iga üliõpilase isiklikuks asjaks. Sellest tingituna oli üliõpilane õppetöö korraldamise küsimustes jäetud täiesti omapead. Ta ise otsustas, millisest loengust ta osa võtab või millisest mitte. Eksamite sooritamise järjekord oli samuti valikuvaba, ühed ained

olid teistele üksnes eelduseks. Need kodanliku kooli igandid andsid end teravalt tunda esimestel sõjajärgsetel aastatel. Nii näiteks ilmus Tartu Riiklikus Ülikoolis 1944/45. õppeaasta talvisele eksamisessioonile 68 protsenti üliõpilaste üldarvust. Tallinna Polütehnilises Instituudis jõudis 1945/46. õppeaasta sügissemestri lõpuks ainult 8 protsenti üliõpilastest edasi normaalselt, ülejäänud üliõpilaste akadeemiline võlgnevus ulatus ühest kuni kahekümne eksamini. Tallinna Polütehnilise Instituudi 1946/47. õppeaasta talvisel eksamisessioonil ilmus eksamitele 86 protsenti üliõpilastest, neist sooritas eksamid 78 protsenti; 1947/48. õppeaasta talvisel eksamisessioonil ilmus eksamitele 82 protsenti üliõpilastest, neist sooritas kõik eksamid 71 protsenti.

Nende väärnähtuste likvideerimisel oli õppetöö ümberkorraldamisel ja õppedistsipliini kasvatamisel erakordselt suur tähtsus. Kehtestati kindel tunniplaan loengute, seminaride ja laboratoorsete tööde kohta. Õppeasutuste juhtkond koos partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonidega viis läbi laialdast selgitustööd õppedistsipliini tõstmiseks. Sel eesmärgil kinnitas Tartu Riikliku Ülikooli parteibüroo juba 1944/45. õppeaastal professoreid ja õppejõude üliõpilaste akadeemiliste rühmade juurde, kelle ülesandeks oli igale üliõpilasele selgitada, et riigi poolt iga üliõpilase kohta kulutatavaid vahendeid tuleb tasuda eeskujuliku õppetööga. Pidev võitlus lohakuse, organiseerimatuse ning hooti töötamise vastu viis selleni, et rõhuv enamus üliõpilastest hakkas kohusetundlikult suhtuma oma õppeülesannetesse.

Suur tähtsus võitluses distsipliini ja õppeedukuse eest oli komsomoliorganisatsioonidel. Esialgu esines ka komsomoliorganisatsioonide töös tõsiseid puudusi, mis seisid selles, et komsomoliorganisatsioonid töötasid omaette ega osutanud vajalikku abi õppeasutuste direktsioonile ja õppejõududele õppe- ja kasvatustöö kvaliteedi tõstmisel ning distsipliini kõvendamisel ja õppeedukuse parandamisel üliõpilaste hulgas. Vastavalt sellele, kuidas parteiorganisatsioonid parandasid komsomoli parteilist juhtimist, paranes komsomoliorganisatsioonide töö.

Tehnikumide ja kõrgemate õppeasutuste partei-algorganisatsioonide töö tase sõltus suurel määral partei linna- ja rajoonikomiteede juhtimisest, mis samuti aastast aastasse paranes. Nii arutas näiteks partei Tallinna linnakomitee oma

büroo istungil 1952. aastal Tallinna Õpetajate Instituudi parteiorganisatsiooni tööd õppejõudude ja üliõpilaste ideelis-poliitilisel kasvatamisel. Partei Tartu linnakomitee arutas Eesti Põllumajanduse Akadeemia parteiorganisatsiooni tööd. Märkinud ära mitmeid puudusi poliitilise kasvatustöö alal kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonides, aitasid parteikomiteed parteiorganisatsioonidel kindlaks määrata konkreetsed teed õppetöö ja üliõpilaste kasvatamise ideelise taseme tõstmiseks.

Täites kõrgemate parteiorganite otsuseid, hakkasid vabariigi tehnikumide ja kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonid rohkem süvenema õppe- ning kasvatustöö sisusse. Õppeasutuste parteikoosolekuil ja parteibüroo istungitel arutati ikka sagedamini ja sügavamalt õppe- ja kasvatustöö kvaliteedi küsimusi, samuti teisi kõrgemate õppeasutuste töö aktuaalseid küsimusi. Parteiorganisatsioonid õppisid paremini tundma õppe- ja kasvatustöö kõiki külgi, süvenesid põhjalikult teaduskondade ja kateedrite töösse, tutvusid iga töötaja tööalaste ja poliitiliste omadustega. Kõige selle tulemusena pöörati järjest suuremat tähelepanu üliõpilaste ideelis-poliitilisele kasvatamisele väljaspool õppeprotsessi. Sel eesmärgil organiseeriti loengulist propagandat, küsimuste-vastuste õhtuid, kohtumisi vanade revolutsionääridega ja tootmistöö eesrindlastega, temaatilisi konverentse mitmesugustel teemadel ning korraldati mitmesuguseid kultuurilisi üritusi. Õppetöö-välise kasvatustöö obligatoorseks osaks kõigis kõrgemates õppeasutustes oli töö üliõpilasrühmaga, kus rühma juurde kinnitatud õpejõud-rühmahooldaja organiseeris poliitilisi vestlusi, aitas organiseerida üliõpilaste iseseisvat tööd ja vaba aja veetmist. Rühmahooldaja tähtsaks ülesandeks oli abistada rühma komsomoliorganisatsiooni tema töös.

Ideelise ja poliitilise kasvatustöö konkreetsemaks ja mõjuvamaks muutmise eesmärgil kanti viimastel aastatel vabariigi kõrgemates õppeasutustes selle töö raskuspunkt üha rohkem teaduskondadesse. See võimaldas teha kasvatustööd diferentseeritult, arvestades ühe või teise teaduskonna spetsiifikat, ning hõlmata iga üliõpilast. Tartu Riikliku Ülikooli, Eesti Põllumajanduse Akadeemia ja Tallinna Polütehnilise Instituudi parteibürood on viimastel aastatel pööranud erilist tähelepanu küsimusele, kuidas teaduskondade parteiorganisatsioonid korraldavad kasvatustööd. Sel alal saavutati paremaid tulemusi Tartu Riikliku Ülikooli õigus- ja ma-

jandusteaduskonnas ning Tallinna Polütehnilise Instituudi keemia-mäeteaduskonnas. Mainitud teaduskondade parteiorganisatsioonid on hästi rakendanud tööle komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonid.

Tänu sellele, et tulevaste spetsialistide ettevalmistamine oli pidevalt parteiorganite tähelepanu keskpunktis, kasvas aastast aastasse nende erialase ja ideelis-poliitilise ettevalmistamise tase, suurenes õppejõudude ja üliõpilaste poliitiline ja loominguline aktiivsus, õppe- ja kasvatustööd seoti ikka rohkem tegeliku eluga, kommunismi ülesehitamise praktiliste ülesannetega.

Rahvamajanduse ja kultuurielu tormiline kasv Eesti NSV-s tõid enesega kaasa ennenägematult ulatusliku kvalifitseeritud spetsialistide ettevalmistamise kõikidel aladel. Ettevalmistatavate spetsialistide arvu kasvu aastail 1940—1957 näitavad tabelis nr. 10 toodud andmed.

Tabel 10

Üliõpilaste ja õpilaste arvu kasv Eesti NSV kõrgemates õppeasutustes, tehnikumides ning teistes kesk-eriõppeasutustes

(kaasa arvatud mittestatsionaarsed ja õhtused osakonnad)

Aasta (õppeaasta alguses)	Kõrgemad õppeasutused		Tehnikumid ja teised kesk-eriõppeasutused	
	Õppeasutuste arv	Üliõpilaste arv	Õppeasutuste arv	Õpilaste arv
1940	5	4740	17	2114
1945	5	3771	46	9747
1950	7	8813	47	10355
1951	7	9168	48	12068
1952	7	9564	48	14020
1953	7	10154	48	15298
1954	7	11438	47	16157
1955	7	11867	46	16140
1956	6	11977	46	15565
1957	6	12018	44	13792
1958	6	12100	35	12779

Eriti suure ulatuse omandas spetsialistide ettevalmistamine viiendal viisaastakul ja sellele järgnenud aastatel. Vastavalt sotsialistliku rahvamajanduse arenemise vajadustele toimus neil aastail õppeasutuste profiilide täpsusta-

Tabel 11

Üliõpilaste arvu kasv aastail 1950—1958 Eesti NSV kõrgemates õppeasutustes *

(kaasa arvatud mittestatsionaarsed ja õhtused osakonnad)

Õppeasutused	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59
Tartu Riiklik Ülikool	3616	2551	2891	3161	3688	4098	4349	4632	4808
Tallinna Polütehniline Instituut . .	2074	2386	2424	2461	2463	2549	2662	2874	3053
Eesti Põllumajanduse Akadeemia . .	—	1251	1596	1914	2189	2408	2476	2334	2290
Tallinna Õpetajate Instituut	1547	1453	—	—	—	—	—	—	—
Ed. Vilde nimeline Tallinna Pedagoogiline Instituut	—	—	1358	1543	1847	1886	1873	1854	1628
Tartu Õpetajate Instituut	1133	1139	930	739	929	617	304	—	—
Tallinna Riiklik Konservatoorium . .	121	108	114	119	128	142	149	166	159
Eesti NSV Riiklik Kunstiinstituut . .	322**	280	251	217	194	167	164	158	162
Kokku	8813	9168	9564	10154	11438	11867	11977	12018	12100

* Aluseks on võetud õppeaasta algus.

** Kaasa arvatud likvideeritud Tartu Riikliku Kunstiinstituudi 87 üliõpilast.

mine ja nende edasine väljaarendamine. Sellest annavad ülevaate tabelis nr. 11 toodud andmed.

Analüüsides spetsialistide ettevalmistamist erialade järgi, näeme, et see toimus vastavalt sotsialistliku majanduse ja kultuurielu kasvule vabariigis.

Sotsialismi ehitamise edu sõltus suurel määral tööliste, talupoegade ja intelligentsi kõrgest teadlikkusest. Seepärast oli eriti tähtis hästi ette valmistada parteikaadrit, kes juhiks ideoloogilist tööd ja võitlust kodanlik-natsionalistliku ideoloogia ja kapitalismi igandite vastu inimeste teadvuses.

Nende ülesannete lahendamiseks avati 1945. aastal vabariiklik aastane parteikool 200 kuulajaga ning kolme osakonnaga: partei-, propaganda- ja kommunistlike noorte osakond. 1946. a. veebruaris avati parteikooli juurde veel nõukogude osakond 200 kuulajaga. Seega õppis aastases parteikoolis 400 inimest.

Partei- ja nõukogude kaadri ettevalmistamisel tuli esialgu ületada tõsiseid raskusi. Õppeprogramm nõudis põhjalike teadmiste omandamist marksismi-leninismi teoorias ning partei- ja nõukogude töö küsimustes. Samal ajal ei olnud 50 protsendil kuulajaist lõpetatud keskharidust; kuulajate eelteadmised sotsiaal-majanduslikes ainetes olid samuti väga puudulikud, sest enamik kooli kuulajaid oli omandanud hariduse kodanlikus koolis. Enamikul kuulajaist ei olnud nimetamisväärseid kogemusi partei- ja nõukogude töö alal, sest kuulajate koosseisust moodustasid rohkem kui 70 protsenti noored kommunistid, parteistaažiga 1—3 aastat. Suur raskus oli ka selles, et esialgu puudusid eesti keeles paljud marksismi-leninismi klassikute tööd, mis veelgi raskendas õppetööd, sest 70 protsenti kuulajaist valdas vene keelt liiga vähe selleks, et kasutada venekeelset õppematerjali.

Kõik need asjaolud nõudsid suuri pingutusi parteikooli juhtkonnalt ja kuulajatelt, et toime tulla kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamise ülesandega.

Tähtsaks etapiks partei- ja nõukogude kaadri ettevalmistamisel oli partei- ja nõukogude töötajate teoreetilise ja erialase ettevalmistamise ning kvalifikatsiooni tõstmise kindel süsteem. Üleliidulises ulatuses loodi ÜK(b)P Keskkomitee juurde Ühiskonnateaduste Akadeemia ja kõrgem parteikool. Meie kodumaa kõikides liiduvabariikides (Eesti NSV-s 1. novembril 1946), kraides ja oblastites loodi kaheaastased parteikoolid. Määrati kindlaks ka parteikoolide uus õiguslik

kord, mille järgi kõrgema parteikooli lõpetajatele (keskhariduse olemasolu korral) nähti ette kõrgema õppeasutuse diplomi omistamine ja kaheaastase parteikooli lõpetajatele diplomi omistamine õpetajate instituudi õigustes.

Keskkomitee mainitud otsuse alusel töötas EK(b)P Keskkomitee välja juhtivate partei- ja nõukogude töötajate ettevalmistamise plaani aastaiks 1947—1950, mis hõlmas 1382 töötajat. Selle plaani alusel nähti ette ühe osa partei- ja nõukogude töötajate ettevalmistamine ÜK(b)P Keskkomitee juures asuvas kõrgemas parteikoolis ja ühiskonnateaduste akadeemias. Peamine raskuspunkt langes vabariiklikule parteikoolile, mis pidi ette valmistama juhtivaid partei- ja nõukogude töötajaid rajoonide ja linnade jaoks.

Õppetöö aluseks vabariiklikus parteikoolis oli ÜK(b)P Keskkomitee poolt kinnitatud õppeplaan, milles oli ette nähtud 11 õppeainet ja 1630 õppetundi. See õppeprogramm võimaldas anda põhjalikke teadmisi marksistlik-leninliku teooria alalt ning tõsta kuulajate üldhariduslikku taset. Õppetöö parteikoolis ei seisnud ainult üldteoreetiliste distsipliinide omandamises, vaid oli tihedalt seotud sotsialistliku ülesehitustöö praktikaga, selle üldistamisega. See arendas kuulajaid iseseisvalt analüüsima ühiskondliku elu fakte ja nähtusi ning hindama neid parteiliselt, üldriiklikult seisukohalt. Õppetööd viisid läbi vastavad kateedrid, kuhu oli koondatud vabariigi tugevamad õppejõud, nagu prof. O. Stein, dotsent A. Raud, A. Liebman, L. Lambakahar, A. Panksejev jt. Vabariikliku parteikooli juhtkond pööras suurt tähelepanu noorte õppejõudude valikule ja kasvatamisele seoses kooli tegevuse laienemisega, mille tulemusena parteikool kasvatas üles palju tublisid õppejõude, nagu seltsimehed J. Jakobson, V. Lill, A. Koop jt., kes võitsid sisukate ja huvitavate, kõrgel teaduslikul ja metoodilisel tasemel peetud loengutega kuulajate teenitud poolehoiu. Selleks et teoreetiliste teadmiste omandamist tihedalt siduda tegeliku eluga, kommunismi ülesehitamise praktiliste ülesannetega, tõmmati õppetöö läbiviimisele kaasa suur hulk vabariigi juhtivaid töötajaid, kes viisid läbi loenguid ja seminare väga mitmesugustel teemadel NLKP ajaloost, partei ehitusest, nõukogude majanduse alustest ja rahvamajandusharude juhtimise praktikast, riigiõigusest ja nõukogude ehitusest.

Vabariiklik parteikool tegi ära suure töö rahvusliku partei- ja nõukogude kaadri ettevalmistamise alal. Aastail 1946—1958 lõpetas parteikooli kursuse (alates 1955. aas-

tast oli parteikoolis õppeaeg 3 aastat) 786 isikut. Rõhuv enamus neist töötab juhtival partei-, komsomoli- ja nõukogude töö!. Suur hulk parteikooli lõpetajaid jätkas õpinguid kõrgemas parteikoolis, vabariigi kõrgemates õppeasutustes ja ühiskonnateaduste akadeemias, mille tulemusena neist on saanud tublid partei- ja nõukogude töötajad.

Partei- ja haldusala kaadri ettevalmistamine toimus samuti vabariigi kõrgemate õppeasutuste kaudu. Nõukogude Eesti riigi- ja haldusaparaat — ministeeriumid, nõukogud, haldusasutused ning kohtu- ja prokuratuuriorganid jne. — vajasid juriidilise eriharidusega töötajaid. Esialgu oli juriidilisel alal töötav kaader suures osas vähese erialase kvalifikatsiooniga, olles väga sageli vastava kaadri puudumise tõttu paratamatult komplekteeritud ilma põhjaliku teoreetilise ettevalmistuseta ja erialaste oskusteta inimestest. Eriti halb oli olukord kaadri alal vabariigi kohtu- ja prokuratuuriorganites. 1946. a. andmeil oli 35 protsenti linnade ja maakondade prokuröridest algharidusega ja ainult ühel prokuröril oli kõrgem juriidiline haridus. Rõhuv enamus — 69 protsenti — prokuratuuriaparaadi töötajatest oli ilma juriidilise eriharidusetа. Analoogiline olukord valitses rahvakohtunike osas; 75 protsendil neist ei olnud juriidilist haridust.

Kommunistlik partei pööras suurt tähelepanu juriidilise kaadri ettevalmistamisele. ÜK(b)P Keskkomitee 1946. a. otsus juriidilise hariduse laiendamise ja parandamise kohta märkis ära juriidilise hariduse mahajäämust põhjustavad asjaolud ning andis konkreetsed direktiivid selle mahajäämuse likvideerimiseks ja juriidilise kaadri ettevalmistamise taseme tõstmiseks. Nende direktiivide ellurakendamise tulemusena Eesti NSV-s suurendati aastast aastasse Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonda vastuvõetavate üliõpilaste arvu. Kuid sellest hoolimata ei suutnud Tartu Riiklik Ülikool täiel määral rahuldada nõudmist juriidilise haridusega kaadri järele, mille tõttu kutsuti ellu Tallinna Juriidiline Kool, kus asuti ette valmistama keskmise kvalifikatsiooniga juriidilist kaadrit. Statsionaarse õppuse kõrval alustati juriidilise kaadri ettevalmistamist Tartu Riikliku Ülikooli ja Tallinna Juriidilise Kooli kaugõppeosakondades. Paljud haldus-, prokuratuuri- ja kohtuorganite juhtivad töötajad asusid juriidilise hariduse omandamisele mittestatsionaarsel teel. Viienda viisaastaku jooksul andis Tartu Riiklik Ülikool 260 ja Tallinna Juriidiline Kool 226 lõpetajat, mille tõttu

puudujääk juriidilise kaadri osas likvideeriti. Kvalifitseeritud juriidilise kaadri pidev juurdevool meie riigi- ja haldusaparaati võimaldas parandada riigiaparaadi tööd.

Üheks nõukogude kaadri väesalgaks on tehniline intelligents. Ilma insener-tehnilise kaadrita ei ole võimalik arendada sotsialistlikku tootmist ega saavutada kõrget tööviljakust. Juba nende ülesannete poolest, mille määrab masinaid kasutava suurtootmise iseloom, kuulub tehnilisele intelligentsile tootmises juhtiv koht, samuti on tal tähtis koht majanduse juhtimise keskasutustes, majandusharude aparaadis, tehnilistes õppeasutustes ja tööstuslikes uurimisinstituutides.

Viie aasta plaan aastaiks 1946—1950 nägi ette vabariigi industrialiseerimise, eelkõige rasketööstuse arendamise: peaaegu $^3/_4$ kõigist kapitaalmahutustest paigutati rasketööstusse. Viie aasta plaani järgi oli vaja esmajärjekorras arendada põlevkivi-, põlevkivitöötlemise, masinaehitus- ja ehitusmaterjalide tööstust, samuti ka taastada ja arendada transporti. NSV Liidu Ülemnõukogu määras Eesti NSV rahvamajanduse taastamise, rekonstrueerimise ja edasiarendamise vajadusteks esimesel sõjajärgsel viisaastakul 3,5 miljardit rubla kapitaalmahutusi. Keskmiselt iga elaniku kohta arvestatult oli see 2,6 korda rohkem kui Vene NFSV-s. Eraldatud kapitaalmahutuste suuruse poolest oli Eesti NSV esimesel sõjajärgsel viisaastakul teiste liiduvabariikide hulgas 8-ndal kohal. Tööstuse ja ehitustegevuse kiire arendamine viiendal viisaastakul ning tööstuse varustamine kaasaegse tehnikaga suurendasid veelgi nõudmist mitmesuguste tehnilise ala spetsialistide järele. Pidades silmas seda, et kodanlikus Eestis oli äärmiselt vähe tehnilist intelligentsi, vabariigi industrialiseerimise programm aga oli väga suurejooneline, saab selgeks, kui suur puudus oli meil tehnilisest kaadrist. 1946. aastal töötas vabariigi tööstuses kõigest 549 kõrgema haridusega inseneri ja tehnoloogi, tehnilise keskharidusega spetsialistide arv oli ligikaudu 1500. Eesti NSV Riikliku Plaanikomisjoni andmeil vajati aga aastaiks 1947—1950 1853 kõrgema ja 4050 kesk-eriharidusega spetsialisti. Analüüsides insener-tehnilise kaadri olemasolu erialade järgi, selgus, et eriti suurt puudust tunti masinaehituse ja metallitööstuse, keemia- ja kütteainetetööstuse ning ehitusala inseneride järele.

Sotsialistliku tootmise organiseerimine nõudis täiesti uut tüüpi tootmisjuhte, kes pidid juhtima tootmisettevõtete tööd

nii tootmis-tehniliselt kui ka ühiskondlik-poliitiliselt. Järelikult oli ülesanne selles, et luua niisugune tootmis-tehniline kaader, kes on veendunud kommunistliku partei poliitika õigsuses ning on valmis jõudu säästmata võitlema selle poliitika elluviimise eest rahvamajanduses.

Tootmis-tehnilise kaadri ettevalmistamise raskuspunkt langes tehnilistele õppeasutustele. Rekordiliselt lühikese aja jooksul taastati ja organiseeriti tehniliste õppeasutuste võrk. Tallinna Polütehniline Instituut asus ette valmistama rahvamajandusele kõrgema haridusega tehnilist juhtivat kaadrit. Juba 1945. aastal töötas Tallinna Polütehnilises Instituudis 170 õppejõudu ning õppis 1403 üliõpilast. Kiiresti asuti tehnikumide võrgu loomisele. Kodanlikus Eestis oli ainult 6 tehnilist keskõppeasutust ja needki said fašistliku okupatsiooni läbi tugevasti kannatada. Üheaegselt tehnikumide võrgu arendamisega oli tarvis muuta ka nende struktuuri. Olemasolevates tehnikumides õpetatavate erialade ring oli kitsas ning ei rahuldanud vajadust keskmise kvalifikatsiooniga spetsialistide järele kõigi vabariigi tööstuslike erialade jaoks. Juba 1946. aastal töötas 17 tööstusliku profiiliga tehnikumi, kus valmistati ette keskmise kvalifikatsiooniga spetsialiste maavarade leiukohtade töötlemise, masina- ja aparaadiehituse, raadiotehnika ja side, energeetika, keemilise tehnoloogia jt. erialadel.

Fašistlikud okupandid laostasid tehnikumide õpilaste kontingendi, mille tõttu õpilaste arv vanematel kursustel oli väga väike. Keskmise kvalifikatsiooniga spetsialistide kiirendatud ettevalmistamise huvides suurendati järsult tööstuslikesse tehnikumidesse vastuvõetavate õpilaste arvu ja tehnikumide vanematele kursustele hakati vastu võtma keskharidusega isikuid. Selle tõttu suurenes tehnikumis õppijate arv kiiresti. Kui 1945/46. õppeaastal õppis tööstuslikes tehnikumides 5046 õpilast, siis 1956/57. õppeaastal ulatus nende arv 7381-le. Samal ajavahemikul kasvas Tallinna Polütehnilise Instituudi üliõpilaste arv 1295-lt 2874-le. Märkimisväärselt kiiresti kasvas tehniliste õppeasutuste side tootmisega, mis tagas spetsialistide parema ettevalmistamise.

Tootmis-tehnilise kaadri loomise probleem kui sotsialistliku industrialiseerimise, tööstuse tehnilise rekonstrueerimise ning uue, eesrindliku tehnika kasutuselevõtmise otsustav tingimus lahendati nõukogude võimu poolt suhteliselt väga lühikese aja jooksul. 1957. aastal töötas vabariigi rah-

vamajanduses 11 300 inseneri ja tehnikut. Rõhuv enamus insenere ja tehnikuid valmistati ette sõjajärgseil aastail, mida kinnitavad tabelis nr. 12 toodud andmed.[145]

Tabel 12

Eesti NSV rahvamajanduses töötavate inseneride ja tehnikute arv õppeasutuste lõpetamise aja järgi

Kõrgema ja kesk-eriõppeasutuse lõpetamise aeg	Lõpetas	
	Insenere	Tehnikuid
kuni 1929	87	129
1929—1932	119	143
1933—1937	286	334
1938—1940	166	279
1941—1945	192	256
1946—1950	475	1667
1951—1954	1209	2144
1955	375	714
1956	501	849
1957	534	876
Kokku	3944	7391

Toodud andmetest nähtub, et vabariigi rahvamajanduses töötavatest inseneridest ja tehnikutest omandas kõrgema ja kesk-eerihariduse aastail 1946—1957 3094 inseneri ja 6250 tehnikut. Võrdluseks olgu öeldud, et kui kodanlikus Eestis omandas inseneridiplomi ajavahemikul 1918—1939 264 isikut, s. o. keskmiselt 12 isikut aastas, siis Nõukogude Eesti rahvamajandus sai sõjajärgseil aastail keskmiselt 258 inseneri aastas ehk 21 korda rohkem kui kodanlikus Eestis.

Seoses tootmis-tehnilise intelligentsi poliitilise ja erialase ettevalmistuse tõusuga on kasvanud selle intelligentsi tööalane ja ühiskondlik aktiivsus. Aastast aastasse on kasvanud kommunistide ja kommunistlike noorte osatähtsus tootmis-tehnilise intelligentsi ridades.

Eesti NSV põllumajanduse ümberkorraldamine sotsialistlikel rööbastel seadis vabariigi parteiorganisatsiooni ette põllumajanduse spetsialistide kaadri ettevalmistamise pakilise ülesande.

Kolhooside organiseerimisega loodi meie vabariigis laiaulatuslikud võimalused teravilja, piima ja liha tootmise suurendamiseks. Kuid kolhoosimajanduse tõus võis toimuda tingimusel, kui põllumajanduses töötavatel inimestel on põhja-

[145] Eesti NSV Statistikavalitsuse arhiiv, 1957, tmk. 19/1, lk. 6, 12.

likud agronoomilised ja zootehnilised teadmised. Põllumajanduse kollektiviseerimine nõudis spetsialistide kaadri ettevalmistamist hoopis suuremas mastaabis, kui see toimus seni.

EK(b)P Keskkomitee XVI pleenum (aprill 1947), arutades Eesti NSV põllumajanduse arendamise ülesandeid sõjajärgsel perioodil, märkis, et tõsised puudused leiavad aset põllumajandusliku kaadri ettevalmistamise alal. Ettevalmistatavate spetsialistide hulk ja kvaliteet ei vastanud põllumajanduse arendamise vajadustele.

Kuni 1948. aastani võeti Tartu Riikliku Ülikooli põllumajandusteaduskonda iga aasta 100 inimest. Kui see arv esialgu mõnel määral rahuldas põllumajanduse vajadusi, siis kollektiviseerimise perioodil ei katnud see kaugeltki kasvanud ja üha kasvavaid vajadusi. Kõrgema zootehnilise kaadri ettevalmistamine algas 1947. aastal. Hoopis lahendamata oli inseneride ettevalmistamise küsimus põllumajanduse mehhaniseerimise, maakorralduse ja maaparanduse alal. Traktoripargi kasv, maaparandustööde teostamine ning äsjaloodud kolhooside maakorralduse läbiviimine esitasid suuri nõudmisi selle kaadri järele.

Väljapääs tekkinud olukorrast lahendati sellega, et suurendati üliõpilaste vastuvõttu Tartu Riiklikku Ülikooli põllumajandus- ja loomaarstiteaduskonda. Spetsialiste põllumajanduse mehhaniseerimise alal asuti ette valmistama Tallinna Polütehnilises Instituudis.

Seoses väikeste kolhooside ühinemisega, mille tulemusena endise 2200 kolhoosi asemele oli 1950. aastaks loodud 937 põllumajanduslikku artelli [146], kasvas veelgi vajadus kõrgema põllumajandusliku haridusega spetsialistide järele. Sellest tingituna loodi 1951. aastal Tartu Riikliku Ülikooli põllumajanduslike teaduskondade baasil uus kõrgem õppeasutus — Eesti Põllumajanduse Akadeemia. Töö uues õppeasutuses algas kolmes teaduskonnas 850 üliõpilasega. Aastast aastasse on Eesti Põllumajanduse Akadeemia tegevus laienenud ning üliõpilaste arv kasvanud. 1957/58. õppeaastal õppis Eesti Põllumajanduse Akadeemia agronoomia-, zootehnika-, mehhaniseerimise, veterinaaria-, metsandus-, maaparanduse ja hüdromelioratsiooni teaduskondades 2330 üliõpilast. [147]

---

[146] Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 572.

[147] Вестник высшей школы, № 11, 1957, стр. 43.

Tähtis koht keskmise kvalifikatsiooniga põllumajanduskaadri ettevalmistamisel oli põllumajanduslikel tehnikumidel. Kodanlikus Eestis ei olnud ühtki põllumajanduslikku tehnikumi. Peamised koolid, mis valmistasid kapitalistlikule põllumajandusele kaadrit, olid ühe- ja kaheaastased koolid, kus õppetöö toimus ainult talviti umbes 25 õppenädala ulatuses. Peale selle olid veel kolmeaastased «keskkoolid», mille lõpetaja sai «õppinud talujuhi» nimetuse. Kõigis nendes koolides õppis 1938/39. õppeaastal 584 inimest.[148]

Taoline põllumajanduskaadri ettevalmistamise võrk, õppetöö tase ja piiratud ulatus ei rahuldanud Eesti NSV vajadusi. Juba 1946/47. õppeaastaks oli loodud 9 tehnikumi, kus õppis 775 õpilast, neist esimesel kursusel 317. 1948. aasta lõpuks kasvas tehnikumide arv kaheteistkümnele: viis põllundustehnikumi, neli zootehnikumi, üks aiandus-, üks mehhaniseerimis-, üks maakorraldus- ja maaparandustehnikum. Kui tehnikumide arvuga võis rahule jääda, siis õpilaste kontingent neis jäi siiski väikeseks. 1947. ja 1948. a. jooksul võeti nendesse tehnikumidesse vastu 540 õpilast aastas ehk keskmiselt 45 õpilast ühe tehnikumi kohta. See väike arv ei rahuldanud põllumajanduse vajadusi keskmise kvalifikatsiooniga kaadri ettevalmistamise osas ega võimaldanud normaalse õppeprotsessi organiseerimist. Seepärast osutus tarvilikuks suurendada õpilaste kontingenti põllumajanduslikes tehnikumides.

1955/56. õppeaastal õppis vabariigi kolmeteistkümnes põllumajanduslikus tehnikumis kokku 2750 õpilast.

Juhtiva kolhoosikaadri ettevalmistamiseks loodi 1948. aastal Kehtnas kaheaastase õppeajaga kool. See kutsuti ellu vastavalt ÜK(b)P Keskkomitee 1947. a. veebruaripleenumi otsusele. Kaheaastase kooli programm oli koostatud nii, et õpilased omandasid tehnikumi ulatuses ettenähtud teadmised ning said tehnik-organisaatori diplomi. Hiljem organiseeriti kaheaastase kooli baasil 3-aastase õppeajaga põllumajanduskeskkool kolhoosi esimeeste ettevalmistamiseks. Seda ümberkorraldamist tingis asjaolu, et väikeste kolhooside ühinemise tulemusel suured ühismajandid kujunesid erinevate tootmisharudega suurmajanditeks, mis nõudis eelkõige kolhoosi juhtiva kaadri ettevalmistamise parandamist. Ühenduses NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenumi ja teiste pleenumite otsustega, kus arutati põlluma-

[148] «Eesti Bolševik» nr. 11, 1949, lk. 23.

janduse küsimusi ja kus püstitati ülesanne saavutada järsk tõus põllumajandussaaduste tootmises, omandas suure tähtsuse ülesanne tugevdada veelgi kolhoose ja sovhoose kvalifitseeritud kaadriga, kes suudaks oskuslikult majapidamist juhtida ja tagada põllumajanduse ees seisvate ülesannete täitmine.

Kvalifitseeritud tööjõu ettevalmistamist vabariigi kolhoosi- ja sovhoositootmise jaoks kinnitavad järgmised andmed: põllumajanduslikes keskõppeasutustes valmistati aastail 1945—1955 ette 3253 põllumajanduse spetsialisti ning kõrgemates õppeasutustes samal ajavahemikul ligi 2000 põllumajanduse spetsialisti. Kuue aasta jooksul (1951—1956) andis Eesti Põllumajanduse Akadeemia põllumajandusele 1600 spetsialisti.

Meie vabariigi põllumajanduse ministeeriumi süsteemis töötas 1. detsembril 1957 kokku 5528 kesk-eri- ja kõrgema haridusega agronoomi, zootehnikut, veterinaartöötajat ja metsateadlast, s. o. 4,3 korda rohkem kui 1941. aastal vabariigi rahvamajanduses kokku. Viimase viie aasta jooksul (NLKP Keskkomitee septembripleenumist (1953) alates) on vabariigi parteiorganisatsioon ära teinud suure töö spetsialistide kaadri ettevalmistamisel ja töölesuunamisel, mida kinnitavad järgmised andmed:

	Spetsialistide arv	
	1953	1957
Kolhoosides, kõrgema haridusega	2	197
Kolhoosides, kesk-eriharidusega	113	1399
Sovhoosides, kõrgema haridusega	139	251
Sovhoosides, kesk-eriharidusega	137	395
Remondi-tehnikajaamades, kõrgema haridusega	—	473
Remondi-tehnikajaamades, kesk-eriharidusega	—	742

1958. aastal oli vabariigi kolhooside esimeestest rohkem kui 30 protsendil kõrgem haridus või erialane keskharidus. Spetsialistide otstarbeka töölesuunamise tulemusena saavutati seda, et enamus spetsialiste töötab vahetult tootmises ja tegeleb oma põhilise tööga — viljakuse tõstmise ja loomakasvatuse arendamisega.

Nõukogude võimu peamine ülesanne rahvahariduse alal seisis selles, et seada kool kõige laiemate rahvahulkade teenistusse.

Rahvahariduse arendamise programmi elluviimine sõltus eelkõige õpetajate kaadrist. Pärast Eesti NSV vabastamist saksa okupantide ikkest oli aga olukord sel alal äärmiselt ebarahuldav. Õpetajate arv oli väike ja nende hariduslik tase suhteliselt madal. Saksa okupantide hävitustöö tagajärjed andsid end teravalt tunda. Kui 1940/41. õppeaastal töötas vabariigi üldhariduslikes koolides 5154 õpetajat, siis 1944/45. õppeaastal töötas ainult 3642 õpetajat. Neist oli kõrgem haridus 431 õpetajal, õpetajate instituutide ulatuses — 1902 õpetajal ja ilma pedagoogilise keskhariduseta oli 1309 õpetajat. Tehnikumide ja teiste kesk-eriõppeasutuste 1031 õppejõust oli kõrgem haridus 477 õpetajal.

Õpetajate kaadri ettevalmistamisele asusid partei-, nõukogude ja haridusorganid.

1945. a. jaanuarikuu jooksul korraldati kõigis maakondades ja vabariikliku alluvusega linnades õpetajate seminarid, kus arutati õppetöösse puutuvaid küsimusi. Sama aasta augustis toimus vabariigi õpetajate I kongress, millel oli suur tähtsus õppe- ja kasvatustöö parandamisel. Kongress märkis, et nõukogude õpetajale on usaldatud tähtis koht ideoloogilise töö rinde vastutusrikkas lõigus. Õpetaja kohus on kasvatada haritud inimesi, vaimselt ja füüsiliselt igakülgselt arenenud, aktiivseid ja teadlikke nõukogude ühiskonna liikmeid, kes on ustavad kommunismiüritusele. Selle ülesande täitmine sõltus aga suurel määral õpetajate kaadri poliitilisest ja erialasest ettevalmistusest. Õpetajate kaadri kvalifikatsiooni tõstmiseks kavandati rida abinõusid: õpetajatele, kes ei omanud täielikku keskharidust, organiseeriti 1945. aastal maakondades ja linnades kuuajalised kursused; üldhariduslike koolide 8.—11. klasside õpetajatele korraldati kuuajalised kursused Tartu Riikliku Ülikooli juures. 1945. a. juulis arutas EK(b)P Keskkomitee büroo küsimust õpetajate kaadri ettevalmistamisest Eesti NSV koolidele. Vastuvõetud otsuses märgiti, et õpetajate ettevalmistus ei rahuldanud haridusvõrgu vajadusi ei kvalitatiivselt ega kvantitatiivselt. 1945/46. aastaks vajati täiendavalt ligemale 500 õpetajat, kuid pedagoogilised õppeasutused lõpetas 1945. aastal ainult 67 inimest. Üldhariduslikes koolides töötas üle 2000 õpetaja, kel ei olnud pedagoogilist haridust. Büroo otsuses määrati kindlaks konkreetsed abinõud õpetajate kaadri ettevalmistamiseks ning märgiti, et õpetajate seminarid valmistavad ette õpetajaid, kes on üht moodi ette valmistatud kõikide ainete õpetamiseks, mida seitsmeaastases koolis õpetatakse,

ega oma seetõttu erialaseid teadmisi. Õpetajate seminaride töö nõudis reorganiseerimist, et ette valmistada 7-klassilisele koolile õpetajaid, kellel üldettevalmistuse kõrval oleks ka põhjalikumaid erialaseid teadmisi.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega 24. märtsist 1947 loodi Eesti NSV-s õpetajate seminaride baasil kaks uut kõrgemat kuueaastase õppeajaga pedagoogilist õppeasutust — Tallinna Õpetajate Instituut ja Tartu Õpetajate Instituut. Neis instituutides oli neljal esimesel kursusel peaasjalikult üldhariduslik iseloom, kahel viimasel kursusel aga valmistati ette eesti keele ja kirjanduse, vene keele ja kirjanduse, ajaloo, füüsika-matemaatika ning loodusteaduse-geograafia (Tallinna Õpetajate Instituudis ka inglise keele) õpetajaid keskkooli V—VII klassidele. Õpetajate instituutide organiseerimine võimaldas paari aasta jooksul likvideerida puudujäägi üldhariduslike koolide V—VII klasside osas.

Et rahuldada vajadust õpetajate järele keskkoolide vanemate klasside osas, loodi 1952. aastal Tallinna Õpetajate Instituudi baasil Ed. Vilde nimeline Tallinna Pedagoogiline Instituut, kus hakati ette valmistama õpetajaid V—XI klassile. Instituudile kinnitati oma põhikiri, õppeplaanid ja koosseisud. Kuueaastase õppeajaga instituudi põhikiri nägi ette teostada kahesuguse haridusega noorte vastuvõttu kahele erinevale kursusele: I kursusele võeti vastu 7-klassilise kooli lõpetanuid ja V kursusele võeti vastu keskkooli lõpetanuid. Instituudil oli nelja-aastane ettevalmistav osa, kus noored (I—IV kursuseni) omandasid keskkooli õppeprogrammi; ettevalmistus õpetajakutseks saadi V ja VI kursusel. Vastavalt instituudi struktuurile koosnesid ka õppeplaanid kahest osast: esimene — ettevalmistava osa õppeplaan ja teine — eriala õpetajate ettevalmistamise õppeplaan.

Kõrvuti uute pedagoogiliste õppeasutuste loomisega suurendati pidevalt õpetajate ettevalmistamist Tartu Riiklikus Ülikoolis.

Nende abinõude kasutuselevõtmisega kasvas kiiresti haridusala töötajate arv. Rõhuv enamik haridusala spetsialistidest valmistati ette sõjajärgseil aastail, mida kinnitavad tabelis nr. 13 toodud andmed.[149]

Toodud andmetest nähtub, et vabariigi haridusministeeriumi süsteemis töötavatest spetsialistidest omandas sõja-

[149] Eesti NSV Haridusministeeriumi arhiiv, tmk. 5 I, 1957, lk. 4; tmk. 4 I, 1957, lk. 7.

Tabel 13

Eesti NSV Haridusministeeriumi süsteemis töötavate haridusala töötajate arv õppeasutuse lõpetamise aja järgi
(seisuga 1. detsember 1957)

Kõrgema ja kesk-eriõppeasutuste lõpetamise aeg	Lõpetas	
	kõrgema õppeasutuse	kesk-eriõppeasutuse
kuni 1929	130	531
1929—1932	151	259
1933—1937	220	285
1938—1940	174	231
1941—1945	176	234
1946—1950	709	724
1951—1954	1818	1104
1955	688	467
1956	794	590
1957	658	432
Kokku	5518	4857

järgseil aastail (1946—1957) kõrgema ja kesk-erihariduse 7984 isikut ehk 76,9 protsenti.

Õpetajad saavutasid häid tulemusi oma kvalifikatsiooni tõstmisel kaugõppe teel. Aastail 1951—1957 lõpetas mittestatsionaarsel teel Ed. Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi õpetajate instituudi kursuse 554 õpetajat ja pedagoogilise instituudi kursuse 441 õpetajat.[150] Peale selle lõpetas palju õpetajaid mittestatsionaarsel teel mitmesugused teised pedagoogilised õppeasutused. Kaugõppe-osakondade lõpetajad, omandanud õpetaja kutse ning omades suuri elukogemusi ja tööstaaži, olid meie õpetajaskonna ridade väärikaks täienduseks.

Õpetajate arvu kasvust ning nende haridusliku taseme tõusust annavad ülevaate järgmised andmed: kui 1944/45. õppeaastal oli üldhariduslike koolide õpetajate arv 3642, siis 1950/51. õppeaastaks oli nende arv kasvanud 7515-le ning 1956/57. õppeaastal töötas juba 9512 õpetajat.[151] Samal ajal vähenes märksa keskharidusega õpetajate arv ja

[150] Kümme aastat õpetajate ettevalmistamist, Tallinn, 1957, lk. 42.
[151] Eesti NSV rahvamajandus, Tallinn, 1957, lk. 235.

Tabel 14

Alg- ja keskkoolide ning seitsmeklassiliste koolide õpetajate hariduslik tase haridusministeeriumi süsteemis
(õppeaasta alguseks)

	1950/51. aastal	1956/57. aastal
Üldse õpetajaid (ilma kohakaasluseta) . .	7515	9512
Neist omavad haridust (protsentides):		
kõrgemat	9,2	17,1
õpetajate instituutide ulatuses	13,9	29,3
keskharidust	71,0	50,4
ei oma täielikku keskharidust	5,9	3,2

suurenes kõrgema haridusega õpetajate arv, mida näitavad tabelis nr. 14 toodud andmed.[152]

VIII—XI klasside õpetajatest oli kõrgem haridus 69,9 protsendil ja õpetajate instituutide haridus 22,6 protsendil õpetajaist.

Tehnikumides ja teistes kesk-eriõppeasutustes töötavate õpetajate arv oli 15. septembriks 1954. aastaks kasvanud 1277-le (koos kohakaaslusega), kusjuures 57,2 protsendil neist oli kõrgem haridus.

Loomingulise kaadri ettevalmistamisel kuulub tähtis koht Tallinna Riiklikule Konservatooriumile ja Eesti NSV Riiklikule Kunstiinstituudile. Alates 1944. aastast kuni 1951. aastani töötas vabariigis kaks kõrgemat kunstiõppeasutust — Tallinna Riiklik Tarbekunsti Instituut ja Tartu Kunstiinstituut. 1951. aastal ühendati mõlemad instituudid organisatsiooniliselt üheks õppeasutuseks nimetusega Eesti NSV Riiklik Kunstiinstituut, mis hõlmab kõiki kujutava kunsti alasid, nii maalikunsti koos teatridekoratsiooni erialaga, skulptuuri, graafikat ja arhitektuuri kui ka tarbekunsti kunstilise tekstiili ja kostüümi, kunstilise keraamika, klaas-, metall- ning nahkehistöö erialadega. Instituudi õppetööd iseloomustab pidev võitlus kõrge ideelisuse ja kunstimeisterlikkuse eest. Õppe- ja kasvatustöö on suunatud sellele, et noortest kasvaksid aktiivsed võitlejad kommunismi ülesehitamise eest, kes oma loomingulises töös oleksid suutelised ühendama sügavat ideelist

[152] Eesti NSV rahvamajandus, Tallinn, 1957, lk. 235.

sisu vormimeisterlikkusega, valama kunstivormi meie suurt võitlevat ajastut, eelkõige aga selle juhtivat kuju — nõukogude inimest.

Aastail 1945—1958 lõpetas Tallinna Riikliku Konservatooriumi 211 ja Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi (kaasa arvatud Tartu Kunstiinstituudi lõpetajad) 459 isikut. Kiires tempos arenes kultuuri-, muusika- ja kunstiala kaadri ettevalmistamine viiendal viisaastakul, millal vastavad õppeasutused andsid 314 kõrgema haridusega lõpetajat.

Tallinna Riiklik Konservatoorium ja Eesti NSV Riiklik Kunstiinstituut on ette valmistanud rea tublisid loomingulisi töötajaid, kes edukalt töötavad oma erialal, nagu Eesti NSV teenelised kunstnikud G. Ots ja V. Gurjev, heliloojad B. Kõrver ja L. Normet, dirigent V. Järvi, viiuldaja I. Rannap, skulptorid J. Vares ja L. Tolli, maalikunstnik L. Muuga jt.

Nõukogude võimu aastail on tunduvalt paranenud elanikkonna meditsiiniline teenindamine. Koos meditsiiniliste asutuste võrgu laienemise ja haiglavoodite arvu suurenemisega on kasvanud ka arstide ja keskastme meditsiinilise personali arv. Kui kodanlikus Eestis oli 1937. aastal 932 arsti [153], siis 1956. aastaks oli arstide arv kasvanud 2520-le. Aastail 1940—1956 kasvas keskastme meditsiinilise personali arv 1492-lt 7128-le töötajale. [154]

Nõukogude Liidus ei piirdu rahvusliku kaadri ettevalmistamine ainult kohalike õppeasutustega. Õppimiseks on avarad võimalused ka teiste liiduvabariikide kõrgemates õppeasutustes. Selle allika osatähtsus meie vabariigi rahvusliku kaadri ettevalmistamisel on kaunis suur.

Selle aluseks on eesti ja vene intelligentsi ajalooline sõprus ja koostöö. Tartu ülikooli rajamine ning tema suhted vene teaduse ja eesrindliku kultuuriga avaldasid suurt mõju ülikoolis tehtava teadusliku töö edukusele. Need sidemed soodustasid ka eesti rahvusliku kultuuri arengut ja süvendasid sõprust vene ja eesti rahva vahel.

Vene riigi kultuurilise ja majandusliku keskuse — Peterburi — lähedus avaldas samuti määratu suurt mõju eesti haritlaskonna arenemisele. Rõhuv enamik vanema põlvkonna eesti intelligentsist sai hariduse Peterburi ja teiste Venemaa linnade kõrgemates õppeasutustes. Peterburi konservatooriumis on saanud hariduse palju silmapaistvaid

---

[153] «Eesti Statistika», 1937, lk. 56.

[154] Eesti NSV rahvamajandus. Tallinn, 1957, lk. 287.

eesti heliloojaid, nagu R. Tobias, A. Kapp, M. Lüdig, M. Saar, J. Aavik, A. Lemba, H. Eller ja teised. Peterburi kunstiakadeemias õppisid kunstnikud J. Köler, K. L. Maibach, kujurid A. J. Weizenberg, A. A. Adamson jt. Rõhuv enamik vanema põlve inseneridest sai hariduse Peterburi kõrgemates tehnilistes õppeasutustes.

Need sidemed tugevnesid aastate jooksul väljakujunenud revolutsioonilises võitluses ning Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena pandi alus uue, nõukogude ülikooli rajamisele Tartus ning tihedale koostööle vene ja nõukogude teaduse ja kultuuriga. Kuid selle koostöö katkestas välisimperialistide abil võimule tulnud eesti kodanlus.

Kohe pärast nõukogude võimu taaskehtestamist 1940. aastal avanesid Eesti haritlastele ja noorsoole võimalused tihedate sidemete loomiseks uue, eesrindliku nõukogude kooli ja teadusega. Hakati taastama sidemeid suure vene rahva teaduse ja kultuuriga. Eesti noored said võimaluse hariduse omandamiseks Moskva, Leningradi ja Nõukogude Liidu teistes kõrgemates õppeasutustes.

1940. aastal rajatud kultuurisidemed vennasvabariikidega ei katkenud Suure Isamaasõja päevil. Eriti intensiivistusid need sidemed sõjajärgseil aastail ja selle üheks avaldumisvormiks sai kõrgema haridusega spetsialistide ja teaduslike töötajate ettevalmistamine vennasvabariikide kõrgemates õppeasutustes. Hulk töötajaid õpib vennasvabariikide õppeasutustes kaugõppe teel. Juhtivate partei- ja nõukogude töötajate ettevalmistamiseks eraldas NLKP Keskkomitee suure arvu kohti kõrgemas parteikoolis ja ühiskonnateaduste akadeemias meie vabariigi õppijaile.

Kaadri ettevalmistamine vennasvabariikide kõrgemates õppeasutustes on eriti oluline selle tõttu, et see võimaldas ning võimaldab ette valmistada spetsialiste nendel teaduse ja tehnika erialadel, milles meie vabariigis ettevalmistamist ei toimu. Tänu sellele on meie vabariigis kujunenud rahvuslik kaader peaaegu kõigi teaduse ja tehnika alade jaoks. Rahvuslik kaader, koosnedes väga mitmesugustest teaduse ja tehnika eriala spetsialistidest, avaldab suurt viljastavat mõju vabariigi rahvamajanduse ja kultuuri arendamisele.

Spetsialistide ettevalmistamine vennasvabariikide õppe- ja teaduslikes asutustes tagas nende ettevalmistamise kõrge kvaliteedi. See oli eriti oluline ajal, mil vabariigis alles loodi uut professorite ja õppejõudude kaadrit, ajal, mil toimus kodanlikul ajal hariduse saanud õppejõudude kaadri ümber-

kasvatamine, ajal, mil õppe-, kasvatus- ja teadusliku töö tase oli vennasvabariikide õppeasutustega võrreldes madalam. Vennasvabariikides hariduse omandanud spetsialistid, asudes praktilisele tööle, rakendasid ja levitasid seda uut ja progressiivset, mis avaldas viljastavat mõju meie kaadri kasvule.

Eeltoodust nähtub, et vabariigis on kasvanud nõukogude võimu aastail arvukas ja võitlusvõimeline nõukogude spetsialistide kaader, kes oma eesmärkide, ülesannete, ettevalmistuse ja sotsiaalse koosseisu poolest erineb printsipiaalselt kodanlikust intelligentsist.

Selle kaadri ettevalmistamine algas kohe pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis, jätkus Nõukogude tagalas Suure Isamaasõja aastail ja saavutas erilise hoo ja ulatuse sõjajärgseil aastail, kujundades uue, sotsialistliku intelligentsi, niisuguse riigiaparaadi, tootmis-tehnilise, põllumajandusala, haridus- ja teadusala, kirjandus- ja kunstialase kaadri, kes on esile tõusnud töölisklassi ja töötava talurahva hulgast, kes kogu innuga viib ellu kommunistliku partei poliitikat ja teenib väärikalt oma rahvast. Nõukogude Eesti haritlastele on loodud kõik tingimused viljakaks tööks, oma võimete ja annete loovaks rakendamiseks.

Nõukogude intelligentsi kujunemine Eesti NSV-s toimus terava võitluse olukorras kodanlike natsionalistide ja rahvavaenuliku, reaktsioonilise kodanliku ideoloogia vastu. Selles võitluses paljastati ja juuriti välja kodanlik-natsionalistlikud kontseptsioonid teadusest, kirjandusest, kunstist; saavutati võit ideelageduse ja apoliitilisuse üle õppetöös ning õppe- ja teaduslik töö rajati marksistlik-leninlikule metodoloogiale.

Vabariigi parteiorganisatsioon tegi ära suure töö intelligentsi marksistlik-leninlikul kasvatamisel, tema ideelisel relvastamisel ja poliitilisel karastamisel.

Keskne koht sotsialistliku intelligentsi loomisel kuulus kesk-eri- ja kõrgematele õppeasutustele, mida kinnitavad tabelis nr. 15 toodud andmed.[155]

Toodud andmetest selgub, et neljateistkümne aasta jooksul (1945—1958) on vabariigi kõrgemad ja kesk-eriõppeasutused ette valmistanud 49 717 spetsialisti, neist 16 175 isikut kõrgema ja 33 542 isikut keskmise kvalifikatsiooniga.

---

[155] Eesti NSV Statistikavalitsuse arhiiv. Tabelid statistilise kogumiku «Eesti NSV rahvamajandus» juurde, lk. 328.

Tabel 15

Kõrgemate ja kesk-eriõppeasutuste lõpetanute arv

Aasta	Kõrgemate õppeasutuste lõpetanute üldarv	Tehnikumide ja teiste kesk-eriõppeasutuste lõpetanute üldarv
1940	364	326
1945	191	1180
1946—1949*	1771	7004
1950	1057	1863
1951	1300	1939
1952	1531	2169
1953	1427	2296
1954	1417	2559
1955	1776	3173
1956	1904	3672
1957	1991	3807
1958	1810	3830

* Siia ei ole juurde arvatud üleliidulises alluvuses olnud tehnikumide lõpetajate arvu. *Autor.*

Märgitud perioodil oli keskmine lõpetajate arv aastas kõrgemates õppeasutustes 1155 ja kesk-eriõppeasutustes 2396. Kvantitatiivseks võrdluseks olgu öeldud, et aastail 1919—1939 lõpetas kodanlikus Eestis kõrgemad õppeasutused 6372 isikut, s. o. keskmiselt 303 inimest aastas ning kesk-eriõppeasutused 9484 isikut [156], s. o. keskmiselt 451 isikut aastas. Toodud võrdlusandmed tõendavad, et Nõukogude Eestis on kõrgemate õppeasutuste lõpetajate keskmine arv aastas ligikaudu 4 korda suurem ja kesk-eriõppeasutuste lõpetajate keskmine arv aastas rohkem kui 5 korda suurem kui kodanlikus Eestis.

Käesoleval ajal töötavad vabariigi rahvamajanduses tuhanded insenerid, agronoomid, arstid, pedagoogid ja teiste erialade spetsialistid. Rahvamajanduses töötavate kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialistide arvu kasvu näitavad tabelis nr. 16 toodud andmed. [157]

Toodud andmetest selgub, et kõrgema haridusega spetsialistide arv on 1957. aastaks 1941. aastaga võrreldes kas-

[156] «Eesti Statistika» nr. 222 (5), Tallinn, 1940, lk. 221, 227.
[157] Eesti NSV rahvamajandus, Tallinn, 1957, lk. 178—179. Eesti NSV Statistikavalitsuse arhiiv, tmk. K 1/1, 1957, lk. 6; 12.

vanud umbkaudu 3,2 korda ja kesk-eriharidusega spetsialistide arv — 2,7 korda.

Tööliste, kolhoositalurahva ja intelligentsi ühise loova töö silmapaistvaks tulemuseks on vabariigi rahvamajanduse ja kultuurielu kiire arenemine.

Tabel 16

Rahvamajanduses töötavate kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialistide arv

	Arv (tuhandetes)		
	1. I 1941	1. VII 1955	1. XII 1957
Üldse kõrgema haridusega spetsialiste	4,8	14,0	18,6
Üldse kesk-eriharidusega spetsialiste	9,8	18,9	26,8
Kokku	14,6	32,9	45,4

Nõukogude võimu aastail on Eesti NSV tööstus tunduvalt kasvanud ja omandanud väljapaistva koha NSV Liidu rahvamajanduses. Meie vabariigis on loodud põlevkivigaasi-, aparaadi- ja keemiatööstus, on hakatud tootma seadmeid põlevkivigaasi- ning toiduainete tööstuse jaoks. Tööstuse kogutoodang 1958. aastal oli 1940. aastaga võrreldes kasvanud 8,5 korda.

Kiirelt areneb vabariigi sotsialistlik põllumajandus. 1953. aastaga võrreldes suurenes 1958. aastaks piima varumine 200 000 tonni ehk 87% võrra, liha varumine 21 000 tonni ehk 81% võrra ja munade varumine 11 miljoni muna ehk 70% võrra. Põllumajandussaaduste varumise kasvu aluseks oli eelkõige kogutoodangu suurenemine kolhoosides ja sovhoosides. Möödunud viisaastaku jooksul suurenes vabariigis liha kogutoodang 35% ja piima kogutoodang 32% võrra, kusjuures kolhoosides ja sovhoosides kasvas piimatoodang 43% ja sealihatoodang 90% võrra. Praegu toodetakse Eesti NSV-s põllumajanduslike kõlvikute iga 100 hektari kohta 57 tsentnerit liha ja 380 tsentnerit piima. 1958. aastal moodustas lihatoodang tapakaalus umbes 65 kg ja piimatoodang 630 kg iga elaniku kohta. Piimatoodang iga elaniku kohta on meil umbes 2 korda suurem kui Amee-

rika Ühendriikides ja palju suurem kui Rootsis, Norras või Soomes. [158]

Nõukogude võimu kehtestamisega puhkes Eesti NSV-s õitsele vormilt rahvuslik ja sisult sotsialistlik kultuur. Iga 10 000 elaniku kohta on meie vabariigis 104 üliõpilast, samal ajal kui Ameerika Ühendriikides on see arv 81, Prantsusmaal — 37 ja Saksa FV-s — 26,9. [159] Tunduvalt on kasvanud kultuurhariduslike asutuste võrk. Rahvaraamatukogude arv suurenes 1958. aastaks 1941. aastaga võrreldes rohkem kui 2 korda, raamatufondid neis ligikaudu 7 korda, kinoseadmete arv 6 korda.

Suuri edusamme on teinud eesti kirjandus ja kunst. 1958. aastaks suurenes raamatute tiraaž 1941. aastaga võrreldes ligikaudu 5 korda, ajalehtede ühekordne tiraaž 2,5 korda.

Lõppkokkuvõttes tuleb konstateerida, et arvuka rahvusliku kaadri ettevalmistamine, mis toimus orgaanilises seoses sotsialistliku ülesehitustööga, etendas väga tähtsat osa Eesti NSV rahvamajanduse taastamisel, sotsialistliku industrialiseerimise teostamisel, põllumajanduse kollektiviseerimisel ja sotsialistliku kultuurirevolutsiooni läbiviimisel ning kujutas endast sotsialismi ülesehitamise lahutamatut koostisosa.

Kvalitatiivselt uue ning kvantitatiivselt arvuka kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamine Nõukogude Eestis on leninliku rahvuspoliitika teostamise ja NLKP igakülgse abi ja hoolitsuse silmapaistvaks võiduks.

Uue etapi sotsialistliku intelligentsi ettevalmistamise alal avas kooli ja elu sidemete tugevdamise ning haridussüsteemi edasiarendamise seadus.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitseaastaku ülesannete täitmisega astub Nõukogudemaa kommunistliku ühiskonna hoogsa ülesehitamise perioodi. Nõukogude Liidu tehnilis-majandusliku ja kultuurilise arendamise lähemad ja kaugemad perspektiivid esitavad nüüd nõukogude koolile ja sotsialistlikule intelligentsile uusi, järjest suuremaid ülesandeid.

NSV Liidus haridussüsteemi edasiarendamise seaduse elluviimine suurendab kooli osa noorsoole hariduse andmi-

[158] «Eesti Kommunist» nr. 1, 1959, lk. 2.

[159] EKP Keskkomitee teise sekretäri sm. L. Lentsmani ettekandest EKP Keskkomitee V pleenumil, avaldatud ajalehes «Rahva Hääl» nr. 280, 28. novembrist 1958.

ses ja tema kasvatamises, tagab kooli lähendamist elule ja tootmisele, tõstab spetsialistide teoreetilise ja praktilise ettevalmistamise taset vastavalt teaduse, tehnika ja tootmise uusimatele saavutustele.

Haridussüsteemi edasiarendamise seaduses on kindlaks määratud kesk-eri- ja kõrgemate õppeasutuste uued ülesanded spetsialistide ettevalmistamisel. On tunnistatud vajalikuks täiustada kesk-erihariduse süsteemi ja parandada keskmise kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamist õppimise ja ühiskondlikult kasuliku töö tiheda seostamise alusel. Kõrgema hariduse süsteemi edasiarendamise ja täiustamise alal on seatud kõrgema kooli põhiülesandeks valmistada ette kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste, kes on üles kasvatatud marksistlik-leninliku õpetuse alusel, on omandanud kodu- ja välismaise teaduse ning tehnika uusimad saavutused, tunnevad hästi oma eriala praktilist külge, on suutelised mitte üksnes täielikult ära kasutama kaasaegset tehnikat, vaid looma ka tulevikutehnikat.

Nende ülesannete täitmiseks peetakse tarvilikuks tugevdada õpilaste ja üliõpilaste ideelist ja poliitilist kasvatamist, parandada marksistlik-leninliku teooria õpetamist, kasvatada noortes lugupidamist kommunistliku moraali kõrgete printsiipide vastu, tööarmastust, leppimatust kodanliku ideoloogia suhtes. Nõukogude kesk-eriõppeasutuse ja kõrgema kooli lõpetanud isikud peavad olema eeskujuks riikliku ja ühiskondliku kohuse täitmisel.

Nende suurejooneliste ülesannete täitmisel langevad vastutusrikkad ülesanded ka meie vabariigi õppeasutustele.

EKP Keskkomitee esimene sekretär sm. I. Käbin ütles Eestimaa Kommunistliku Partei XI kongressil, et «seitsme aasta plaanis on ette nähtud laiendada kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamist. Vabariigi kõrgemad õppeasutused lasevad välja 15 330 spetsialisti, kuna aastail 1952—1958 lasti välja 11 840 spetsialisti. Seejuures valmistatakse tööstuse, ehituse ja transpordi jaoks insenere 1,6 korda rohkem ja põllumajanduse spetsialiste 1,7 korda rohkem kui möödunud seitsme aasta jooksul. Vabariigi kesk-eriõppeasutused lasevad rahvamajanduse jaoks välja 26 200 keskmise kvalifikatsiooniga noort spetsialisti ehk 1,2 korda rohkem kui 1952—1958. aastate jooksul.» [160]

[160] EKP Keskkomitee sekretäri sm. I. Käbini ettekanne Eestimaa Kommunistliku Partei XI kongressil, avaldatud ajalehes «Rahva Hääl» nr. 7, 9. jaanuarist 1959.

Haridussüsteemi reorganiseerimisel pööratakse suurt tähelepanu kõrgema tehnilise hariduse edasisele täiustamisele ja inseneride ettevalmistamise suurendamisele. Kui 1955. aastal oli NSV Liidus iga 1000 elaniku kohta kõrgema haridusega spetsialiste 10,9, sealhulgas insenere 2,9, siis Eesti NSV-s olid vastavad näitajad 12,7 ja 2,5.

Eesti NSV on industrialiseerimise tasemelt vennasvabariikide hulgas esirinnas, kuid samal ajal, nagu näitavad ülaltoodud andmed, on vabariigi kõrgema haridusega spetsialistide hulgas inseneride arvu osatähtsus üleliidulisest keskmisest madalam. Lähtudes vabariigile aastaiks 1959—1965 kavandatud suurtest ülesannetest ja rahvamajanduse juhtimise ümberkorraldamisest territoriaalsel printsiibil, on vaja suurendada kõrgema tehnilise haridusega kaadri ettevalmistamist. Tänapäeva tehnika ühe põhilise arengusuuna — automaatika — üha ulatuslikum rakendamine esitab uued nõudmised eelkõige aparaadiehitusele. Selle tõttu on veelgi tarvis suurendada aparaadiehituse tehnoloogia, automaatika ja telemehaanika inseneride ettevalmistamist. Samuti ei tule unustada, et meil on reas tööstusharudes, eriti tekstiili-, toiduainete ja puidutööstuses suur puudus spetsialistidest. Ülesanne seisab nüüd selles, et põhjalikult ja tööstuse perspektiive ning arengusuundi arvesse võttes välja selgitada meie kiiresti areneva tööstuse ja ehitustegevuse vajadused spetsialistide osas ning selle alusel organiseerida nende ettevalmistamist. Sealjuures tuleb silmas pidada, et nende erialade jaoks, kus spetsialistide vajadus meie vabariigi jaoks on suhteliselt väike, on otstarbekohane neid ette valmistada vennasvabariikide kõrgemates tehnilistes õppeasutustes.

Seaduses haridussüsteemi edasiarendamise kohta öeldakse, et kõrgemate koolide arendamisel tuleb senisest laialdasemalt arendada õhtuse ja mittestatsionaarse hariduse omandamise vorme. Õppetööd õhtuse ja mittestatsionaarse kõrgema hariduse süsteemis tuleb igakülgselt laiendada ja tõsta see töö kvalitatiivselt uuele tasemele.

Sel põhimõttel on ka Eesti NSV oludes eriline tähtsus ja tuleb tunnistada, et meil on praktikute erikaal juhtiva kaadri hulgas veel suhteliselt suur, samal ajal aga tehnikumides ja kõrgemates õppeasutustes mittestatsionaarselt õppijate arv suhteliselt väike. Veelgi halvem on pilt mittestatsionaarselt õppijate ja õppeasutuste lõpetajate suhte osas. Suur hulk kaugõppijaid langeb õppeprotsessist välja enne õppe-

asutuste lõpetamist. Majandusjuhtide, parteiorganisatsioonide ja õppeasutuste kollektiivide ülesandeks on likvideerida suur õpilaste väljalangemine õhtu- ja kaugõppeosakondades ning suurendada maksimaalselt mittestatsionaarselt õppivate õpilaste arvu, tehes seda kõigepealt nende arvel, kes töötavad mitmesugustel juhtivatel ametikohtadel, kuid ei oma vastavat haridust.

Oma erialaseid teadmisi peavad täiendama mitte ainult praktikud, vaid ka noored spetsialistid ning suure tööstaažiga töötajad. Teaduse ja tehnika pidev areng nõuab igalt spetsialistilt oma teaduslik-teoreetilise taseme tõstmist. Asi on selles, et spetsialistide kogemused, mis on omandatud vana tehnikaga töötades, kaotavad mõnel määral oma väärtuse, kui rakendamisele võetakse uus tehnika. Lõppkokkuvõttes ei ole tootmis-tehnilised töötajad kohustatud mitte ainult tänapäeva tehnikat täielikult ära kasutama, vaid looma ka uut, tulevikutehnikat. Selle tõttu tuleb senisest suuremat tähelepanu pöörata spetsialistide kvalifikatsiooni tõstmisele.

Spetsialistide kvalifikatsiooni tõstmine ei ole tarvilik ainult insener-tehnilistele töötajatele, vaid see küsimus puudutab eranditult kõigi rahvamajandus- ja kultuurialade spetsialiste. Selle probleemi lahendamiseks tuleks ellu kutsuda kõrgemate ja mõningate kesk-eriõppeasutuste juures perioodiliselt töötavaid statsionaarseid, õhtusi või kaugõppekursusi mitmesuguste erialade spetsialistide kvalifikatsiooni tõstmise eesmärgil. Eriprogrammi alusel tuleks organiseerida aeg-ajalt kursusi praktikute kvalifikatsiooni tõstmiseks, sest on ju selge, et kõigil praktikutel ei ole võimalik omandada vastavat eriharidust. Nende suurte töökogemuste väärtust tõstaks märksa teatava teoreetilise kursuse omandamine, mida tulekski nende kursuste organiseerimisel arvestada.

Haridussüsteemi edasiarendamise seadus nõuab õpetajate kaadri ümberkvalifitseerimist ja koolide komplekteerimist vajalikku haridust omavate õpetajatega vastavalt üldhariduslikku kooli uutele ülesannetele. See on ka täiesti arusaadav ja mõistetav, sest just õpetajate kaadrist oleneb suurel määral uue koolireformi teostamine.

Vastavalt uutele ülesannetele tuleb ümber korraldada töö algkooliõpetajate ettevalmistamisel Tallinna Pedagoogilises Instituudis ja aineõpetajate ettevalmistamisel Tartu Riiklikus Ülikoolis. Hariduse seostamine tootliku tööga nõuab,

et ka Tallinna Polütehniline Instituut ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia peaksid osa võtma uute õpetajate kaadri ettevalmistamisest, s. o. tehniliste ja põllumajanduslike õppeainete, tööstuses ja põllumajanduses praktilise õpetuse läbiviimiseks vajaliku kõrgema haridusega pedagoogide kaadri ettevalmistamisest.

NLKP XXI kongressi otsused ja võitlus nende otsuste elluviimise eest on uueks etapiks sotsialistliku intelligentsi kasvatamisel ja kommunismi ülesehitamisel meie maal.

SISUKORD

Sissejuhatus 3

1. peatükk Eesti kodanlik-natsionalistliku diktatuuri haridus-poliitika 5

2. peatükk Nõukogude võimu esimesed sammud rahvahariduse arendamisel ja kaadri ettevalmistamisel 31

3. peatükk Teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamisest Eesti NSV-s sõjajärgsel perioodil 52

4. peatükk Mõningaid kokkuvõtteid kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamisest 83

ПОДГОТОВКА КАДРОВ С ВЫСШИМ И СРЕДНИМ СПЕЦИАЛЬНЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ В СОВЕТСКОЙ ЭСТОНИИ

На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja S. Härma
Tehniline toimetaja K. Einberg
Korrektor S. Kõiv

Ladumisele antud 16. VII 1959. Trükkimisele antud 30. IX 1959. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 8. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 6,56. Arvutuspoognaid 7,28. Trükiarv 1500. MB-07877. Tellimise nr. 2499. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind rbl. 1.70

6—7

RBL. 1.70

A
22778
7547450

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00754745 0